FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI PROGRAMI

MUSHAF SERLEVHALARI VE DİJİTAL ORTAMDA TASARIM SÜREÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP KEVSER KABASAKAL

İSTANBUL 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI PROGRAMI

MUSHAF SERLEVHALARI VE DİJİTAL ORTAMDA TASARIM SÜREÇLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP KEVSER KABASAKAL
(130301026)

Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Salih Denli)

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL 2020

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAYI

23/ 10/2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda 130301026 numaralı ZEYNEP KEVSER KABASAKAL'ın hazırladığı "Mushaf Serlevhaları ve Dijital Ortamda Tasarım Süreçleri" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili 2. Tez Savunma Sınavı, 23/10/2020 Cuma günü saat 17:00'de yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltme verilmesi halinde:
Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı …/…/20… tarihinde, saat …:… da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının ……
…….. şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Salih DENLİ	23/ 10/2020	**KABUL**
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa N. ÇELEBİ	23/10/2020	**KABUL**
Dr. Öğr. Üyesi Seher AŞICI	23/10/2020	**KABUL**

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zeynep Kevser Kabasakal

MUSHAF SERLEVHALARI VE DİJİTAL ORTAMDA TASARIM SÜREÇLERİ

Zeynep Kevser KABASAKAL

ÖZET

Kur'an-ı Kerim Mushaf haline getirilip yazılmaya başlandığından beri İslam aleminin en kutsal kitabıdır. Tarih boyu inananlar kutsal kitaplarını en güzel şekilde tezyin ederek ona vermiş oldukları ehemmiyeti göstermişlerdir. İlk dönemlerde Mushafın istinsahı ve muhafazası ön planda tutularak süslemesi ikinci planda bırakılmıştır. Böyle olsa da zaman içerisinde Kur'an'ın doğru okunabilmesi ve anlam bütünlüğü açısından kısımlarının belirlenmesi niyetiyle bazı ayet sonlarına ve sûre başlarına ufak motifler yerleştirilerek Mushaf tezyinatının ilk adımları atılmıştır.

Mushafın ilk sayfalarına yapılmaya başlanan tezyini forma serlevha yani baş sayfa denilmektedir. Serlevhalar Kur'an-ı Kerimi tezyin geleneğinde oluşmaya başlayan bir form olsa da tarihte farklı alanlardaki pek çok kitabın tezyinli ilk sayfalarına denilmektedir. Ulaşabildiğimiz kaynaklardan da anlaşılacağı üzere Kur'anın ilk sayfalardaki ilk ayetler dönemlerinin sanat anlayışına göre çeşitli formlarda oluşturulmuştur.

Tarihte Mushafların tezyinatı klasik yöntemlerle uygulanırken, matbanın icadından sonra farklı teknikler uygunlanmaya başlanmıştır. XXI. yüzyılda artık bir çok konuda dijitalleşmeye gidilirke, sanatta da dijital tekniklerin kullanımı bir gereksinim haline gelmiştir. Bu durumda çağın koşullarına uygun dijital uygulamaların Mushaf tezyinatında da kullanılması bir gereksinimdir.

Bu tezde Mushaflardaki serlevha formları tarihsel süreçte istinsah edildiği ve tezyin edildiği bölge ve dönemlere göre ele alınarak incelendi. Serlevhaların tipolojik ve fiziksel özellikleri hakkında analiz yaparak aktarılmaya çalışıldı. Dijital ortamda bir serlevhanın tasarım süreçleri anlatılarak geleneksel tezhip sanatıyla dijital ortamın entegre oluşuna örnek teşkil edecek bir uygulama yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Mushaf, Kur'an-ı Kerim, serlevha, dijital serlevha, dijital tezhip

MUSHAF HEADINGS AND DESIGN PROCESSES IN DIGITAL MEDIUM

Zeynep Kevser KABASAKAL

ABSTRACT

The Quran is the most sacred book of the Islamic world since it was compiled into a Mushaf and started to be written. Throughout history, believers have shown the importance they gave to their holy book by ornamenting it in the most beautiful technique. In the first periods, the publication and conservation of the Mushaf was prioritized and the ornamentation was left in the second place. Even so, in time, based on the intention of reading the Quran correctly and determining the parts in terms of meaning integrity, the first steps of the Mushaf decoration were started by placing small motifs at the end of some verses and at the beginning of the surah.

The ornamented form, which is started to be made on the first pages of the Mushaf, is called the "heading". Although headings is a style that started to form in the decoration of the Holy Quran tradition, it is also called the decorated first pages of many books in different fields throughout history. As can be understood from the sources that shown, It is seen that the first verses on the first pages of the Quran created various styles according to the artistic perspective of each period.

While the decoration of the Mushafs was applied with classical methods in history, different techniques started to be adopted after the invention of the printing press. XXI. In the 21st century, the use of digital techniques in art has become a necessity, while many areas are being digitalized. In this case, it is a necessity of using digital applications, appropriate for the time, in Mushaf decoration.

In this dissertation, the heading styles in Mushafs have been analyzed according to the regions where they were copied and ornamented in the historical process. It was tried to be explained by analyzing the typological and physical properties of the headings. By explaining the design processes of a heading in digital environment, an application was drawed that would set an example for the integration of traditional illumination art and digital environment.

Key Words: Mushaf, Quran, heading, digital, digital heading, digital illumination

ÖNSÖZ

İslam sanatı açısından en zengin örneklerini gördüğümüz Mushaf serlevhaları itina ile hazırlanarak bir Kur'anı Kerim'in en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Yazı alanı Fatiha ve Bakara Sûresinin ilk ayetlerinden oluşan serlevhalar, tarih içinde tasarlandıkları dönem ve bölgenin sanat anlayışına göre şekil almaktadır. Farklı tipleri ve uygulanış şekilleri olan, ayrıca kendi içinde de bölümleri olan serlevhalar, yazıldıkları ilk dönemlerden günümüze kadar başlı başına bir form olma özelliğini koruyarak gelmiştir.

Tabiki tarihi süreçte değişen ve gelişen sanat anlayışını göz önünde bulunduracak olursak, Mushafların çoğaltılması konusundaki bir takım yenilikler ve bununla beraber gelen serlevhaların uygulanış şekillerindeki farklılıklar, tez çalışması kapsamında anlatılmaktadır.

VIII. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar Mushaf yazımı ve devam eden bezeme geleneği klasik anlayışta aharlı kağıt üzerine orijinal boyalar kullanılarak yapılmaktadır. Bu şekilde hazırlanan Mushaflar sanat eseri olma konusunda zirvede yer alırken, günümüz koşullarına göre sanatın ve tasarımın artık dijital mecralarda uygulanması ve teşhiri de rağbet gören bir teknik olmaya başlamıştır.

Bir Mushafın en başta güzel bir yazıyla yazıldıktan sonra okunabilmesi için çoğaltılarak kitlelere iletilmesi en büyük gereksinimdir. Ancak bunu manuel yollardan yapmaya çalışmak artık çok eskiden kullanılan bir tekniktir. Mushaflar eski dönemlerde sadece belli başlı merkezlere bırakılarak halkın ulaşılması sağlanmaya çalışılırken, matbaanın icadından sonraki süreçlerde artık Mushaf kolayca çoğaltılarak topluluklara dağıtılmaya hatta bireysel olarak edinilmeye başlanmıştır.

Bir takım siyasi ve toplumsal etkenlerin de sanatı etkilediği göz önüne alınacak olursa tabiki bu süreçlerde Mushaf tezyinatında farklı akımlar ve üslupların oluştuğunu söylemek olağandır. Hatta diyebiliriz ki, geleneksel sanatlarımız teknolojiye bir şekilde uyum sağlamaya çalışsa bile çok başarılı olamadığı dönemler olmuştur. Ancak renkli ofset baskı imkanları çıktıktan ve sanat araştırmaları tekrar yapılmaya başladıktan sonra tezhip sanatı klasik dönemlerdeki anlayışı yakalamaya başlamış ve yeni yaklaşımlara kapı açmıştır.

Tezimizin konusu olan Mushaf serlevhaları ve dijital ortamda tasarım süreçleri kapsamında öncelikle, serlevhanın tanımı ve kullanım alanlarının yanı sıra, tasarımının tarih boyunca yapılagelmiş teknik ve üslupları incelenmiştir. Kullanılan renk, form gibi konularda detaylı olarak dönem araştırması yapılmıştır. Sonraki aşama olarak Mushaf tezyinatının XXI. yy da kullanılan dijital imkanlarla nasıl entegre olabileceğine örnek olarak bir uygulama yapılarak tasarım süreçleri anlatılmıştır.

Bu çalışmada her dönemin tezhip özelliğini en ince ayrıntısına kadar anlatabilecek şekilde tasarlanmış serlevhalardan örnekler seçilerek analiz edilmiştir. Bu eserler Süleymaniye Kütüphanesi, TSMK, TİEM, ABİHK, KMM, MMK, Rodos Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesi, NK' den seçilmiştir. Böylece aslında serlevha formunun ortaya çıkış sürecini, zamanla gelişmesi ve değişmesi, dönemlerin tezhip özellikleri de kronolojik olarak incelenmiştir.

Bu konunun seçilme nedeni, Mushafların hem yazı hem tezyinatının dijital ortamlarda hazırlanması hakkında herhangi bir araştırma yapılmamış olmasıdır. Büyük bir zevkle çalıştığım ve araştımaları yaparken çok istifade ettiğim konum hakkında neredeyse hiç kaynak bulunamaması zaman zaman konuyu aktarma noktasında zorluklar çıkarmıştır.

Başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Salih Denli'ye, tez konumun belirlenmesi ve karşılaştığım zorluklarda bilgi ve tecrübesiyle katkıda bulunan ve beni destekleyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa N. Çelebi'ye, engin bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim Prof. Dr. Hüsrev Subaşı'na, her zaman sanat birikiminden faydalandığım babam hattat Muhsin Demirel ve annem müzehhibe Nuran Demirel'e, uygulama konusunda fikirlerinden yararlandığım Büşra Keleş'e, maddi manevi beni destekleyen eşim Sinan Kabasakal ve ailesine teşekkür ediyorum.

Araştırmalarım sırasında gösterdikleri ilgiden dolayı TDV İSAM çalışanlarına, FSMVÜ Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Zeynep Kevser Kabasakal
İstanbul-Haseki 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

RESİM LİSTESİ ..... **ix**

ÇİZİM LİSTESİ ..... **xiii**

KISALTMALAR ..... **xv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **4**

1. MUSHAF HAKKINDA GENEL BİLGİLER **4**

1.1. MUSHAFIN BÖLÜMLERE AYRILMASI 5

1.2. MUSHAF-SANAT İLİŞKİSİ 6

1.3. MUSHAFIN TEZHİPLENEN ALANLARI 9

1.3.1. Cilt 9

1.3.2. Zahriye 10

1.3.3. Serlevha 11

1.3.3.1. Serlevhayı Oluşturan Kısımlar 20

1.3.3.2. Serlevhanın Tipolojik Olarak Değerlendirilmesi 23

1.3.4. Mushaf Gülleri 28

1.3.5. Hatime 29

İKİNCİ BÖLÜM **30**

2. MUSHAF SERLEVHALARI VE DİJİTAL ORTAMDA TASARIM SÜREÇLERİ **30**

2.1. MUSHAF SERLEVHALARI 32

2.2. DİJİTAL ORTAMDA SERLEVHA TASARIMININ SÜREÇLERİ 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **94**

3. TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GELİŞEN SERLEVHA ÖRNEKLERİ **94**

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME **175**

KAYNAKÇA **180**

RESİM LİSTESİ

R. 1: Rulo Kur'an-ı Kerim TİEM ŞE 12727 Kat.9 7
R. 2: TİEM ŞE 87 Kat.1 8
R.3: TİEM 535 Kat. 115 9
R.4: Yusufağa Ktph. nr,6637 10
R. 5: TSMK H.1517 12
R. 6: TİEM 1962/Muhibbî Dîvanı 13
R. 7: Süleymaniye Ktp., Sultan I. Ahmed, nr. 22, vr. 3b 14
R. 8: Barbara Brend, Islamic Art, Cambridge, Harvard University Press, 1991, s. 81 ..14
R. 9: KMM envanter no: 48 15
R. 10: Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi nr: 1999, v.12b 16
R.11: Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi nr: 1923, v.12b 16
R. 12: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr: 2 v.551a 17
R.13: Mısır Millî Kütüphanesi, 6 vr.2b-3a 18
R. 14: TİEM nr:73 19
R. 15: TİEM 402 22
R.16: İklil Serlevha Formu TSMK, EH. 71 24
R. 17: İklil Serlevha Formu TSMK, EH. 80 25
R. 18: Kubbe Serlevha Formu Mushaf serlevhası. 26
R.19: Mürekkep Serlevha Formu TSMK, EH. 49 27
R. 20: Güller 28
R. 21: İÜ.NEK-A.6549 29
R. 22: Erken Dönem'e ait 7-8 yy. Kur'an-ı Kerim Sahifesi 33
R. 23: TİEM Ş.80 34
R. 24: İbn el-Bevvâb'ın dikey olarak istinsah ettiği Kur'an nüshalarından sayfalar. ..36
R. 25: TİEM Ş.43 37
R. 26: TİEM 453 38
R. 27: TMSK R. 27 1b-2a 39
R. 28: TİEM 507 40
R. 29: Gazne Dönemi Mushaf Sayfası 40
R. 30: KMM nr. 12 Mushaf Serlevhası 42

R. 31: TİEM 437-439 43
R. 32: KMM nr. 12 Zahriye Sayfası 44
R. 33: TİEM 538 (s.201-a) 45
R. 34: TİEM 455 (s.1b) 47
R. 35: TİEM 562 (s.1b-2a) 48
R. 36: TİEM 2046 (118 a) 49
R. 38: TMSK A.3563 var.1a 49
R. 37: TİEM 1968 (s.1b) 49
R. 39: TMSK B.282, 699a 50
R. 40: SK Laleli 1752, 3a 51
R. 41: Rodos Hafız Ahmet Paşa Ktph. nr,4. Serlevha Tezhibi 52
R. 42: TİEM 489 (1b-2a) 53
R. 43: TİEM 428 (255a) 54
R. 42: TİEM 197 55
R. 45: TİEM 264 56
R. 46: SK. Süleymaniye 1009 1b 58
R. 47: SK. Sümeymaniye 1009 59
R. 48: NK, 3571, v.1a'nın karşı sayfası Zahriye Sayfası 60
R. 49: TİEM 30, (s.2a) 61
R. 50: TSMK. YY. 913, v.3b 63
R. 51: TMSK EH.71 v. 2b-3a 63
R. 52: TMSK EH.71 v. 2a 64
R. 53: TİEM 402 (1b-2a) 65
R. 54: İÜK F.1426, 48a 67
R. 55: TMSK HS. 5 68
R. 56: TİEM 383 (1b-2a) 69
R. 57: TİEM 367 (1b-2a) 70
R. 58: TİEM 245 (1b-2a) 71
R. 59: TİEM 85 (1b-2a) 72
R. 60: TİEM 372 Kat.130 73
R. 61: Hat: Kadırgalı Mustafa Nazif (Mushaf serlevhası) 75
R. 62: Hat: Kayışzade Hafız Osman (Mushaf serlevhası) 76

R. 63: Hat: Hafız Osman Tıpkıbasım Kur'an-ı Kerim serlevhası 76
R. 64: Hat: Hamid Aytaç Tevafuklu Kur'an-ı Kerim serlevhası 77
R. 65: Hat-Tezhip: Refet Kavukçu (Mushaf serlevhası) 78
R. 66: Hat: Mehmet Özçay (Mushaf serlevhası) 79
R. 67: Hat: Muhsin Demirel (Mushaf serlevhası) 81
R. 68: Zahriye Tezhibi 81
R. 69: Tarayıcı kullanarak bilgisayara aktarılan orijinal Fatiha Sûresi, dış pervaz deseni paftası, kartuş pafta, sûre başı, yazı sahası ile ara pervaz arasında kalan kapalı alan için tasarlanmış buket 84
R. 70: TİEM ŞE 43/2 (s.1a) 95
R. 71: TİEM/ŞE 1058 Kat:32 (s.8b-9a) 97
R. 72: TİEM 550 kat:39 (s.35b-36a) 99
R. 73: TİEM 555 kat:44 (s.1b-2a) 101
R. 74: TİEM 505 kat.48 (s.2b-3a) 103
R. 75: TİEM 486 kat.53 (s.2b-3a) 105
R. 76: TİEM 73 kat.57 (s.1b) 107
R. 77: TİEM 73 kat.57 (s.1b) 109
R. 78: TİEM 533 Kat. 62 111
R. 79: TİEM 11 Kat. 65 113
R. 80: TİEM 485 Kat. 66 115
R. 81: TİEM 564-570 Kat.67 117
R. 82: TİEM 509 Kat. 68 119
R. 83: TİEM 135 Kat.72 121
R. 84: TİEM 423 Kat.74 123
R. 85: TİEM 4422 Kat. 76 125
R. 86: TİEM 375 Kat. 83 127
R. 87: TİEM 488 Kat. 93 129
R. 88: TİEM 30 Kat.9 6 131
R. 89: TİEM 448 Kat. 97 133
R. 90: TİEM 402 Kat. 98 135
R. 91: SK Ayasofya1 137
R. 92: TİEM 224 Kat.100 139

R. 93: TİEM 400 Kat. 101 141
R. 94 TMSK YY. 99 143
R. 95 TMSK HS. 5 145
R. 96 TİEM 395 Kat. 104 147
R. 97 TİEM 411 Kat. 105 149
R. 98 SK Fatih 13 151
R. 99 TİEM 385 Kat. 108 153
R. 100 TMSK EH. 49 155
R. 101 TİEM 383 Kat. 109 157
R. 102 TMSK EH. 157 159
R. 103 TİEM 367 Kat. 114 161
R. 104 TİEM 405 Kat. 117 163
R. 105 TİEM 85 Kat. 121 165
R. 106 TİEM 87 Kat. 122 167
R. 107 TİEM 3907 Kat. 129 169
R. 108 TİEM 1162-1191 Kat. 124 171
R. 109 TİEM 408 Kat. 125 173
R.110 Tez kapsamında hazırlanan Timur-Herat Döneminin tezhip anlayışı ile tasarlanmış ve klasik tekniklerle hazırlanmış serlevha tasarımı 179

ÇİZİM LİSTESİ

Ç. 1: İklil Serlevha Şeması TSMK, EH.71 24
Ç. 2: İklil Serlevha Şeması TSMK, EH. 80 25
Ç. 3v Kubbe Serlevha Şeması 26
Ç. 4: Mürekkep Serlevha Şeması TSMK, EH. 49 27
Ç. 5: Eserin genel formu ve cetvelleri 85
Ç. 6: Ana hatları oluşturulan desen 86
Ç. 7: Geçmelerin ve cetvelleri tamamlanan desen 87
Ç. 8: Eskiz üzerinden çizilen dış pervaz paftası 88
Ç. 9: Ulama yöntemiyle çoğaltılan dış pervaz deseni 88
Ç. 10: Renklendirilmiş dış pervaz deseni 88
Ç. 11: Kartuş pafla şablonu 89
Ç. 12: Kartuş pafla 89
Ç. 13: Renklendirilmiş kartuş pafla 89
Ç. 14: Çiçek buketinin şablonu 90
Ç. 15: Çiçek buketi 90
Ç. 16: Renklendirilmiş çiçek buketi 90
Ç. 17: Sûre başı deseni 91
Ç. 18: Renklendirilmiş sûre başı deseni 91
Ç. 19: Madalyon çizimi 91
Ç. 20: Renklendirilmiş madalyon 91
Ç. 21: Zencerek 92
Ç. 22: Tığlar 92
Ç. 23: Dijital ortamda çizilmiş Serlevha 93
Ç. 24: TİEM ŞE 43/2 (İlk dönem yatay serlevhalarından şablon) 95
Ç. 25: TİEM/ŞE 1058 serlevha şablonu 97
Ç. 26: TİEM 550 - serlevha şablonu 99
Ç. 27: TİEM 555 serlevha şablonu 101
Ç. 28: TİEM 505 serlevha şablonu 103
Ç. 29: TİEM 486 serlevha şablonu 105
Ç. 30: TİEM 73 serlevha şablonu 107
Ç. 31: TİEM 73 serlevha şablonu 109

Ç. 32: TİEM 533 serlevha şablonu 111
Ç. 33: TİEM 11 serlevha şablonu 113
Ç. 34: TİEM 485 serlevha şablonu 115
Ç. 35: TİEM 564-570 serlevha şablonu 117
Ç. 36: TİEM 509 serlevha şablonu 119
Ç. 37: TİEM 135 Kat.72 serlevha şablonu 121
Ç. 38: TİEM 423 serlevha şablonu 123
Ç. 39: TİEM 4422 serlevha şablonu 125
Ç. 40: TİEM 375 serlevha şablonu 127
Ç. 41: TİEM 488 serlevha şablonu 129
Ç. 42: TİEM 30 serlevha şablonu 131
Ç. 43: TİEM 448 serlevha şablonu 133
Ç. 44: TİEM 402 serlevha şablonu 135
Ç. 45: SK Ayasofya 1 serlevha şablonu 137
Ç. 46: TİEM 224 serlevha şablonu 139
Ç. 47: TİEM 400 serlevha şablon 141
Ç. 48: TMSK YY. 99 serlevha şablonu 143
Ç. 49: TMSK HS. 5 serlevha şablonu 145
Ç. 50: TİEM 395 serlevha şablonu 147
Ç. 51: TİEM 411 serlevha şablonu 149
Ç. 52: SK Fatih 13 serlevha şablonu 151
Ç. 53: TİEM 385 serlevha şablonu 153
Ç. 54: TMSK EH. 49 serlevha şablonu 155
Ç. 55: TİEM 383 serlevha şablonu 157
Ç. 56: TMSK EH. 157 serlevha şablonu 159
Ç. 57: TİEM 367 serlevha şablonu 161
Ç. 58: TİEM 405 serlevha şablonu 163
Ç. 59: TİEM 85 serlevha şablonu 165
Ç. 60: TİEM 87 serlevha şablonu 167
Ç. 61: TİEM 3907 serlevha şablonu 169
Ç. 62: TİEM 1162-1191 serlevha şablonu 171
Ç. 63: TİEM 408 serlevha şablonu 173

KISALTMALAR

A.	Ayasofya
ABİHK	Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BDK	Beyazıt Devlet Kütüphanesi
bk	bakınız
c.	Cilt
Ç.	Çizim
DİA	İslâm Ansiklopedisi TDV
EH.	Emanet Hazinesi
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
KMM	Konya Mevlana Müzesi
Ktph.	Kütüphane
NK.	Nuruosmaniye Kütüphanesi
nr.	Numara
R.	Resim
s.	Sayfa
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
sy.	Sayı
TİEM	Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
v.	Varak
vb.	ve benzeri
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyetinde kitap sanatlarının temeli Kur'an-ı Kerimdir. Güzel sanatlara ait muhteva ve formun ilk modelini teşkil eder. Aynı zamanda müslümanların estetik hassasiyetleri ve davranışları üzerinde de Kur'an'nın etkisi büyüktür. En kıymet verilen eserler Kur'an-ı Kerimler olduğu için sanatçılar hünerleri nisbetince tarihte bezeme geleneğinin en güzel formlarını oluşturma gayreti içinde bulunmuşlardır.

İslamın yayılmasıyla birlikte Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması daha da önem kazanmış ve dönemlere hakim olan sanat anlayışı Mushaflara da yansımıştır. Konumuz olan Mushaf serlevhaları tarih içerisinde farklı merhalelerden geçerek günümüz formuna kavuşmuş ve bu form serlevhaların evrensel bezeme geleneğinde kabul gördüğü gibi halen uygulanmaya devam edilmektedir.

Yaklaşık XX. yüzyıla kadar bilinen manuel klasik tekniklerle hazırlanan Mushaf tezyînatı günümüz teknolojik imkanları kullanılarak dijital ortamda hatasız olarak tasarım ve çizim imkanı sunmaktadır.

1. Çalışmanın Konusu ve Sınırları

Mushaf Serlevhaları ve Dijital Ortamda Tasarım Süreçleri konulu tez çalışması, Mushaf serlevhalarının tarihsel gelişimi ve sınırlandırılmasıyla birlikte, özellikle formlar üzerinden, desen, renk işçilik açısından dönemlerin sanat anlayışları ve teknik özellikleri ile birlikte mukayeseli olarak değerlendirilmiştir.

Yapılan ön araştırmalar neticesinde, Dijital ortamda serlevhaların tasarım süreçleri hakkında daha önce araştırma yağılmadığı tespit edilmiştir. Konuya karar verildikten sonra, incelenecek olan saha belirlenmiştir. VII. yüzyıldan itibaren başlayan Mushaf tezhibi XIX. yüzyıla kadar klasik yöntemlerle uygulanmış, XX. yüzyıldan sonra ise matbaa ve dijital imkanlar dahilinde yeni teknikler kullanılarak tasarım ve uygulama imkanı bulmuştur. Yaklaşık 12 asır gibi bir zaman süresinde çok örnek olmasına karşın dönem özelliklerine göre günümüze ulaşan seçilmiş

müze ve kütüphanelerde bulunan örnekler üzerinden Mushaflardaki serlevha formlarının incelenmesi ve günümüz dijital imkanlarıyla örnek bir uygulama yapılması uygun görülmüştür.

2. Çalışmanın Amacı ve Konu Niteliği

Tezin amacı, Mushaf serlevhalarının formları ve bezemelerini incelemek, dönemsel olarak uygulanan farklılıkları tespit etmek, tipolojik olarak değerlendirme yapmak, sınıflandırmak ve bunu bilimsel veri haline getirip sunmaktır. Bunun yanı sıra elde edilen veriler dahilinde bir Mushaf serlevhası tasarımının dijital ortamda uygulama aşamalarını detaylı olarak anlatarak günümüz koşullarında teknolojinin sağladığı imkanları geleneksel bezeme kültürümüz ne şekilde entegre edebileceğimize kapı açmaktır.

Tezhip sanatının olgunlaşma dönemi ve klasikleşmesi XIV.-XVI. yüzyıl arasında olurken Mushaf serlevhaları form ve bezemelerinde de bu gelişme rahatlıkla farkedilebilmektedir. İslam coğrafyasında ki sanatsal gelişim kitap sanatları açısındanda fevkalade örnekler ortaya çıkmasını sağlamıştır. XVI. yüzyılda diğer sanat alanlarında ve tabi kitap sanatlarında zirveye çıkılmışken ilerleyen dönemlerde bir takım siyasi ve kültürel sebeplerle formlarda yenilik arayışlarına gidildiği gözlenmiştir. Dolayısıyla Mushafların tezyîn edilen serlevha formları dönem ayırd etmeksizin incelenerek formlarında ki tipolojiler ve bezeme uygulamaları tez kapsamını oluşturmuştur.

3. Metod ve Düzen

Araştırmaya, sanat, tezhip sanatı, kitap sanatları, Mushaf, serlevha ile ilgili hazırlanmış tezler, ansiklopedi maddeleri, yayınlanmış olan kitap ve süreli yayınların tespiti ve bilgilerin bir araya getirilmesi ile başlanıldı. Toplanan bilgiler gözden geçirilerek tasnif edildi ve tez yazım kullarına uygun hale getirilerek teze dahil edildi. 3. Bölüm için kütüphane müze katalogları ile birlikte tezler, yayınlanmış hat ve tezhip ile ilgili kitap ve makaleler tarandı ve uygun olduğu düşünülen eserler tespit edildi. Tez için gerekli olan eserler Süleymaniye Kütüphanesi, TSMK, TİEM, ABİHK, KMM, MMK, Rodos Hafız Ahmet Paşa Kütüphanesi, NK' den seçilmiştir.

Tez kapsamında kullanılmak üzere seçilen eserler incelenerek, ait olduğu dönem, fiziksel özellikler, dönemin sanat geleneğinde ki etkileşimi, tekniği, renk ve desen bilgisi, tipolojik olarak değerlendirmesi, bölümleri ve bölümlerdeki geçiş uyumları belirtilmiştir.

Her dönem için genel kaideler, çalışma sınırları içinde ve örnek eserler üzerinde yaklaşık olarak tespit edilerek neticeye varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUSHAF HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kur'an, Allah tarafından Cebrail Aleyhisselam vasıtasıyla, mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha Sûresiyle başlayıp Nas Sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı, Arap dili ile yazılmış metinler topluluğudur. Bu tarife göre Hz. Peygamber'e indirilmeyen kitap ve sayfalara, Kur'an'ın tercümesine veya Kur'an'ın mânâlarını arapça olarak başka kelimelerle ifade edilmiş şekline, Hz. Osman'ın Mushaflarının hattına uymayan kıraatlere ve kutsi hadislere Kur'an denilemez[1].

İlk dönemlerde kağıt bilinmediği veya bulunmadığı için vahiy kâtipleri tarafından kemik, deri, parşömen gibi malzemeler üzerine yazılan ve Peygamber efendimiz zamanında vahiy devam ettiği için iki kapak arasına alınamayan[2] Kur'an-ı Kerim, Hz. Ebu Bekir devrinde, iki kapak arasına alınarak isim konulmak istenmiş, ibn-i Mesut'un teklifi olan, o zamanlarda Habesistan da kullanılan "Mushaf" adı uygun görülmüştür[3].

Arapça sahafe kökünden gelen Mushaf kelimesi "bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelmektedir[4]. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitap.

Mushafta 114 sûre ve 6000 i aşkın ayet bulmaktadır. İlk Mushaflarda tezyîni özellikler görülmemekle beraber ileri ki dönemler de çoğaltılmasıyla birlikte tezyîni ögeler kullanılmıştır. Tezyîn edilen bir Mushafın cildini açınca okuyucuyu zahriye sayfası karşılar. Sonra Fatiha ve Bakara Sûresinin ilk ayetlerini içine alan serlevha sayfası, sûrelerin isimlerinin yazılı olduğu sûrebaşıları, her ayet için duraklar, hizb cüz ve secde gülleri, hatime sayfası tezhipleri bulunmaktadır.

---

1 Abdülhamit Birışık, "Kur'an", *DİA*, c.XXVI, Ankara, 2002, s.383

2 Muhsin Demirel, *Bu Eser Şu Tecellilerden Doğdu*, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2013 s.23

3 Vahap Okay, *Müslümanlar İçin Kur'an Tarihi,* Okay Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 39

4 Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *DİA*, c.XXXI, İstanbul, 2006, s.242-248

1.1. MUSHAFIN BÖLÜMLERE AYRILMASI

Mushaf, ayetlerden ve değişik sayıda ayetlerin bir araya gelmesiyle oluşan sûrelerden meydana gelir. Bu oluşum, risaletin ilk yıllarında yani Hz. Peygamber zamanında gerçekleşmiştir. Mushafta, Tevbe Sûresi hariç diğer bütün sûreler Besmele ile başlar. Mushaf yazısını güzelleştirmek, açık okunur hâle gelebilmesi için hareke, nokta, sedde, med, cezm ve durak gibi işaretleri koymak Kur'an'ın yanlış okunmasını ve bozulmasını önlemiştir.

Bir Mushaf âyet, sûre ve cüz adı verilen bölümlerden meydana gelmektedir.

Ayet; Kur'ân-ı Kerim'deki sûreleri meydana getiren kelime veya cümlelerden herbiri. Kimsenin inkâr edemeyeceği alâmet, isâret, nişan manasındadır[5].

Sûre; "yüksek mevkî, rütbe, şan, şeref, yüksek binâ, binanın kısmı veya binânın katı" gibi manalara gelir[6]. Kur'an-ı Kerim'in en kısası üç, en uzunu iki yüz seksen altı ayetten meydana gelen ve Fâtiha, Bakara, Ankebut gibi ayrı ayrı isimleri olan kısımlarıdır. Bir Mushafta 114 sûre mevcuttur. Mekke'de inen sûrelere Mekkî, Medîne'de inen sûrelere ise Medenî sûreler denir. Mushaflarda sûrebasında, sûre adıyla birlikte Mekkî yâhut Medenîmi olduğu yazılır. Sûrelerin tertibi de ayetlerin tertibi gibi Resullûllah tarafından belirtilmiştir.

Cüz; Bir bütünü meydana getiren kısımlardan her biri, kısım, parça anlamına gelir. Kur'an bölündüğü otuz kısımdan her biridir. Bir kitabın ayrı bir kapak içinde çıkarılan bir veya birkaç formalık bölümü manasındadır[7]**.**

5 Yusuf Sevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, "Âyet", *DİA,* c.4, TDV, İstanbul, 1991 s. 243
6 İhan Ayverdi, "*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*" c.III, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, s.2861
7 İhan Ayverdi, *a.g.e.* s.509

1.2. MUSHAF-SANAT İLİŞKİSİ

Peygamber Efendimiz "kendisi için süslenilmeye en layık olan Allah'tır" ve "güzel sesinizle Kur'an'ı güzelleştirin" buyurarak estetik gerçekliğe dikkat çeker. Allah için yapılan her işin de bu ölçü doğrultusunda yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Güzel gören güzel düşünür ince anlayışının tezahürü ve Kur'an'ın şefaatine mazhar olma sevdası Kur'an estetiği hazinesini dün zenginleştirdiği gibi bugün de zenginleştirmeye devam etmektedir.

İslam kültür ve medeniyetinde sanatların dayandığı temel olan Kur'an-ı Kerim güzel sanatlara ait muhteva ve formun ilk ve en önemli modelini teşkil etmektedir. Mushaf ilahi mesajı iletmesinin yanı sıra sanat ve estetik açısından insanların gözüne ve gönlüne hitap eden bir etkisi vardır[8].

Allah'tan gelen emirlerin güzel sesli insanlar tarafından, okunması musikî sanatını beslerken, yazılması hat sanatını ve bezenmesi de tezhip sanatını doğurmuştur[9].

Arabistan'da İslâmiyet'ten önce, Ârâmî yazıdan doğmuş olan Nabatî yazı kullanılmıştır. İlk vahiy sert ve köşeli olan cezm hattıyla yazıldığı gibi yumuşak ve kavisli hatları hâkim olduğu mesk hattıyla da yazılmıştır. Cezm hattı daha çok taş üzerine hakkedilen kitâbelerde ve parşömen üzerine yazılan mühim vesîkalarda ve bilhassa Mushaf kitabetinde kullanılmıştır. Mesk hattı ise daha çok devlet teşkilâtında, günlük işlerde ve mektuplarda kullanılmıştır. Hz. Osman zamanında Mushaflar, parşömen üzerine, Mekkî ya da Medenî hatla yazılmıştır[10]. İslâm kitap sanatında tezhip geleneğinin başlangıcı, VII. yüzyılda istinsah edilmiş Mushaflar ile gerçekleşmiştir. Dost Muhammed isimli İranlı yazar, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) damadı Hz. Ali'nin, ilk Mushaf metnini bezeyen kişi olduğunu kaydetmiştir[11].

---

8 Ali Fuat Baysal, "Mushaf Tezyînatının Tarih İçindeki Gelişimi", *Marife* sayı.3, Konya, 2010, s.365

9 Ayşe Tanrıver, *Türk Tezhip Sanatında XIV-XVI. Yüzyıl Mushaf Gülleri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s.93

10 Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.44-46

11 Banu Mahir, "İslam Kitap Sanatı Tezhip Tasarımına Büyük Selçuklu Dönemi Katkılarının Bir Örneği", *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler II., SÜ. Selçuklu Araştırmaları Merkezi,* Konya, 2001, s.105

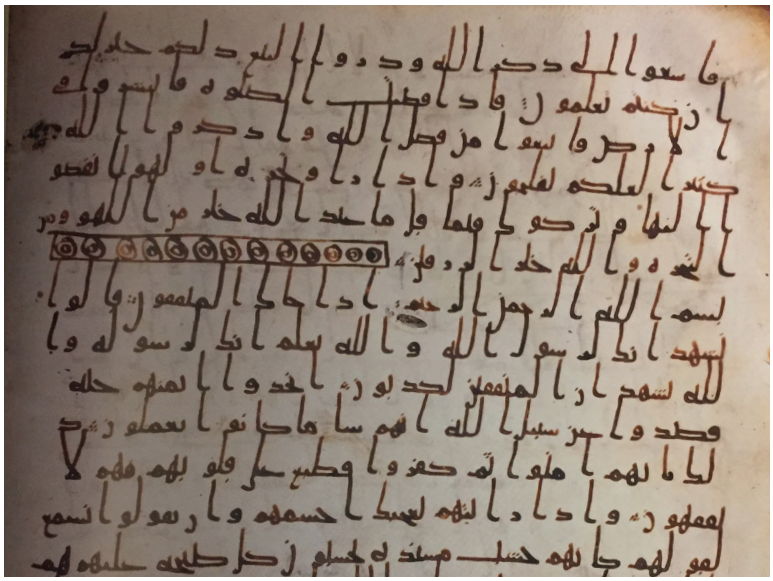
R. 1 Rulo Kur'an-ı Kerim
TİEM ŞE 12727 Kat.9

Hz. Peygamber, gelen vahiylerin doğru ve güzel bir biçimde yazılmasını ve hızla öğrenilmesi temin etmiştir[12]. Arapça bir kelime olan hat sözlükte; ince, uzun, doğru yol, bir çok noktanın bitişerek sıralanmasından meydana gelen çizgi, çizgiye benzer seyler ve yazı gibi anlamlara gelir. İslâm kültüründe güzel yazı manasına gelen "hat" ya da "hüsn-i hat" estetik kurallara bağlı kalarak ölçülü ve güzel yazı yazma sanatıdır. Bu tâbir yalnızca İslâm yazıları için kullanılmıştır[13].

Kur'an'ın tam metni, en azından X. yüzyıla kadar, hep parşömene yazılmıştır. (R. 1) Mushafların yazılmasında kelime ve harflerin hattında uyulan usullere "ıstılah-ı selefi" Hz. Osman'a nispetle "Resmi Osmanî" veya "resmi Mushaf" denilmiştir. Bu Mushaflar, parşömen üzerine hibr adı verilen kahverengi mürekkep ile Mekkî ve Medenî diye adlandırılan hatla yazılmıştır[14].

İlk dönem Mushaflar tezyîn edilmezken (R.2), daha sonra değişik ülke ve beldelerde o gün kü sanat seviyesini ve zevkini yansıtacak şekilde süslenmeye başlamış; duraklar, hizb, cüz ve secde gülleri, münhani ve arabesk motiflerle, sûrebaşı ve serlevhalar sonsuzluğu çağrıştıran geçmelerle bezenmiştir[15].

12 Muhittin Serin, *a.g.e.* s. 43
13 Muhittin Serin *a.g.e.* s.193
14 Muhittin Serin, *a.g.e.* s. 46
15 Muhsin Demirel, *a.g.e.* s. 27.

R. 2 TİEM ŞE 87 Kat.1

Mushafın yazılması ve tezyîn edilmesi noktasında yüzyıllar içerisinde çeşitli kültür yansımaları bulunuyor olsa da Kur'an'a duyulan saygı ve hürmet göstergesi olarak hep gelişmiş ve sanat dalı haline gelmiştir. Mushaflar kitap sanatları açısından her zaman şâheser olarak görülmüştür.

Padişahlar, sultanlar, sarayın ileri gelenleri itibar göstergesi olarak yaptırdıkları camilere veya medreselere bir tür cüzler halinde veya tek cilt olarak sayfaları tezhiplerle süslü, ünlü kâtiplere yazdırılan ve üzeri bezemeli deri ciltle kaplanmış Mushaflar vakfetmişlerdir. Ustalıkla yazılmış ve tezyîn edilmiş Mushaflar her dönemde diplomatik hediye olarak tercih edilen kitaplar arasında olmuştur. Kur'an-ı Kerim İslam'ın ilk sanat çalışması ve aynı zamanda İslamî devirde kitap haline getirilen ilk kitaptır diyebiliriz. Dolayısıyla kitap sayfalarını bezeme geleneğinin ilk defa Kur'an sayfalarının tezhip edilmesiyle başladığı da söylenebilir. Nitekim Mushafların yazılması, tezhiplenmesi ve ciltlenmesinin yanında kıymetli malzemelerle Kur'an mahfazaları ve rahleler de yapılmıştır. Ahşap, sedef, bağa, fildişi gibi malzemelerden imal edilmiş zengin süslemeli bu eserler Kur'an kitabetinin etrafında şekillenmiş İslam milletlerinin geleneklerine uygun sanatlardır[16].

16 Ali Fuat Baysal, *a.g.m*. s.374

1.3. MUSHAFIN TEZHİPLENEN ALANLARI

1.3.1. Cilt

Bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa cilt (cild) denilmekte ve Arapça "deri" anlamına gelen bu ismin, genellikle ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılmaları sebebiyle verildiği bilinmektedir[17]. Esere takılan kapağa cilt, cilt ustalarına mücellit ve mücellide denilmektedir.

Tarihi çok eskilere dayanan cilt ve ciltcilik Mushafların muhafazası içinde büyük özen göstererek yapılmıştır. Yazıya ve kitaba gösterilen bu özen, Mushafın tezyînatına da yansımış; ciltlenerek muhafaza edilmesine özel bir ehemmiyet verilmesine sebep olmuştur. Osmanlılar da Türk ve İslâm cilt sanatının en büyük temsilcisi olmuş ve bu durum XX. yüzyıla kadar sürmüştür (R. 3).

R.3 TİEM 535 Kat. 115
Osmanlı Dönemi Kur'an-ı Kerim
cilt dış kapak

17 Ahmet Saim Arıtam, "Ciltcilik", *DİA*, c.VII, s.551

1.3.2. Zahriye

Zahriye, yazma kitaplarda esas metnin başladığı sayfanın arkasındaki sayfa veya sayfalar için kullanılan bir terimdir. Bu sayfalar boş bırakıldığı gibi tezhip de işlenebilir. Zahriye tezhibinin madalyon ve mekik şeklinde olanlarının içine yahut dışına bir âyet veya kime ait olduğunu, kimin için yazıldığını belirten ve temellük kitâbesi denilen bir cümle yerleştirilmiştir. Kitap sahiplerinin imzaları veya mühürleri de bu sayfada yer alır[18].

Zahriye sayfası bazen herhangi bir metin olmadan tamamı süslenirken, kimi zaman da Mushafın kim için yazıldığına dair bilgilerin yer aldığı bir metnin yanı sıra, farklı anlamlarda ayetler de yazılabilmektedir[19] (R. 4).

R.4 Fatih Dönemi Zahriye Sayfası
Yusufağa Ktph. nr,6637.

18 Gülnur Duran, "Tezhip", *DİA*, c.XXXXI, TDV, Ankara, 2012, s.63
19 Ali Fuat Baysal, *a.g.m*. s.371

1.3.3. Serlevha

Sözlükte "baş" anlamındaki farsça ser ile arapça levha kelimelerinden oluşan ser-levha "bir yazının başlığı" demektir. Tezhip sanatında terim olarak el yazması kitapların zahriye sayfasından sonra karşılıklı iki sayfasına yapılan bezemeli başlığı ifade eder. Serlevha yerine levha denildiğine de rastlanır. Dîbâce adı da verilen bu sayfaların tezhibine "serlevha tezhibi" denir. Tezhip tığlı yapılmışsa buna "hâşiyeli levha" da denir[20].

Mushaflar başta olmak üzere özellikle önemli şahıslara sunulacak veya onların özel kütüphanelerine konulacak olan kitaplar, divanlar ve diğer değerli eserlerin pek çoğu tezhip edilmiştir. Bunlar içinde en güzel ve zengin örneklerine Mushaflarda rastlanmaktadır[21].

Mushaflardaki tezyîn edilen sayfaların başında gelen serlevhalar; genellikle Fatiha ve Bakara Sûrelerinin ilk ayetlerinin yer aldığı karşılıklı sayfalarda uygulanan serlevha tezhibi gibi, mesnevi yada divan tarzında yazılmış eserlerinde baş ve bölüm başlıklarında da görülür (R. 5, 6).

Kitaptaki tezhipli sayfa eğer metnin başladığı ilk sayfa ise ve sadece yazı sahası üzerinde ise bu sayfaya serlevhadan farklı olarak "unvan sayfası" adı verilir. Unvan sayfaları kitabın bölüm ve konularına bağlı olarak birden fazla olmakla beraber serlevha tezhibine renk, desen ve motif bakımından uyumluluk gösterir (R. 7).

Serlevha sayfası XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Sayfanın başında ve sonunda bulunan sûrebaşı tezhibinin bir şerit ile birleştirilmesi ile oluşmuştur. XIII. yüzyılın sonuna kadar, Fatiha ve Bakara Sûrelerinin aynı sayfada yazıldığı Mushaflar da mevcuttur (R. 8). XIV. yüzyıldan itibaren serlevha sayfası karşılıklı olarak tasarlanmaya başlanmıştır[22] (R. 9).

---

20 Gülnur Duran, "Serlevha*", DİA,* c.XXXVI, İstanbul 2009, s.567-569

21 Gülnur Duran, *Süleymaniye Kütüphanesindeki Türk Mushaflarında XVI. Yüzyıl Serlevha Tezhipleri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1990, s.18

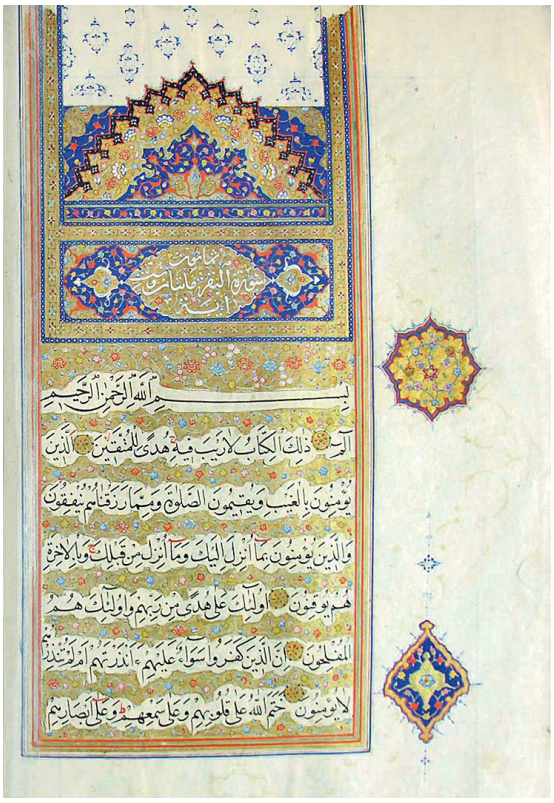
22 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s.119

R. 5
TSMK H.1517
Kanuni Devrini anlatan Süleymanname isimli eserin serlevhası

R. 6 TİEM 1962 / Muhibbî Dîvanı

R. 7 Süleymaniye Ktp.,
Sultan I. Ahmed, nr. 22, vr. 3b

Bakara Sûresi unvan sayfası tezhibi aynı eserin serlevha tezhibinin tezyinatına uygun olarak tasarlanmıştır.

R. 8 Barbara Brend,
Islamic Art, Cambridge,
Harvard University Press, 1991, s. 81

Tek sayfada Fatiha Sûresi ve Bakara Sûresi'nin ilk ayetleri sûre başı ile bağlanmış. Sayfanın kenarında serlevha gülleri bulunmaktadır.

R. 9
KMM envanter no: 48 / 14.yüzyıl
Karşılıklı Kur'an-ı Kerim serlevhası

XVI. yüzyıla kadar serlevhadan önce gelen bir yada birden fazla sayfaya dikdörtgen, mekik şeklinde, çokgen ve daire formunda tam sayfa tezhip yapılmıştır. Zahriye adı verilen bu bölüm zamanla terkedilerek bütün ağırlık serlevha tezhibine verilmiştir[23].

Beylikler dönemi de dahil olmak üzere, erken devirlerde, daha fazla kisinin faydalanabilmesi için Mushaflar cüzler halinde de yazılmıstır. Ayrı ayrı ciltlenen bu cüzlerin herbirinin başına başlık tezhibi (serlevha) yapıldığı olmuştur (R. 10,11).

Resim 9, 10 ve 11 da görülen sayfa kenarındaki cetvelin yanındaki tezhipli alanlar serlevha gülleridir. Serlevha sayfasının, yatay simetri aksı üzerinde bulunan tezhipli madalyonlara serlevha gülü adı verilir. Serlevhalar varlıgını günümüze kadar koruyabildiği halde serlevha gülleri XIV. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş tezhip sanatından ayrılmaya başlamıştır.

23 Gülnur Duran, *a.g.e.* s.18

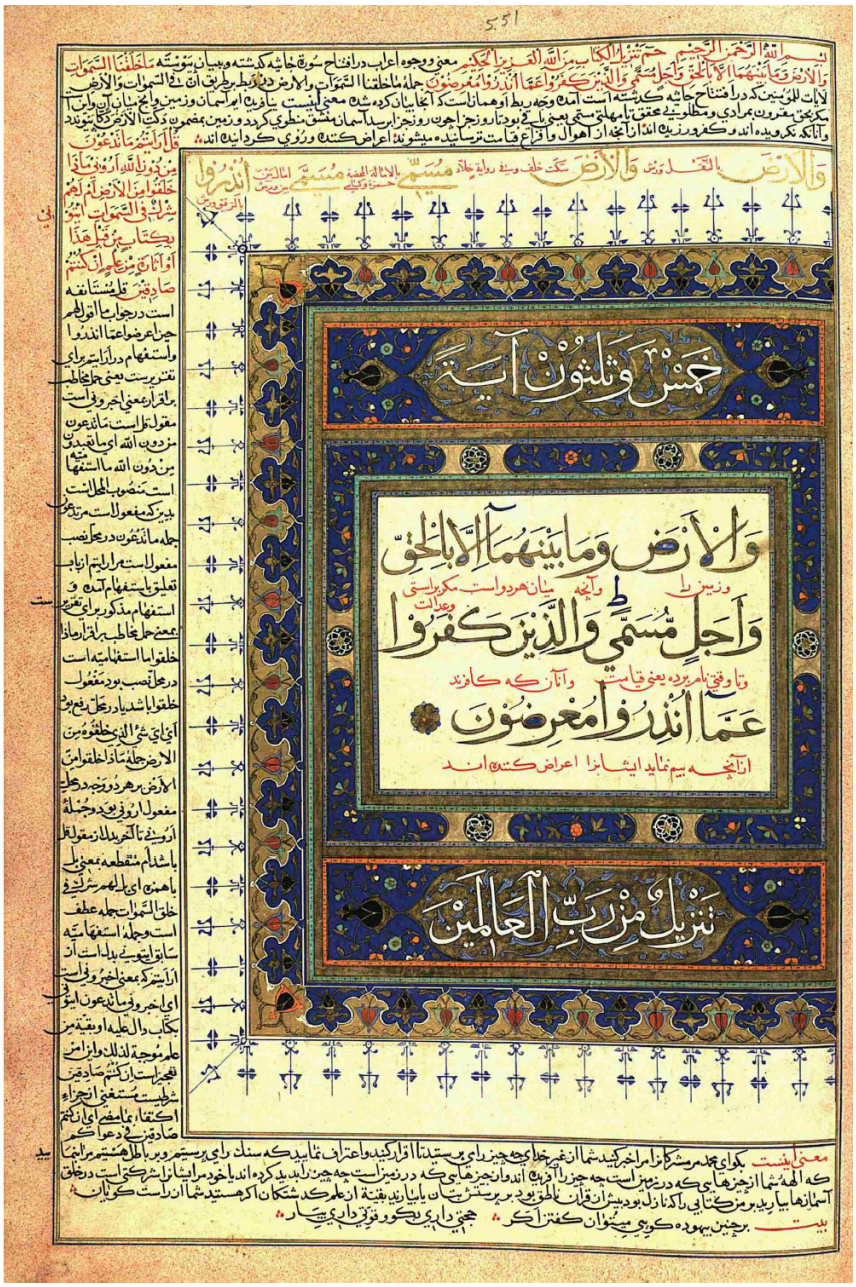

R. 10
Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi
nr: 1999, v.12b / 1374
el-ecza mine'l Kur'an
(6. cüz serlevhası)

R.11
Amasya Bâyezid İl Halk Kütüphanesi
nr: 1923, v.12b / 1374
Kur'an-ı Kerim (10. cüz serlevhası)

Ayasofya nr. 2'de bulunan Mushaf ise ayrı ayrı ciltlenmediği halde her cüzün başına serlevha tezhibi bulunmaktadır[24] (R. 12).

R. 12
Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr: 2 v.551a / 1497 - Mushaf
Ayrı ayrı ciltlenmediği halde her cüzlerin herbirinin başına başlık tezhibi (serlevha) yapılmıştır.

24 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s.119

Serlevha güllerinde, içinde bulundukları dönemden dolayı rûmî ve münhanî motifleri kullanılmıştır. Yatay aks üzerinde, ½ simetrili olarak tasarlanan serlevha güllerinde sıklıkla klâsik tezhip teknigi uygulanmıstır. Renk olarak, altın ve lâciverd yaygın olarak, kırmızı, yesil, beyaz ve siyah az miktarda kullanılmıştır (R. 13).

R.13
Mısır Millî Kütüphanesi, 6 vr.2b-3a / 1368
Mushaf serlevhası

Serlevhaların, XIV. yüzyılda, karşılıklı iki sayfa olarak tasarlandığını görmekteyiz. Bazen, sûrebaşı gülleri ile birlikte (R. 10), bazen de serlevha sayfasında, sûrebaşı gülleri olmadan bulunan, başka tezhipli alanlar da mevcuttur. Bunlar, genellikle sayfanın yatay simetri aksı üzerine, ½ simetrili olarak tasarlanan ve rozet gibi değilde daha çok, yarım daire ya da yarım şemse olarak tezhip edilmislerdir. TİEM nr, 73'de olduğu gibi XV. yüzyıldan itibaren bu alanlar gelişerek, kubbeli serlevhaları olusturacaktır[25] (R. 14).

serlevha gülü
15.yüzyıl dan sonra kubbeli serlevha haline dönüşmüştür.

R. 14
TİEM nr:73/ 1334-34
Mushaf serlevhası

25 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s.120

1.3.3.1.Serlevhayı Oluşturan Kısımlar

İki bölümden oluşan serlevha formunu hemen hemen her Mushafta görmekteyiz. Sûrebaşı ve sûrenin yazılı olduğu metin ilk bölümü oluştururken, bunu çevreleyen sadece tezhipten oluşan alanda ikinci bölümü oluşturur (R.15).

1- Yazı Kısmı Tezhibi

Bu kısımda kendi içinde bölümlere ayrılmıştır; Yazı sahası, duraklar, sûrebaşı ve sonu, cetveller.

Yazı Sahası: Serlevhada metnin yazılı olduğu alandır. Bu formun dönemlere göre değiştiği görülür. Dikdörtgen, kare şeklinde olabileceği gibi çokgen, daire ve şemse şeklinde de tasarlanmıştır. Satır araları bazen boş bırakılırken, bazende beyn es sutur denilen satır arası tezhibi yapılmıştır. Bazen de yazı zemini kağıt görünmeyecek şekilde yazı çevresi tezhibinden ayrılacağı farklı renkte boyanarak tezhiplenmiştir (R. 14). Çokgen ve şemse formlu olanlara çoğunlukla İran Mushaflarında rastlanmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Sultan Ahmet bölümündeli 14, 2, 19 numaralı Mushaflarda örnekleri bulunmaktadır[26].

Duraklar: Mushaflarda hattatın yazarken ayetlerin arasına bıraktığı boşluğu müzehhiplerin süslemek için yaptıkları motiflerdir. Bir Mushafta 6.000 den fazla durak bulunur. Durakların asıl görevi ayetleri birbirinden ayırmak için verilen boşluklara yazıdaki monotonluğu gidermek, gözü dinlendirmek ve eseri süslemektir. Yapılış şekiline göre isim alırlar. Şeşhâne (altıgen nokta), mücevher durak (geçmeli nokta), helezon durak (helezon nokta), pençhâne durak çeşitlerine örnektir.

Koltuklar: Sûrenin sol ve sağ tarafında kalan boş kısımlardır. Dikdörtgen veya kare formundadır. Her serlevha tezhibinde bulunmadığı gibi devirlere göre değişiklik gösterir. Bu alanlara paftalanmış klasik tezhip, şükûfe, zencerek tarzında tezhip yapılabilmektedir.

Sûrebaşı: Bütün serlevha tezhiplerinde, sûrenin veya metnin başlığı niteliğini taşıyan, yatay dikdörtgen formundaki kısımdır. Sadece serlevhalarda sûrebaşı tezhibinin aynısı sûre (metin) bitiminde de tekrarlanmıştır.

26 Gülnur Duran, *a.g.e*. s.18

Cetveller: Yazma kitaplarda yazı ile yazısız kısımları birbirinden ayırmak için çekilen çizgilere cetvel adı verilmiştir[27]. Cetvel Mushaflarda genel olarak, iki çizgi arasının altınla doldurulması ile yapılır. Serlevhalarda, özellikle yazı kısmı etrafındaki çizgi araları, dönemlere göre değişkenlik gösteren renklerle doldurularak, tezhip edilmişlerdir. Farklı kalınlıklarda ve sayıda olabilen cetveller iç pervaz veya ara pervaz adını alarak üzerine uygulanan tezhibe göre de zencerek, geçme, münhani gibi isim almışlardır.

2- Yazı Çevresi Tezhibi

Bu kısım dışpervaz ve onun devamı olan tığlardan oluşmuştur.

Dış pervaz: Ara pervazdan sonra yapılan değişik kalınlık ve formlardaki tezhiptir. Serlevhalarda genellikle yazı kısmının üç tarafını çevreler. Kubbeli, iklil, mürekkep gibi şekiller alır.

Tığlar: Dış pervaz bitiminden başlayarak sayfa kenarına doğru uzanan yardımcı süsleme motifidir. Tezhipli kısımla, boş kalan sayfa kenarları arasındaki bağlantıyı ve dengeyi sağlar. Tığlar, tezhibin bittiği yerden başlayarak dışa doğru gittikçe incelerek sivri bir şekilde biten paralel çizgilerden oluşur. Kubbeli dış pervazlarda kubbe üzerine gelen tığlar düz olabileceği gibi aynı merkeze bağlı çizgilerle de yapılabilmektedir.

Tığlar paralel çizgiler üzerinde yerleştirilen şekil ve motiflerle çeşitlilik gösterir. Tığlar üzerinde bulunan noktalar, çizgiler, küçük kıvrımlar, geometrik şekiller, rûmî bulut, hatâyî grubu motifler dönem belirleyici unsurlar olmuşlardır.

Tığ zeminine hafif halkar tezhibinin yapıldığı örnekler de görülmüştür[28].

27 M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terinleri Sözlüğü,* c.I, İstanbul, 1983 (3) s.268
28 Gülnur Duran, *a.g.e.* s 20

R. 15 ***Serlevhanın kısımları***
TİEM 402/ 1494
Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi

1.3.3.2. Serlevhanın Tipolojik Olarak Değerlendirilmesi

Sayfa Tasarımı

Yapmış olduğumuz araştırmada karşılaştığımız serlevhalar çoğunlukla karşılıklı iki sayfa olarak tasarlanmıştır. Yine dikdörtgen planlı sayfaların çoğunda bir yüzünde fatiha diğer yüzünde Bakara Sûresi'nin ilk ayetleri bulunmakla beraber bazılarında karşılıklı iki sayfaya da Fatiha sûresinin yazıldığı, iki sayfaya da sadece besmelenin yazıldığı yada Fatiha ve Bakara Sûresi'nin ilk sayfaya karşısındaki sayfaya da Bakaranın devamında satır sayısını eşit olacak şekilde yazıldığı örneklere rastlamaktayız. Karşılıklı simetrik olarak hazırlanan sayfalarda satır sayıları birbirine uygun olarak hazırlanıp, her iki sayfada da aynı plan ve kompozisyon kullanılarak tasarlanmışlardır. Örneklerin çoğunda dikdörtgen planın kitabın sırt kısmına yakın yerleştirildiği görülmüştür. Plan dışında kalan sayfa boşlukları kompozisyon ve sayfa ölçüsüne göre değişiklik göstermektedir. Çoğu sırt tarafı dar diğer üç tarafı eşit genişlikte veya alt ve üst genişliğe oranla yan taraf geniş bırakılarak tasarlanmıştır.

Serlevha sayfaları, sayfanın tezhipli kısımlarının en dışındaki tığlarla sonlandırılan dış pervaz şekillerine göre 3'e ayrılır[29].

a. İklil Levha

Dikdörtgen formunda olan serlevhalardır. Form kendi içinde farklı şekillerde kullanışmıştır (R. 16,17), (Ç.1,2).

b. Kubbeli Levha

Dikdörtgen formun dış pervazında 3 kenarında da kubbe formunu andıracak şekilde detaylandırılmış levhalardır. Tarihte XIV. yüzyıl a kadar gelen serlevha örneklerinin çoğunda görülen serlevha gülleri zaman içerisinde evrilerek kubbeli serlevhaya zemin oluşturmuştur (R. 18), (Ç. 3).

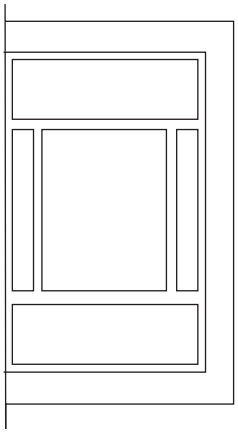
c. Mürekkep Levha

Kubbe ve iklil formunun beraber kullanıldığı levha formudur (R. 19), (Ç. 4).

29 Şehnaz B. Özcan, *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü* (Sanata Yeterlilik Tezi), İstanbul, 2007, s.375

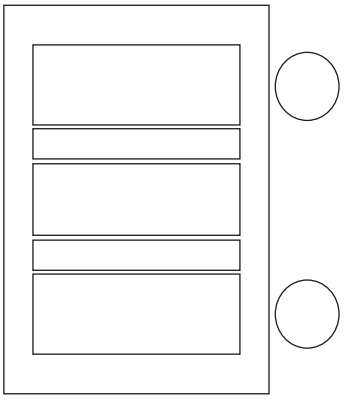
R.16
İklil Serlevha Formu
TSMK, EH. 71
Mushaf serlevhası

Ç. 1
İklil Serlevha Şeması
TSMK, EH. 71

R. 17
İklil Serlevha Formu
TSMK, EH. 80
Mushaf serlevhası

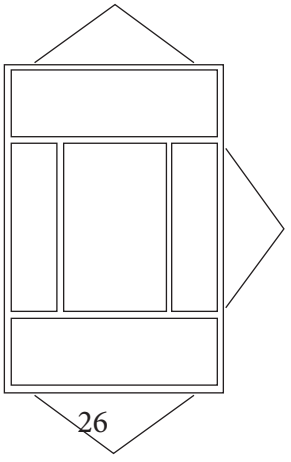

Ç. 2
İklil Serlevha Şeması
TSMK, EH. 80

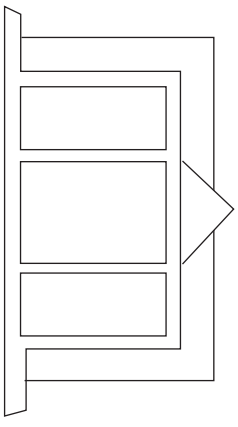
R. 18
Kubbe Serlevha Formu
Mushaf serlevhası

Ç. 3
Kubbe Serlevha Şeması

R.19
Mürekkep Serlevha Formu
TSMK, EH. 49 /1344-45 (tezhiplendiği tarih 1554)
Mushaf serlevhası
Hattat: Abdullah Sayrafi

Ç. 4
Mürekkep Serlevha Şeması
TSMK, EH. 49

1.3.4. Mushaf Gülleri

Duraklar dışında Kur'an metninin kenarlarında Kur'an okumayı kolaylaştıran ibarelerin yazılı olduğu her beş ayette bir hamse veya on ayetin bitimini gösteren aşır gülleri, secde ayetlerinin gösterildiği secde gülleri ve bununla birlikte cüzün başlangıcını gösteren cüz gülleri[30] kare, daire, dikdörtgen, oval tezhipli rozetler halinde bulunmaktadır[31]. Tezhip edilen bu güller de birbirinden farklı motiflerle tezyîn edilmişlerdir. Bunlar geometrik motifler, natüralist çiçekler, çiçek demetleri, rûmî, hatâyî, münhanî, bulut motifleri veya bunların birbirleriyle karma desenlerinden de oluşabilmektedir. Eski dönemlerde serlevhalarda da kullanılan serlevha gülleri ve diğer hamse, hizb, secde gülleri başlı başına Kur'an'ı süsleme unsurları olmuştur (R.20).

R. 20
Güller

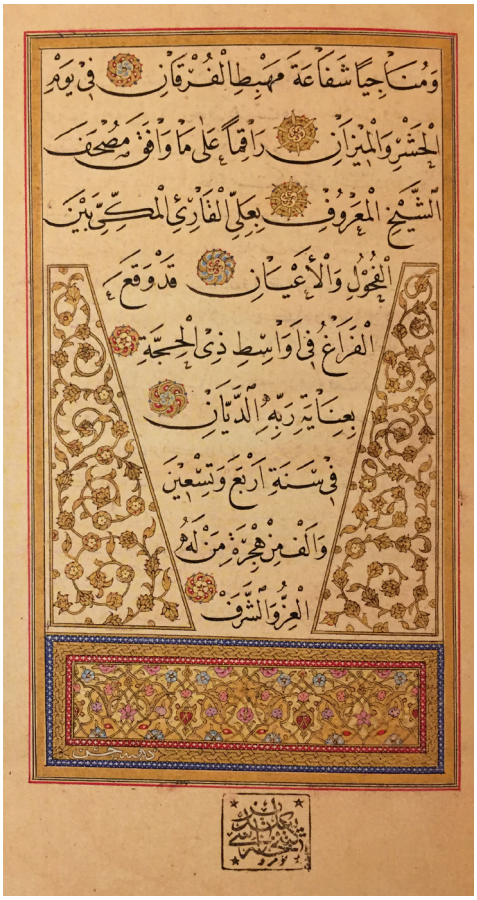
30 Süleyman Berk, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Hat ve Hattatları", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 65.

31 Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 92

1.3.5. Hatime (Ketebe veya ferağ kaydı)

El yazması kitaplarda bitiş bölümüne yapılan bezemelerdir. Bir nevi son söz gibidir. Nas Sûresinin devamında gelen sayfadır. Nerede yazıldığını belirten ferağ kaydı (ketebe), hatim duası, secavent alametleri açıklamasıyla birlikte, hattatın künyesinin ve imzasınında olduğu hatta Mushafı kimlerin delaleti ile ve ne zaman yazdıklarına ait bilgilerin en ince ayrıntısına kadar yazıldığı metin kısmıdır[32].

Bu kısım genellikle ya ikizkenar yamuk veya üçgen şeklinde bir yazı sahası içine yazılır. Yazı satırları yanlardan eşit miktarda kısaltılarak bitirilirken kenarlarda meydana gelen üçgen veya yamuk alanların içi tezhip edilir. Dikdörtgen ve kare biçiminde yapılan hâtime tezhibi sık görülen örneklerdir; daire ve beyzî olanlarına ise nâdiren rastlanmıştır. Hâtime tezhibinin kitabın zahriye ya da serlevha tezhibi gibi karşılıklı tam sayfa tezhipli örnekleri de yapılmış ve değişik konulardaki el yazması kitaplarda aynı usulde uygulanmıştır[33] (R.21).

R. 21
Ferağ kaydı
Hafız Osman Mushafı
İÜ.NEK-A.6549 v.458a

32 Süleyman Berk, *a.g.m*. s. 65.
33 Gülnur Duran, *a.g.m*. s.65

İKİNCİ BÖLÜM

2. MUSHAF SERLEVHALARI VE DİJİTAL ORTAMDA TASARIM SÜREÇLERİ

Kur'an-ı Kerim Hz. Osman ve sonraki süreçte iki kapak arasına alınarak Mushaf haline getirildikten sonra çoğaltılarak İslam coğrafyasında ki merkez noktalara bırakılmıştır. İslamın yayılması, Mushafın gerek yazımının gerekse tezyînatının farklı medeniyetlerinde etkisiyle çeşitli sanat anlayışlarının uygulanmasına vesile olmuştur. Mushafın İslamiyetin ilk yıllarından sonra zamanla gelişen ve değişen tezyînatı hakkında en kapsamlı bilgiye serlevhaların incelenmesiyle elde edilebilir.

Klasik teknikler uygulanarak çoğaltılan Mushaflar, matbaa icad edildikten sonra bir takım baskı teknikleri kullanılarak çoğaltılmaya başlanmıştır. XXI. yüzyıl yani günümüz dijital çağında ise Mushaf basım tekniklerinde ileri bir teknolojiyi kullanma imkanı bulunmaktadır. Sahip olunan dijital imkanlar daha az emekle daha çok ve daha güzel üretebilmeye imkan sağlamaktadır. Fakat bunun içinde klasik sanatları icra eden sanatçıların teknolojiyle aralarını iyi tutarak güncele açık kapı bırakmaları gerekmektedir. Bilindiği gibi geçmiş dönemlerde matbaa kullanılmaya başlandıktan sonra bir çok sanatçı bulundukları dönemde mesleklerini icra edemeyeceklerini düşündükleri için tepki göstermişlerdir. Ancak bu durumu reddetmek, gelişen çağda toplumun gereksinimlerini karşılayabilmek adına yapılabilecek en son şeydir.

XXI. yüzyıl günümüz de ise artık pek çok sanatçı teknik imkanlara erişilebilmekte, hatta sahip olabilmektedir. Üç boyutlu yazıcıların bile pek çok evde yerini alabildiğini düşününce artık pek çok sanatın da yeni mecrası dijital platformlar olması gayet olağandır.

Mushaf serlevhası konusuna gelecek olursak, günümüzde artık Mushaf yazımı ve basımı dijital ortamda yapılabilmektedir. Bu durumda Mushaf tezyînatının da baskı tekniklerine uygun olarak dijital ortamda çizilebilmesi bir gereksinimdir. Basıla gelen dijital ortamda hazırlanmış olan Mushafların serlevha çizimleri incelendi-

ğinde denilebilir ki, hazırlanmış bir tezhibin çizilebilmesi için sadece teknik olarak çizim yeterliliği eksik yeterli değildir. Aynı zamanda çizim yapılacak olan desende bulunan formların anatomisini bilmek ve detaylarına hakim olmak gerekmektedir. Dolayısıyla geleneksel sanatlar dijital platformlara aktarılırken form ve anatomi bilgisi gerekmektedir.

Dijital ortamda serlevha hazırlama aşamalarına geçmeden önce Mushaf serlevhalarının ilk yazıldığı zamandan günümüze kadar tarihi süreçte geçirmiş olduğu evreleri inceleyelim.

2.1. MUSHAF SERLEVHALARI

Serlevha tezhibi, Mushafların yazıldığı dönemlere göre zamanla gelişen, farklı üslûplarda tezyîn edilmiş ve böylece İslâm süsleme sanatının en zengin örnekleri ortaya konmuştur.

İlk dönemlerde çoğaltılarak farklı bölgelere gönderilen bu Mushaflarda önceliğin istinsah olması, okuyuş birliğinin sağlanması ve Kur'an metninin doğru yazılması, etkilenmemesi gibi kaygılarla bu dönemde tezyînata önem verilmemiştir[34]. Kur'an'ın ilk örnekleri olarak istinsah edilen Mushaflar Hz. Osman zamanında yazılmıştır. Bu Mushaflar basit, harekesiz, noktasız mekkî ve medenî hat (kûfî hat) ile yazılmış sûre başları ve durak işaretleri belirtilmemiştir. Yine bu dönemde sayfa düzeninden veya belirli bir formdan bahsetmek mümkün değildir. Bu süreç içerisinde böyle bir şey beklemekte uygun değildir. Kur'an sayfalarını bezeme fikri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hz. Peygamber'in vefatını takip eden ilk yüzyıl içinde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir[35].

Emevi Dönemi

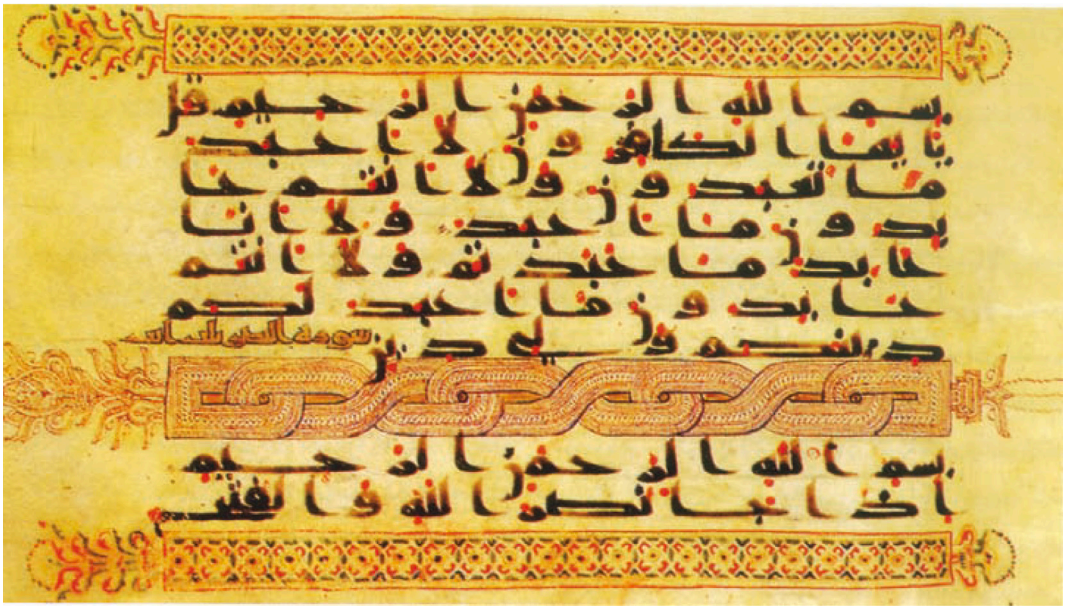
Emevîler 661-750 yılları arasında, başkenti Şam olmak üzere Avrupa, Afrika ve Asya'ya yayılan bir imparatorluk kurmuşlardır. Emevi döneminde Kur'an yazısının sistemli olarak geliştirilmesi ve sanat açısından güzelleştirilmesi ve belirgin bir mahiyet kazanmasıyla birlikte[36] Geç Emevi Erken Abbasi dönemi dediğimiz yani 8.- 10. yüzyıl arasında istinsah edilen Kur'an-ı Kerim sayfalarını tezhiple bezeme geleneğinin kutsal kitabın sayfalarında başladığı söylenebilir[37] (R. 22).

34 Faruk Taşkale, "Kur'an-ı Kerim'de Açan Çiçekler", *M. Uğur DERMAN 65. Yaş Armağanı*, s. 538.

35 Ali Fuat Baysal*, agm*. s.368.

36 Nihat M.Çetin, "İslam Hat San'atının Doğuşu ve Gelişimi (Yakut Devrinin Sonuna Kadar)", *İslam Kültür Mirasında Hat San'atı*, İstanbul, 1982, s. 14–32.

37 Zeren Tanındı, *a.g.m*. s.90

R. 22
Erken Dönem'e ait 7-8 yy.
Kur'an-ı Kerim Sahifesi
Huruf Arabiyye, s.19

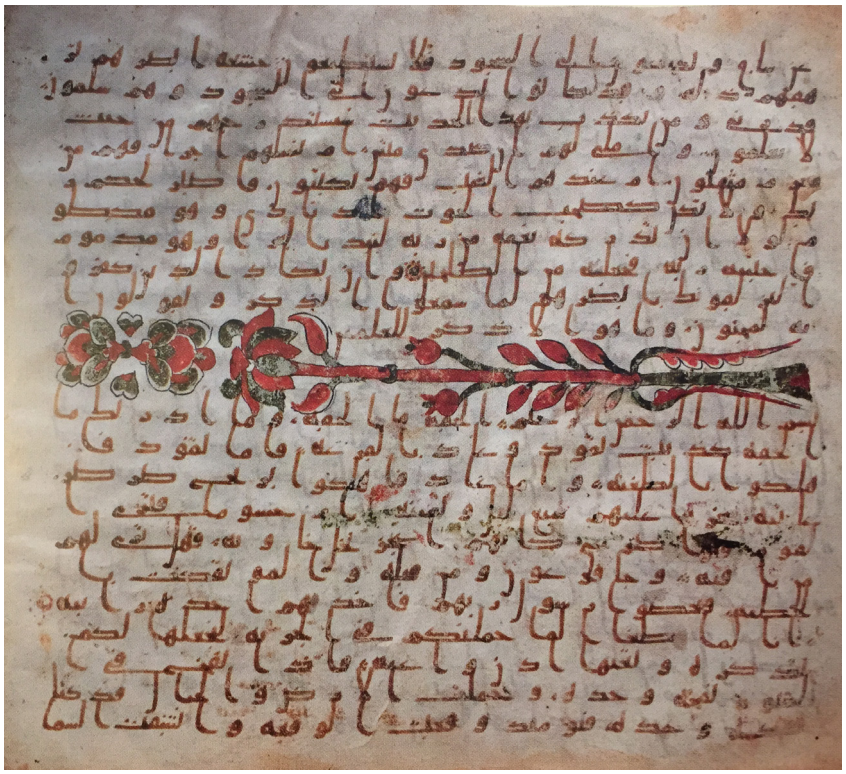
İslâm sanatının kuruluş aşamasında olduğu Emevî dönemi, sanatta yaratıcı olmaktan çok derleyicidir ve bu dönem özellikle tezyînatta, Helen ve Sasanî Sanatı'ndan beslenmiştir. Emevî Sanatı'nı temsil eden eserlerde rastlanılan ana özellik, İslâm Sanatı'nın diğer devirlerinde yapılanlardan farklı ve değişik bir anlayışla ele alınmış olmalarıdır[38]. En erken örnekleri oluşturan emevi sanatı uygulanan eserlerde sıradışı, benzeri olmayan ve tekrarı yapılmamış tasarımlarla karşılaşmak mümkündür.

Bu dönemde yazılan ilk Mushaf örneklerine bakıldığında, yatay formatta olduğunu görüyoruz. O dönemin kaynakları arasında yatay formatın neden tercih edildigine ilişkin bir açıklama yoktur ama günümüz sosyal bilimcileri çoğu kez bu özgün biçimin Müslümanların kutsal metinlerini, Hıristiyanların ve Yahudilerin kutsal metinlerinden görsel olarak ayırt etmeye yaradığını kaydederler[39].

VIII.yüzyıla ait Erken İslam Dönemi Kur'ân sayfaları günümüzde İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Şam Evrakları Bölümüne kayıtlıdır. Yaklaşık iki yüz

38 Ayşe T. Celasin, "Tezhip Sanatında Emevi Dönemi Sûrebaşı Bezemelerinin Yeri", *Art-e Sanat Dergisi*, sayı:12, s.122
39 Ali Fuat Baysal, *a.g.m*. s.397

elli bin sayfanın üzerinde olan bu ilk nüshalar Şam Emeviye Camii'nden getirilmiştir. Bu koleksiyondaki TİEM ŞE 80 numaralı eserin sayfalarından gördüğümüz kadarıyla serlevha formunun henüz oluşmadığı ama dönemin ve gelecek dönemlerin bezeme anlayışı hakkında fikir veren zengin sûrebaşı bezemeleri bulunmaktadır. Kûfi hat ile yazılan Mushafta tam veya yarım satır şeklinde gördüğümüz sûrebaşlarında bitkisel motifler, basit geometrik şekiller, birbirini kesen çizgiler basit ve sade biçimde kullanılmıştır. Kırmızı, yeşil, açık sarı, siyah renkleri uyumlu bir şekilde uygulanmıştır. Hatâyî motifinin boyama tekniği "altınsız münhanî tarzı" boyamaya benzemektedir. Yalnız renkler tek ton olarak, içten dışa renk+boşluk+tahrir şeklinde sürülmüştür. Bu eserden yola çıkarak diyebiliriz ki münhanî tarzı boyamanın erken dönem örnekleri Emevî döneminden itibaren bezeme sanatında kendini göstermeye başlamıştır[40] (R.23).

R. 23
TİEM Ş.80 8. yy Geç Emevi Dönemi
Mushaf Sayfası
Parşömen üzerine kahverengi mürekkep kullanılarak hicâzî hat ile yazılmıştır.

40 Ayşe T. Celasin, *agm.* s.126

Abbasi Dönemi

Emevîlerin 750 yılında, Abbâsîler tarafından Türklerin de yardımıyla yıkılması ile başkent Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. 1258 Moğol istilası ile Abbasîler tarih sahnesinden silinmiştir[41].

794–795 yıllarında Hârûnürreşîd'in papirüs ve parşömen yerine devlet hizmetlerinde kullanılacak evraklar için Bağdat'ta kurduğu kâğıt imalathanesinde[42] farklı cinste kâğıtların üretilmesi ile birlikte 10. yüzyıldan sonra Mushaflar iyi cins kâğıtlara yazılmaya başlamıştır. 110x73 ve 98x65cm ebatlarında üretildiği tahmin edilen Bağdâdi kâğıtların kırılması ile kitap ve Mushaf formatı ortaya çıkmıştır[43].

Nesih hattın Kur'an nüshalarında yaygınlaşmasına yol açan, Abbasi döneminin ünlü hattatı İbn el-Bevvâb'ın[44] (ö.1022) istinsah ettiği Kur'an nüshalarının tezhipleri üstad bir müzehhibin elinden çıkmıştır. Kur'an nüshaları da aherli kağıt üzerine yazılmış ve yatay biçimde değil, dikeyde tasarlanmaya başlanmıştır[45]. Böylelikle İlk dönemden beri yatay olarak kullanılagelen Mushaf formatı Abbasiler döneminde değişime uğrayarak bugünkü kullandığımız biçimde dikey olarak uygulanmıştır (R. 23). Bu tasarım biçimi hakkında herhangi bir bilgi olmamasına karşın muhtemelen yazının gelişmesi ile birlikte kufi yazı yerine ince, nesih yazının kullanılması, dolayısıyla harflerin karakterlerinin küçülerek bir satır üzerine daha çok yazının yazılabilmesi imkânının ortaya çıkmasındandır[46].

IX-X. yüzyıla ait Mushafların, yatay formatta olan yazı sahası, bazı Mushaflarda altın cetvel içine alınmıştır. Kenar ve ara sularında, Bizans sanatından esinlenilerek, hatâyî helezonu üzerinde asma yaprakları, üzüm ve nar motifi sıklıkla kullanılmış olup, rûmî motifinin iptidaî şekillerine rastlamaktayız.

---

41 Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, c.I, TDV Yayınları, İstanbul,1988, s.37

42 Bloom, *Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*, İstanbul, 2003 s. 75.

43 Muhittin Serin,"Mushaf", *DİA*, c. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul, s.252.

44 10. Yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilen, Ali b. Hilâl (bnü'l Bevvâb ö. 1022) hat sanatında yaptığı çalışmalarla kalem sayısını sekize indirerek, aklâm-ı sittenin tesekülünde büyük bir inkılâbı basarmıştır.)

45 Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.244

46 Ali Fuat Baysal, *a.g.m*. s.397

R. 24
İbn el-Bevvâb'ın dikey olarak istinsah ettiği Kur'an nüshalarından sayfalar

Geometrik süsleme unsurlarının yanı sıra rûmî, münhanî ve az miktarda da bitkisel kaynaklı motifler kullanılarak tezhiplenmiştir. Serlevha tezhibi, henüz bugünkü gibi iki sayfada ve tam sayfa tezhipli değil, Fatiha ve Bakara Sûresinin ilk âyetleri tek sayfada bulunmaktadır[47] (R. 8).

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan tarihsiz iki Kur'an nüshası, dönemin cildiyle kaplı olan, kitabın baş ve son kısımlarında levha ve serlevha tezhipleri bulunan eser dikkati çekicidir. IX.-X. yüzyıla tarihlenen genelde yatay tasarlanmış Kur'an-ı Kerim nüshalarının altınlı levha, serlevha tasarımlı tezhiplerin zarif olanlarının öne çıkanları TİEM ŞE. 43/1-4 numaralı eserde görülebilir. Kesişen enli ve ince bantlar, kesişen daireler, kıvrım dallar üzerinde üç dilimli çiçekler, kısa kenarda sayfa kenarına doğru uzayan ve bir tür nahl izlenimi veren süsler bezemelerin temelini oluşturur[48] (R. 25).

47 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s.21
48 Zeren Tanındı, *a.g.e.* s.91

R. 25
TİEM Ş.43 9. yy Abbasi Dönemi
Mushaf Sayfası

Bu dönem Mushafları parşömen üzerine mavi, eflatun, kırmızı, siyah mürekkep ve altınla istinsah edilmiştir. Tezyînat üslûbu olarak Emevi döneminin İslâm sanatına tesir eden geç Helenistik- Bizans sanatının yerini, Abbasilerin merkezi Bağdat'ta Sasanî sanatı almıştır. Türkler'in Abbâsî iktidarına yardımcı olmaları hasebiyle sanat eserlerinde Türk sanatının etkileri de bariz bir şekilde görülmektedir. Uzak Doğu sanatı da Türkler aracılığıyla İslâm sanatında kendini hissettirmiştir. Bununla birlikte İslam coğrafyasının genişlemesi ve farklı milletlerle etkileşim sonucunda erken örneklerde gördüğümüz sade süslemeler, yerini daha detaylı kompozisyonlara bırakırken Abbâsî sanatının tezyînatı ile İslâm sanatının kendine has üslûbu da ortaya çıkmıştır[49].

IX-X. yüzyıl Mushafları çok sade geometrik desenlerle, sûre başları dar veya enli şeritlerle tezhip edilmiş, form olarak serlevha tezhibi oluşmaya başlamıştır. Ayrıca bazı Mushaflarda Kur'an okumayı kolaylaştıran sayfaları ve Kur'an'ın hangi

49 Şerare Yetkin, "Abbasiler", *DİA*, c.I, TDV Yayınları, İstanbul,1988, s.49.

şehirde nazil olduğunu belirten sözleri içeren, içleri tezhipli veya sade altınlı kare, daire, dikdörtgen biçimler ve sûre başları ve duraklar yerleştirme geleneği de yine Abbasi döneminde kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz[50] (R. 26).

R. 26
TİEM 453 / 10. yy Abbasi Dönemi
Mushaf Sayfası
Kolay okunabilmesi için noktalama yapılmış, durak ve sûrebaşı çizilmiştir. Krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkeple meşrik kûfisi hattı ile yazılmıştır.

Mağrib ve Endülüs Dönemi

XII. yüzyılda, Kuzey Afrika ve Endülüs Emevî devletinde hazırlanmış Mushaflar, genelde kareye yakın ölçüdedir[51]. Bu coğrafyalarda hazırlanmış çoğunluğu Kur'an nüshası olmak üzere tezhipli elyazma kitapların ilk örnekleri 1145-1269 yılları arasında Kuzey Afrika'nın batısıyla güney İspanya da varlığını sürdüren Muvahhidler Dönemi'ne aittir.[52] Mağribî hatla, kahverengi mürekkep kullanılarak

50 ZerenTanındı, *a.g.m.* s. 92

51 Zeren Tanındı, *a.g.m.* s.96

52 ZerenTanındı, *a.g.m.* s. 249

yazılmıştır ve bu Mushafların başlangıç ve bitiş sayfalarında geometrik tasarımlı tezhipler görülür[53]. Beyaz renkte geçme bantların oluşturduğu alanlar kırmızı, mavi ve altınla renklendirilmiştir (R. 27).

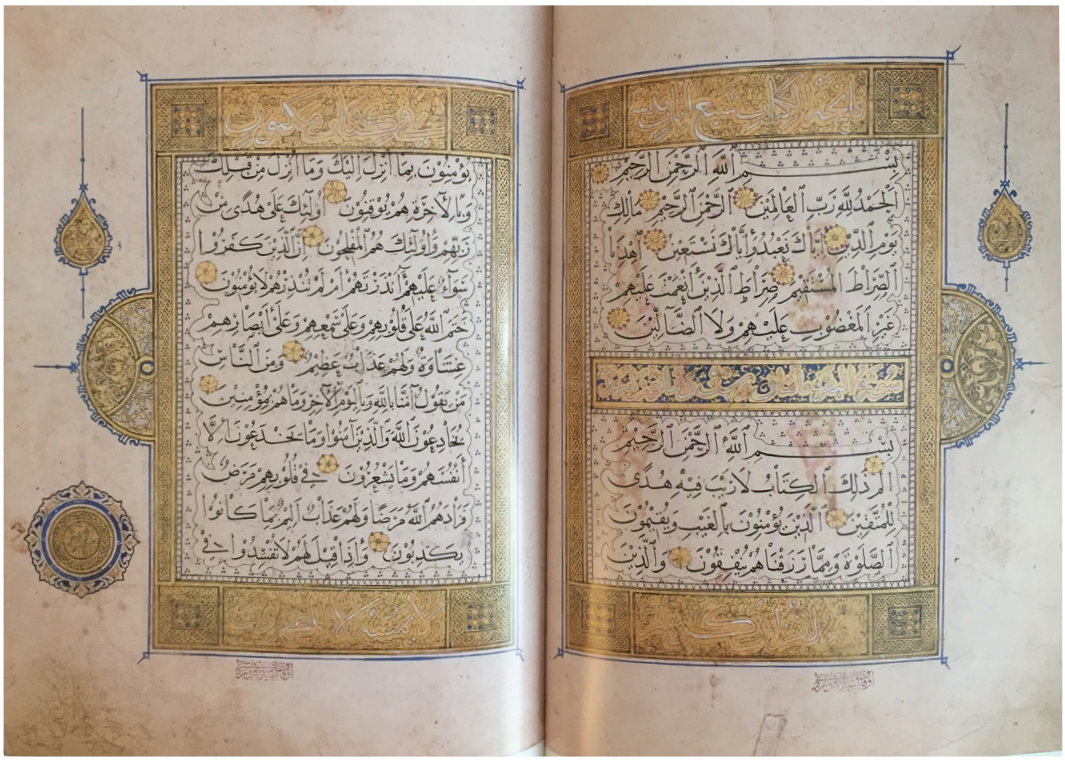

R. 27
TMSK R. 27 1b-2a / 1191 Muvahhidler Dönemi, Septe
Mushaf Sayfası
Kareye yakın ölçülerdedir ve sayfa kenarlarında sûrebaşı gülleri bulunmaktadır.

Selçuklu Dönemi

XIII. yüzyıla kadar Bağdat'ta sanat faaliyetleri gelişmeye devam etmiştir (R.28). Diğer taraftan XI. yüzyıl da Gazneliler zamanında, Gazne, Hind ve İslâm dünyasının buluşma noktası olmuştur. Bu bölgede gelişen Türk sanatı, hem büyük Selçuklu sanatına hem de Hindistan'daki tüm İslâm sanatına temel teşkil etmiştir. Gazneliler zamanından kalma ve muhtemelen saray için hazırlanmış tezhiplerle bezenmiş zarif kitapların birkaç örneği günümüze kadar gelmiştir[54] (R. 29).

53 Ayşe Tanrıver, *a.g.e*. s. 27.
54 Blair Bloom, "Bezeme Sanatları", *İslam Sanatı ve Mimarisi*, s. 342–343.

R. 28
TİEM 507 / 1286-87 Bağdat
Mushaf Serlevhası
Sağ sayfada Fatiha Sûresi ve Bakara Sûreleri sûrebaşı ile birbirlerine bağlanırken sol sayfada Bakara sûresi devam etmektedir. Sayfa kenarlarında çerçeveye yapışık yarım daire şeklinde ve çerçeve dışında damla ve daire formunda rozetler serlevha gülleridir.
Bu güller ilerleyen süreçte kubbe formundaki serlevha formuna zemin hazırlamıştır.

R. 29
Gazne Dönemi
Mushaf Sayfası
Ali Fuat Baysal'ın makalesinden alınmıştır.

Selçuklu dönemi sanat ve bezemesindeki yenilik ve yaratıcılık batı kökenli değil, doğu kökenlidir. Belh, Herat, Kâbil, Kandehar, Gazne gibi kentler, Hindistan, İran-Anadolu aksı üzerinde birer sanat merkezleridir. Birçok motifin, ya da bazı kompozisyon ilkelerinin sürekliliği ve doğudan batıya doğru olan seyahati bu sanat merkezlerinde üretilen eserlerde kendini ortaya koymaktadır[55].

XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Mushaflarında parşömen yavaş yavaş bırakılarak yerine kâğıt kullanılmaya başlanmış olsa da parşömen de tamamen terk edilmemiştir[56]. Mushaf tezhibinde ise daha çok geometrik formlar, altıgenler, sekiz köşeli, dört köşeli yıldızlar, düğümlü geçmeler kullanılmıştır. Selçuklu tezhiplerindeki ana kompozisyonlar geometrik geçmelerdir. Selçuklu süslemesindeki geometrik düzenin yanında bitkisel motifler, rûmîler ve münhanilerin kullanıldığı da görülmektedir. Çok zengin tasarımlara sahip olan Selçuklu tezhiplerinde motif tekrarı görülmez[57]. Ayet sonları güllerle (durak) belirtilmiş, her beş veya on ayetin sonuna tezhiple bezenmiş bir işaret koymak ta gelenek haline gelmiştir.[58] Mushafların pek çoğu genel olarak muhakkak-reyhanî hatla yazılmakla birlikte Mevlana Müzesi envanterinde bulunan Abdullah-i Hicazi'ye ait Kur'an-ı Kerim'deki gibi sülüs hatla nesih hattın birlikte kullanılması, sülüs yazının altınla yazılması ve bu sülüs hattın kenarının siyah mürekkeple tahrirlenmesi de Selçukluların kitap tezyînatındaki bir geleneğidir[59] (R. 30).

Bu üslûp XIV.yüzyıl Mısır Memlûk sultanlarının yazdırmış oldukları Mushaflarda da görülmektedir. Araştırmamız kapsamında ulaşabildiğimiz Selçuklu serlevhalarının formları karşılıklı olarak, dönemin sanat anlayışına göre tasarlanmıştır diyebiliriz.

XII. yüzyılın ilk çeyreğine ait serlevha tezhibi örneklerinde altının yeşil, kırmızı, kahverengi ve koyu mavinin eşliğinde çok kullanıldığı görülür. XIII. yüzyıla doğru renklerdeki azalmayla birlikte lâcivert öne çıkar[60].

---

55 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s.40

56 Zeren Tanındı, *a.g.m.* s. 245

57 Zübeyde Özsayıner, *Tezhipli Kur'an-ı Kerimler*, s. 14.

58 Banu Mahir, "İslam Kitap Sanatı Tezhip Tasarımına Büyük Selçuklu Dönemi Katkılarının Bir Örneği", *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri II*, Konya, 2001, s. 105–111.

59 Fevzi Günüç, "Ahmed b. Abdullah-i Hicazi ve Mevlana Müzesi'ndeki Kur'an-ı Kerim'i", *Vakıf ve Kültür,* 1999, sy. 5, s. 54.

60 Gülnur Duran, *a.g.m*., s.67

R. 30
Konya Mevlana Müzesi nr. 12. / Selçuklu Dönemi - 1309
Mushaf Serlevhası
Karşılıklı iki sayfaya da altın ile fatiha sûresi yazılmıştır. Üstte ve altta bulunan sûrebaşları birleştirilerek bir çerçeve oluşturulmuştur. Satır araları beyn-e sutur bezemesi yapılmıştır.
Sol sayfanın kenarında o döneme ait kullanılagelen serlevha gülleri bulunmaktadır.

XIII. yüzyıl başlarına tarihlenen Mushaf örneklerinde ise, sûre isimlerinin etrafı, yatay dikdörtgen alanlarla çevrelenerek tezhiplenmeye, bazı örneklerde de sûre isimleri altınla yazılarak, zemini bitkisel motiflerle bezenmeye başlanmıştır. Ayrıca sayfa kenarlarında, sûrebaşlıklarına veya sûre metnine bitişik yarım daire veya üçgen biçimli tezhipler de ortaya çıkmıştır. Sayfa kenarlarına, Mushaf metnini okuma kuralları ile ilgili yazıların yerleştirilmesi ve bu yazıların zeminlerinin tezhiplenmesi de yine XIII. yüzyılda baslamıştır[61] (R. 31).

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde tezhip sanatını beraberlerinde getirmişlerdir. Anadolu'da kurulan ilk beyliklerde de tezhipli kitaplar hazırlanmıştır[62]. Selçuklu-

61 Banu Mahir, *a.g.m.*, s.105-106

62 Şeyda Algaç, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Tezhip Sanatı(XIII.-XV. Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000 s. 202.

R. 31
TİEM 437-439.
XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi/Konya
Mushaf Sayfası

lar, XIII. yüzyılda Anadolu'da geniş bir kültür havzası oluşturmuş Konya bu dönemin merkezi olmuştur. 1270 yılından itibaren yaygınlık kazanan tezhipli eserlerin motif iskeletini Rûmîler, münhaniler, geçmeler, XIV. yüzyıldan itibaren de bitkisel motifler oluşturur. Lacivert, kırmızı, mavi, pembe, turuncu, siyah, beyaz ve nadiren de turkuaz ve eflatun renkleri kullanmışlardır. Tasarım olarak dikdörtgen, mekik, daire şekillerini kullanırlarken bunun yanında geometrik kompozisyonları da tercih etmişlerdir[63] (R.32). Selçuklu devri tezhibinin devamı niteliğinde olan Beylikler dönemi tezhibi çağdaşı olan İlhanlı ve Memlûklu tezhipleri ile benzerlik göstermektedir. Bu aynı zamanda klasik Osmanlı tezhip sanatına geçiş için bir hazırlık dönemi olmuştur[64].

63 Şeyda Algaç, age. s. 35.
64 Zeren Tanındı, "*Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı*", Kültür ve Sanat, s. 42-44.

R. 32
Konya Mevlana Müzesi nr. 12.
Selçuklu Dönemi/Konya
Zahriye Sayfası

İlhanlı Dönemi

1256-1353 yıllları arasında yaklaşık bir yüzyıl hüküm süren İlhanlı Devleti başkenti Tebriz olmak üzere İran, Irak (Bağdat,Musul), Suriye, Mısır, Kafkasya ve Anadoluda hüküm sürmüştür.

XIV. yüzyıl İlhanlı dönemi tezhibinde tasarım ve motifler genel olarak Büyük Selçuklu tezhip sanatının devamı niteliğindedir. Üstad ellerden çıkmış büyük boyuttaki zengin bezemeli örnekler, yüzyılın başlarında İlhanlı XIV. yüzyıl boyunca da Memlûk sanatçıları tarafından üretilmiştir[65].

Yazma eserlerde, sayfa düzeni açısından Memlûk yazmalarına benzemektedir. Fakat desen ve tasarım açısından geometrik yapının yanında serbest paftaların kullanıldığı görülmektedir. Memlük yazmalarına göre geometri ve simetri desenlerde daha az kullanılmıstır. Hatâyî grubu motiflerin kullanımı artmış ve tasarımlarda altın ile lapislâzuli renginin kullanım alanları artmıştır. Artık altın nisbeten daha az

65 Zeren Tanındı, *a.g.m*. s. 97.

kullanılırken, lapislâzuli rengi ise daha fazla kullanılmıştır. Temellük kitabelerindeki kûfî yazıda ve koyu renk zeminin paftalanmasında beyaz rengi görmekteyiz. Yeşil, kırmızı ve kahverengi az da olsa kullanılmıştır (R. 33).

XIV. yüzyıl serlevha tezhibinde İlhanlılar ve bütün bir yüzyılı renk ve desenleriyle etkileyen Memlükler döneminde Osmanlı klasik çağına zemin hazırlanmıştır.

R. 33
TİEM 538 (s.201-a) / XIV. yüzyıl başları İlhanlı Dönemi
Mushaf Serlevhası
Krem rengi kağıt üzerine üstübeç, altın ve siyah mürekkep kullanılarak muhakkak ile yazılmıştır. Satır araları beyn-e sutur yapılarak bitkisel motiflerle münhani tarzında boyanmıştır.

Memlük Dönemi

Memlüklüler 1250-1517 yılları arasında Eyüzyılubi ordusundaki Türk memlüklerin Mısır ve Suriye dolaylarında kurduğu bir Türk devletidir. Memlüklüler esas olarak Eyüzyılubi hanedanlığının saltanatını korumakla görevliydiler. Fakat zamanla nüfuzlarını artırarak saltanatı ele geçirmişlerdir. Mısır ve çevresinde ve saltanatı ele geçirerek, askeri ve sanat alanlarında otorite olmayı başarmışlardır[66].

Tüm İslam coğrafyasında olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'i yazma ve süsleme geleneği Memlük Hanedanlığı zamanında da devam etmiştir. Özellikle mimari alanında çok büyük gelişmelerin yaşandığı bu dönemde mimari eserlerin sayısındaki artış, Mushaf ve yazma eserlerinde hazırlanmasına sebep olmuştur. Yapılan büyük boyutlardaki cami ve medreselere görkemli Kur'an yazmaları vakfetmek adet haline gelmiştir. Memlükler büyük boylarda hazırlanan bu yazmaların süslemesine de ayrı bir önem göstermiş ve bu alanda ekol olmayı başarmışlardır[67]. Büyük ebatlarda tasarlanan Memlûk Mushafları, altınla yazılmış harflerin etrafı siyah mürekkeple, siyah mürekkeple yazılmış harflerin etrafı da altınla tahrirlenmiştir[68]. Memlûk kitap sanatçıları XIII. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyılın başlarına kadar geçen dönem içerisinde süsleme yönünden zengin Mushaf örnekleri ortaya koymuşlardır[69].

Bu dönemin Mushaflarında, tam sayfa zahriye, serlevha, sûrebası, Mushaf gülleri, hâtime sayfası tezhibi mevcuttur. Desen tasarımında ilk adımda dikkat çeken, geometrik paftalar, kalınlıkları farklı arasuları ve zencereklerdir. Rûmî en çok kullanılan motiftir, bunun yanısıra az da olsa hatâyî grubu motifler de kullanılmıstır. Desende monotonluğu önlemek için, rûmî motifinin içi, goncaya benzer daire yahut damla formlu alanda, dıstan içe, koyudan açığa doğru tonlamalı olarak boyanmıştır. Bunu ilk kullanan müzehhip, Aydoğdu ibn Abdullah el- Bedrî'dir. TİEM nr. 450'de bulunan Memlûk Mushafının ketebe sayfasında müzehhibin ve talebesinin

66 Zeynep Demircan Aksoy, "*İlhanlı ve Memlük Etkileşiminde XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.7, s. 29

67 Nida Gamze Temuçin, *Memlûk Tezhip Sanatının İncelenerek Günümüz Tezhip Sanatına Uygulanması,* (Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul, 2016,* s.8

69 Muhittin Serin, age. s.252.

70 Zeren Tanındı, agm. s. 98.

imzası mevcuttur. Ayrıca yazı zeminini kırmızı yahut siyah renk ile tarayarak ve rûmî motifini helezon üzerinde çizgisel uygulayarak da desen hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Altın ve lâcivert, eşit miktarda kullanılmış, önceki dönemlerde yaygın altın kullanımı bilhassa lapislâzuli paftalarla daraltılmaya çalışılmıştır[70] (R. 34, 35).

R. 34
TİEM 455 (s.1b) 1380 civarı Memlûk Dönemi
Levha Tezhibi

Memlükler uzun yıllar tezhip sanatına yön vermiş ve bu sanata muhteşem eserler kazandırmışlardır. "XIV. yüzyılın ilk yarısında tezhip sanatında İlhanlılar, XIV. yüzyıl boyunca da Memlükler hakim olmuştur"[71]. Yapılan eserler, çağdaşları olan Selçuklu ve İlhanlı tezhibiyle etkileşim içindedir.

70 Ayşe Tanrıver, age. s.44
71 Çiçek DERMAN, "*Tezhip Sanatında Üslûplar ve Sanatkârları*", DİA, c.41, s.

R. 35
TİEM 562 (s.1b-2a) XIV. yüzyıl civarı Memlûk Dönemi
Serlevha Tezhibi
Sûrebaşı formları çerçeve içine alınarak oluşturulan yazı alanı beyn-e sutur ile bitkisel motifler kullanılarak bezenmiştir. Yazı alanlarının dışındaki çerçeveye zencerek yapılmış ve yazı alanının dışına da çerçeveye bitiştirilerek çizilmiş serlevha gülleri bulunmaktadır.

Memlük tezhibinin ilk dönemlerde daha sade ve geometrik tasarımlar hakimdir. Kalın cetveller, madalyonlar ve iri rûmî motifleri, yerini son dönemlerde renk ve kompozisyon açısından zengin tasarımlara, daha kalabalık motif gruplarına ve ince işçiliklere bırakmıştır.

Timur Dönemi

XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına uzanan Timur dönemi tezhip sanatında; 1393'de Bağdat'ın alınmasıyla birlikte Bağdat ve Tebriz atölyelerinin " Celâyir Üslûbu" (R.36), 1386 ve 1393'de Şiraz ve çevresinin tamamen alınmasıyla birlikte eski Muzafferi'lerin izlerini taşıyan ve yeni Timur etkisinin girdiği "Şiraz Üslûbu", 1420'de Karakoyunlular'dan Tebriz'in alınmasıyla birlikte Tebriz atölyelerinin

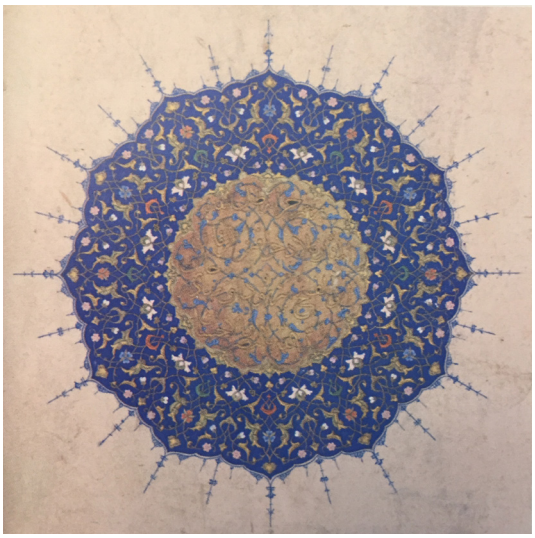
etkisi (R. 37), 1436-1453 yılları arasında gelişen Şiraz ve Bağdat atölyelerinin oluşturduğu "Türkmen Üslûbu" (R. 38) etkisi ile birlikte 1386'dan 1468 yılına kadar pek çok üslûbun izleri görülmektedir[72].

R. 36
TİEM 2046 (118 a) / 1406 Celayirî Dönemi-Bağdat
Zahriye Tezhibi

R. 38
TMSK A.3563 var.1a/ 1482 Türkmen
Zahriye Tezhibi

R. 37
TİEM 1968 (s.1b) 1459 Karakoyunlu Türkmen- Şiraz
Levha Tezhib

72 Şehnaz B. Özcan, *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (*Sanatta Yeterlilik Tezi), İstanbul, 2007, s.368

Timurlu döneminin son saltanat yıllarına denk gelen 1468'den 1506 yılına kadar süren Hüseyin Baykara Dönemi ise, Herat sanat atölyelerinde bütün bu etkilerin süzülerek geldiği ve o güne kadar Timurlu sanatsever hükümdarların büyük destek ve teşvikiyle gelişen "Herat Tezhip Üslûbu" nun en verimli ve yüksek kalitede sanat eserlerinin meydana geldiği dönemdir[73] (R. 39).

R. 39
TMSK B.282, 699a / Timur Dönemi - Herat
Zahriye Tezhibi

Zeren Tanındı'nın Tezhip üslûpları arasında "naif" olarak adlandırdığı bir grup vardır ki; onun farklı coğrafyalarda yaklaşık iki yüzyıl boyunca dolaşımını izleyebiliyoruz. Bilinen örneklere göre bu üslûbun, XIV. yüzyılın ortalarından 1393 yılında

73 Şehnaz Biçer Özcan, *a.g.e.*, s.368

Timurlu devletinin işgaline kadar İran'da Fars bölgesine hakim olan Muzafferîler döneminde Farsda hazırlanan eserlerin ve yukarıda anıldığı gibi Celayirîler döneminde hazırlanan elyazmalarının tezhiplerinde belirlendiği söylenebilir[74] (R. 40).

R. 40
SK Laleli 1752, 3a / 1477-78 Memlük Kahire ?
Levha- Zahriye Tezhibi

Timurlu döneminin Mushafları cilt ve tezhip tasarımlarının özgün olması ve ebat olarak büyük olmaları ile öne çıkar. Müzehhipler tasarladıkları serlevha ve unvan tezhiplerinde, altın, bedahşi lacivert, pembe, limon küfü yeşil, mavi, siyah,

74 Zeren Tanındı, *a.g.m*. s.102

kırmızı ve yeşil renkler verilmiş;[75] geometrik geçmelerin meydana getirdiği paftalardan oluşan desenlerde ise rûmî motifi ile hatâyî grubu motifler yaklaşık olarak aynı oranda kullanılmıştır. Memlûk döneminde gözlenen rûmî hâkimiyeti, yerini hatâyî grubu ile eşit paylaşıma bırakmıştır[76]. Dönem tezhiplerindeki desenler oldukça küçük ebatta olmalarına rağmen işçiliklerde görülen incelik ve mükemmellik dikkat çeker.[77] Timurlu döneminde Herat, XV. yüzyıl boyunca sanat merkezi olarak önemini yitirmeyen şehir olmuştur. Güzel ciltlenmiş Mushaflar, tezhipli ve ünlü hattatların kaleminden çıkmış örnekler bu şehre aittir[78] (R. 41).

R. 41
Rodos Hafız Ahmet Paşa Ktph. nr,4.
Serlevha Tezhibi

75 Şehnaz B. Özcan, *a.g.e.*, s. 405.
76 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.*, s. 49.
77 Şehnaz B. Özcan, *a.g.e.*, s. 2.
78 Ali Fuat Baysal, *a.g.m.*, s.369

Safevi Dönemi

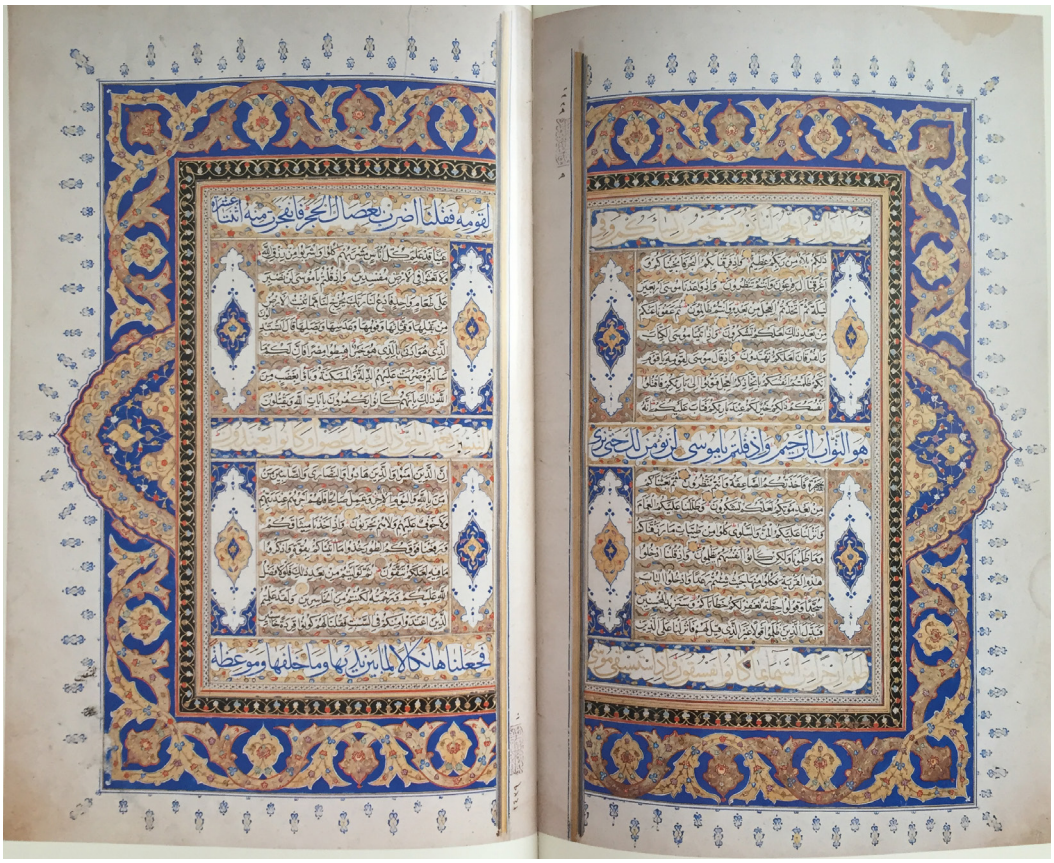
XV. yüzyıl son dönemi ile XVI. yüzyıl başlarında İran sanatının en parlak dönemi olarak değerlendirilebilen Safevi döneminde sarayın himayesinde çalışan sanatçılar kendi üslûp ve özelliklerini ortaya koyarak çeşitli renklerin ve altının bol kullanıldığı eserler ortaya çıkarmışlardır. Bu dönemin Mushaflarına uygulanan tezyînat Mushafın başı ve sonuna ilave olarak ara sayfalarada tezhip yapılmıştır. Ayrıca Yasin Sûresi'nin tezhiplenmesi ve Mushafın sonuna Farsça Falnâme'nin ilave edilmesi de bu dönemin özelliklerindendir[79].

R. 42
TİEM 489 (1b-2a) / 1565 Safevî Dönemi
Serlevha Tezhibi

79 Seraceddin Şahin, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçerisinde Hat Sanatı", *1400. Yılında Kur'an- Kerim*, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010 s. 24.

Kitap sanatlarının en uzun süreli üretim merkezlerinden olan Şiraz' ın haricinde, Tebriz, Herat, Kazvin, İsfahan, Horasan bölgesinde Meşhed, Sebzevar, Tun, Asterabad ve Baherz, kitap sanatlarının en güzel örneklerinin üretildiği bölgeler olmuştur[80]. Herat menşeli Kur'an-ı Kerim nüshaları serlevha Fatiha ve Bakara Sûreleri ile başlar. Bazı örneklerde bu sûrelerden önceki sayfada, zahriye sayfasında yer alan tezhipli şemselerin salbekleri içine ayetler, bazı nüshaların sonuna da Esma-i Hüsna yazılıdır (R. 42). Tezhip tasarımları yerleşik bir atölyenin özgün tasarımlı örneklerini işaret eder. Sûrebaşlarının ve sayfa kenarlarındaki güllerin tasarımları ise sadedir[81].

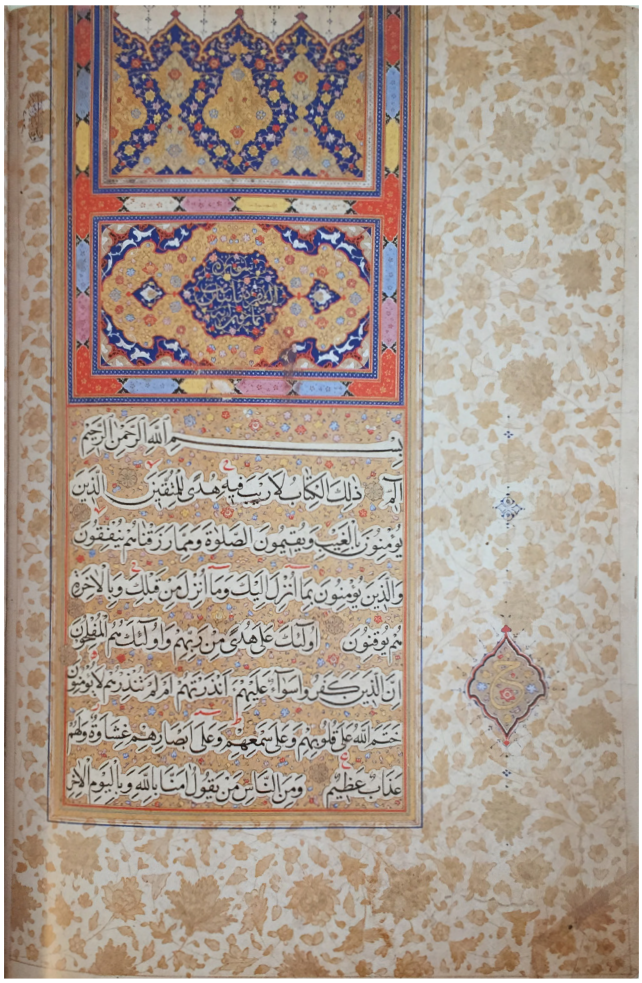

R. 43
TİEM 428 (255a) / 1565 Safevî Dönemi
Mushaf Sayfası

80 Zeren Tanındı, *a.g.m.*, s. 104.
81 Zeren Tanındı, *a.g.e.*, s. 106.

XVI. yüzyıl başlarında bütünüyle tezhipli, zahriye ve serlevha sayfalarında geçmiş üç yüzyılın biçimleri devam ettirilmiştir. Dikey dikdörtgen biçim içerisinde, merkezi alanın sağ ve solundaki koltuklar ile yatay olarak üstte ve altta sûrebaşları ve bunları çevreleyen düz hatlı kenarsuyu düzenlemesi hâkimdir[82].

Herat ve Tebriz bezemelerinde görülen kubbe tasarımlı elyazmaları, Safevîlerin Türkmen tezhiplerinden miras alıp devam ettirdikleri bir tezyîni biçimdir. Dış pervazla kenetlenmiş olan ayrıca unvan sayfalarında da yer alan kubbe tezyînatı, Türkmen aristokratları için güç ve coşkunluğun ifadesi olarak kullanılmıştır. Kubbe veya diğer isimleri ile taç, iklil, Safevî tezhibinde enine büyüyerek, sayfanın bitimine kadar kullanılması ile karakteristik bir hal kazanmış ve Safevî tezhibinde

R. 42
TİEM 197 / 1580 Safevî Dönemi
Serlevha Sayfası

82 Lâle Uluç, *Türk men Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar 16.yüzyıl Şiraz El yazmaları*, İş Bankası Yayınevi, İstanbul, 2006 s.89.

belirli bir yapıya ulaşmıştır[83]. Ayrıca yapılan araştırmalarda dönemin serlevhalarındaki dış pervazlarda işlemeli rûmî örnekleri görülmektedir. Rûmî formunun ölçekli olarak büyütülerek kapalı form olarak kullanılması ve içlerine çiçek bezemelerinin yapıldığı serlevhalara rastlanmaktadır (R. 43). Yine sayfada dış pervazdan sonraki hatime kısmına altın halkar yapılan serlevhalar görmekteyiz (R. 44).

Hindistan

XIV-XV. yüzyıllarda Delhili Sultanlar döneminde Bezemeli kitap üretiminin örneklerini görmekteyiz. TİEM' de bulunan bihari hatla istinsah edilmiş zarif tezhiplerle süslü bir nüsha Hindistan da XV. yüzyıl ikinci yarısında Bağbürlüler öncesinde Delhi ve çevresini yöneten sultanlar döneminde hazırlanmış olmalıdır. Turuncu renginin hakim olduğu tezhiplerin genel tasarımı naif tezhip üslûbunun Hindistan da ki yansımasıdır (R. 45).

R. 45
TİEM 264 (15b-16a)
15. yüzyıl
Hindistan Delhili Sultanlar Dönemi
Serlevha Sayfası

83 Necati Sancaktutan, *Bir Safevi Devri Mushafının Tezyîni Yönden Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s.13

Hindistan Keşmir de XVII. yüzyıl sonlarında kitap sanatı hakkında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Keşmirli mücellitler lake tekniğinde cilt yapmışlardır. Müzehhiblerin tasarımında da ortak olan serlevha tezhiplerde, enli pervazın ortasında, sayfa kenarına kadar uzanan dört adet kubbevari veya üçgen haşiye yapmışlar, serlevhanın dış çevresine veya dar pervazların içlerine lacivert, kırmızı renkli, altın yapraklı, iri rozet çiçek dizileri yerleştirmişlerdir. Keşmirli mücellitlerin tasarımları ince işçilikten yoksundur ve renkleri çeşitli değildir. Çivit mavisi ve parlak altın ve zaman zaman dar pervazlarda ve ince bantlarda, rozet çiçeklerde pembe kullanmışlardır[84].

Fatih Sultan Mehmet Dönemi

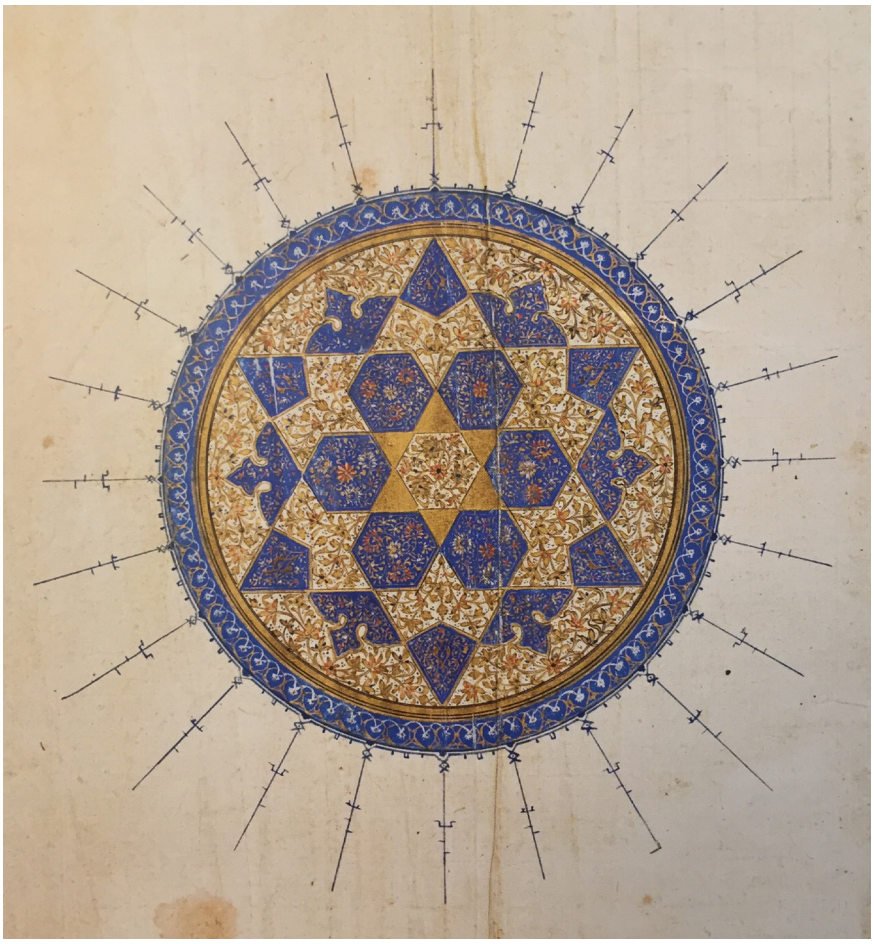
Fatih Sultan Mehmet dönemi 1451-1481 yılları arasını kapsayan kitap sanatları açısından son derece verimli ve önemli bir dönemdir.

Osmanlı tezhip sanatın da bir ekol özelliği oluşturan önemli ve olgun dönemlerden biri de Fatih dönemidir. Tezhiplerinde motif ve renk açısından Herat ve Şiraz Türkmen üslûbunun etkileri görülen bu dönemde Türk Kitapçılık tarihi kendine özgü bir ekol oluşturmuştur.

Fatih, Saray nakkaşhanesinin başına Baba Nakkaşı getirmiştir. Baba Nakkaş'ın tezhiplerinde kullandığı motifler devrin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Bu devirde hataî grubu motifler ve rûmî motifleri ön plana çıkmıştır. Zengin ve gösterişli hatâyîlerin yanında yuvarlak uçlu yapraklar dikkati çekmektedir[85]. İÜ. Kütüphanesi'inde F, nr.1423'te bulunan Fatih Albümü Baba Nakkaş ekolünün bütün özelliklerini göstermekle beraber ve 134 resimden oluşmaktadır.

Fâtih döneminde hazırlanmış tezhiplerin üslûbu, üç grupta toplanabilir. Birinci grup, altın ile sade, zarif ve bol yapraklı tezhip üslûbudur ve SK. Turhan Valide 238; SK, Ayasofya, 3945; SK, Süleymaniye, nr. 1009'da (R. 46) bulunan eserler buna örnektir[86].

84 Zeren Tanındı, *a.g.m*., s.110
85 Seher Aşıcı, *Fatih Devri Tezhip Üslûbu*, Basılmamış (Sanatta Yeterlilik Tezi), İstanbul, s.370
86 Ayşe Tanrıver, *a.g.e*., s. 66

R. 46
SK. Süleymaniye 1009 1b
Zahriye Sayfası

İkinci grupta, XV. yüzyılın ikinci yarısı Timurî Herat üslûbundan esintiler taşıyan, SK, Süleymaniye, nr. 300 ve SK, Nuruosmaniye, nr.4 bulunmaktadır (R. 47).

Üçüncü grup, Baba Nakkaş üslûbudur[87] (R. 48).

Baba Nakkaş Üslûbu, genel olarak kestane, siyah ve mavi renkli zeminde açık kestane, küçük üç ve iki dilimli çiçekler, beyaz helezon üzerine yerlestirilmis iri rûmîler, iri hatâyîler ve iri yapraklarından olusan bezemelerle yapılan tezhiplerdir[88].

87 Zeren Tanındı, "*Kitap ve Tezhibi, Osmanlı Uygarlığı*", c. II, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2002, s. 876
88 Zeren Tanındı, *a.g.m.*, s.876–877

R. 47
SK. Sümeymaniye 1009 1a
Zahriye Sayfası

Bu dönemde altın parlak ve mat olarak iki şekilde kullanılmaktadır. Klasik dönemde kullanılan bedahşî laciverdine göre daha soğuk bir kobalt mavizi zeminlerde kullanılmıştır. Koyu zeminde kullanılan beyaz üç noktalar yine dönemin özelliklerindendir. Halkarî tekniği kullanılarak iri motiflerle işlenen desende motif uçları al renkli lâl mürekkebi ile şeffaf bir şekilde renklendirilir. Bu tarz yapılan halkâra, foyalı halkâr adı verilir. Hatâyî motifi diğer motiflere göre hem daha fazla, hemde daha iri olarak kullanılmıştır. Taç yapraklarının bazıları içe kıvrılarak üç boyutlu izlenimi kazandırılmaya çalısılmıstır. Detaylı hatâyî motiflerinin yanında sade, küçük ve yuvarlak uçlu yapraklar dikkat çekmektedirler[89].

89 Çiçek Derman, "*Osmanlı Asırlarında, Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı*", Osmanlı, c.11, Ankara, YTY Yayınları, 1999, s.111–112; Çiçek Derman, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi",*Türkler*, c.12, Ankara, YTY, 2002, s.293–294

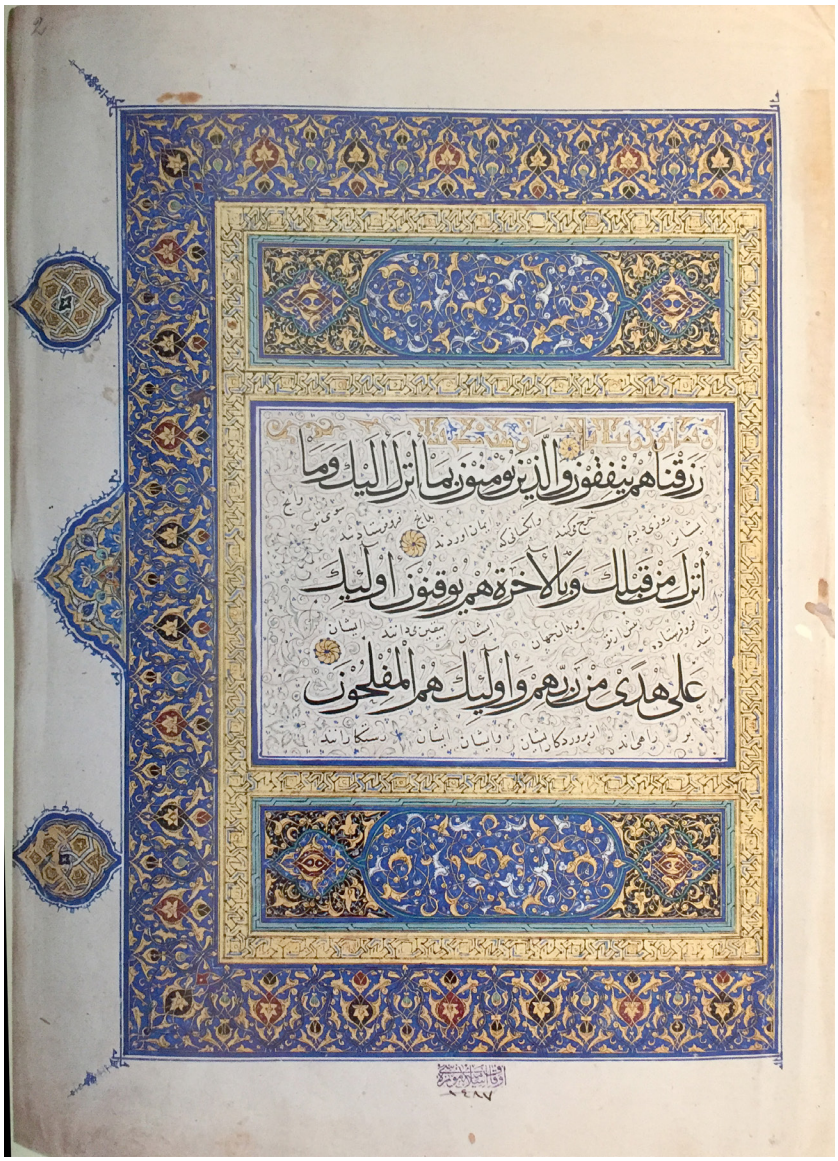
R. 48
NK, 3571, v.1a'nın karşı sayfası
Zahriye Sayfası

Fâtih dönemi tezhipli eserlerinde, sayfa düzeni dikey formatta dikdörtgendir. Zahriye sayfaları tek sayfa olabileceği gibi karşılıklı iki sayfadanda oluşabilir. Ve form olarak kitapların boyutuna göre dikdörtgen, beyzi (oval) mekik ya da yuvarlak şemse şeklinde görülmektedir[90] (R. 4). Orta kısmında genellikle mekik, bazen de daire formlu, etrafında kısa tıglar bulunan şemse yer alır. Şemseler oldukça iri olmakla beraber etrafında bulunan tezhipli çerçeveyi zorlar. Bu da sanki sayfadan

90 Ayla Ersoy, *Türk Tezhip Sanatı*, Akbank Yayınları, istanbul, 1988, s. 52

çıkacakmış gibi bir izlenim oluşturur. Yazı zemininde dolanan helezon üzerindeki hurdeli rûmîler, henüz gelişimini tamamlamamıştır[91].

Dönemin serlevha özelliklerine bakacak olursak, sayfa genişliğinde dikdörtgen şeklindedir, kubbeli plana az rastlanır. Dikdörtgen plan içinde, beyaz kıvrık dal ve rûmîli lacivert zemin üzerine besmele yazılmıştır. Selçuklu geleneğinin devamı

R. 49
TİEM 30, (s.2a) Osmanlı Dönemi XV. yüzyılın ikinci yarısı
Serlevha Sayfası

91 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.* s. 68

olarak münhani motifi görülür, motifler incelenerek küçültülmüştür[92]. İplik, altın geçmeli ara suları, foyalı halkârî, rûmî motifi, Selçuklu tezhibinin zemin rengi olan kahverengi, yeşil, siyah, zeminde beyaz üç benek, ana zemin rengi kobalt mavisi ve altın başta olmak üzere mavinin tonları, kiremit kırmızısı en çok kullanılan renklerdir. Üslûplaştırılmış çiçek motiflerinin kullanımı ve renklerdeki zenginlik XV. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşır. Desenlerde üç boyutluluk hissi veren, taç yaprakları içe kıvrılmış hatâyî motifleri yer almış, tığlar sade geometrik şekillerden meydana gelmiştir[93] (R.49).

Fatih Sultan Mehmet döneminde hazırlanan yazma eserler konuları eb'adları ve bezemeleriyle oldukça sade ve kendine özgüdür. Bu dönemde Sultanın hazinesi için hazırlanan eserler daha çok bilim konulu kitaplardır[94]. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra başa geçen oğlu II.Bayezid de kitap sanatlarına çok önem vermiş, hatta hat hocası Şeyh Hamdullah'ın yazmış olduğu Mushaflar ve itinalı bir şekilde tezhiplenmiştir.

Bayezid Dönemi

Bâyezid, 1481-1512 tarihleri arasında Osmanlı Hükümdarlığı yapmıştır. 7 yaşında iken Amasya sancak beyliğine gönderilmiştir. Amasya'da şehzadelik yıllarında oldukça yetenekli olduğu hat sanatı konusunda, Hattat Şeyh Hamdullah'tan ders almıştır[95]. Tahta geçtikten sonra hocası Şeyh Hamdullah'ı İstanbul'a davet etmiş Mushaf yazması için Harem dâiresi civarında ve Edirne sarayında bir meşkhâne tahsis ettirmiştir. Bundan sonra Şeyh Hamdullah eserlerine "kâtibü's sultan Bâyezid Han" diye imza atmıştır[96].

II. Bâyezid dönemi, özellikle Mushaf tezyînatı konusunda öne çıkmıştır. Amasya'da 1436–37 tarihinde doğan Şeyh Hamdullah, hat sanatının büyük aşama kaydetmesini sağlamıştır. Özellikle de kendisi ve talebelerinin nesih hattı ile

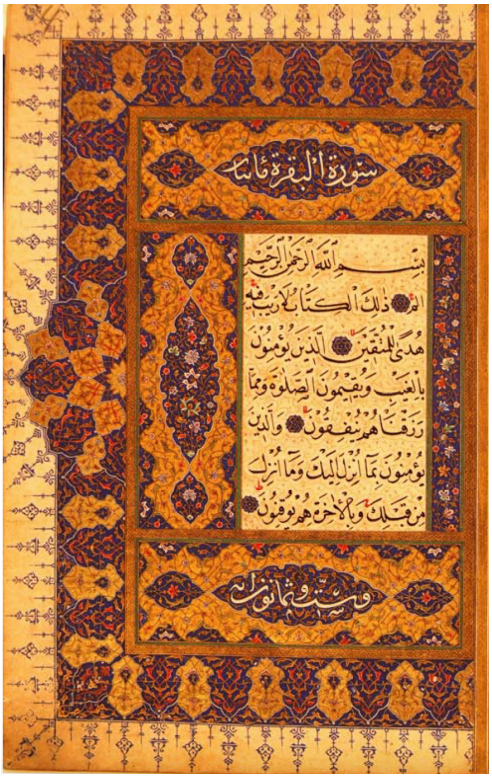
92 Gülnur Duran, *Süleymaniye Kütüphanesindeki Türk Mushaflarında 16. yy Serlevha Tezhipleri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1990 s. 22

93 Gülnur Duran, *a.g.m.* 568

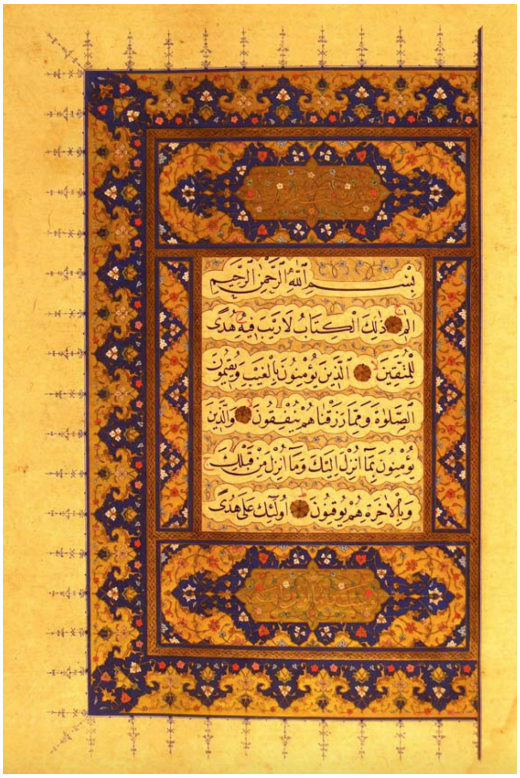
94 Banu Mahir "II. Bayezid Dönemi Nakkaşhanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına katkıları", *Türkiyemiz Dergisi,* sy.60, Akbank Kültür Yayınları, 1990, s.4

95 Serafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, c.V, İstanbul, TDV, 1992, s. 234–235

96 Muhittin Serin, "Hamdullah Efendi, Şeyh", *DİA*, c.XV, İstanbul, TDV, 1997, s.450

R. 50
TSMK. YY. 913, v.3b
Serlevha Sayfası

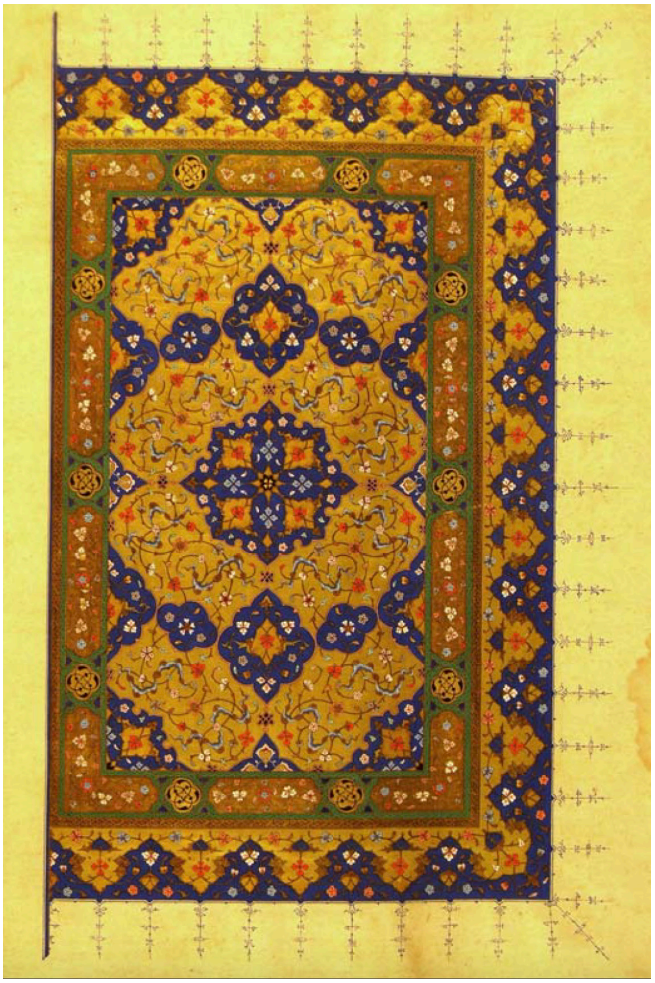
R. 51
TMSK EH.71 v. 2b-3a
Serlevha Sayfası

yazdıkları çok sayıda Mushaf, hat sanatının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. II. Bâyezid nakkaşhânesinin en güzel tezhip örnekleri de Şeyh'in Mushaflarında toplanmıştır. Bu Mushaflarda son şeklini alan sayfa düzeni, sonraki yıllarda aynen korunmuştur[97].

Yaklaşık 1494'ten itibaren, geçmişin motiflerinin yanısıra, Osmanlı saray nakkaşhânesine yeni etkiler girmiştir. Bu etkiler başta Timurî üslûbu (R. 50) ve Türkmen üslûbu (R. 51) olarak iki üslûbun özellikleri olarak dikkat çekmektedir. Bunların yanısıra Fatih döneminde gördüğümüz Baba Nakkaş olarak bilinen üslûbunda etkileri XVI. yüzyıla kadar devam etmektedir. XV. yüzyılda farklı coğrafyalarda görülmekte olan "naif" üslûbunun da etkilerini yine bu dönemin eserlerinde izleyebiliyoruz.

97 Çiçek Derman, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", *Türkler*, c. 12, Ankara, YTY, 2002, s.294

Bâyezid döneminde, eskiye göre zenginleşerek zarifleşen motifler ve kompozisyonlar dikkat çekicidir. Tezhipli sayfalarda, yazıya bağlı olan sayfaların tertibi sayfa yapısıyla birlikte, kompozisyon anlayışı ve motifleri de etkiler. Eserlerde hâkim olan tasarım şekli, geometrik düzenleme ve simetridir. Dönemin eserlerinde tasarım kurgusu değişmiş, ulama kompozisyon biçimi öne çıkmıştır. Daha önce şemse ve daire şekillerinin hâkim olduğu düzenleme yerini sayfa yapısına uygun dikdörtgen biçime bırakır. Özellikle simetrinin en yoğun biçimde kullanıldığı alanlar merkezdeki tezhipli bölümlerdir. Desenin sonsuz olarak çoğalması, tezhip yapılacak sahanın sadece onda biri veya daha küçük bir alanı tasarlandıktan sonra her yöne katlanarak sağlanmıştır. Buradaki genişleme ve zenginleşme sonsuza açılma isteğini bir şekilde ifadesi etmektedir (R. 52).

R. 52
TMSK EH.71 v. 2a
Zahriye Sayfası

Sultan II. Bâyezid dönemi eserlerinde simetriye göre daha az tercih edilen diğer tür ise serbest kompozisyondur. Serbest kompozisyon ile tasarlanan üslûplaştırılmış nebati motifler, XVI. Yüzyılda yazı içlerine yerleştirilen ve Karamemi ile meşhur olan, yarı üslûplaştırılmış çiçeklerin de habercisi niteliğini taşımaktadır. Geniş yüzeylerde altın ve lacivert kullanımı ise bu dönem için en karakteristik uygulamadır. Ancak bu renk ne Fatih dönemi kobalt mavisine ne de Timurî Dönemi

R. 53
TİEM 402 (1b-2a) / 1494 Osmanlı Dönemi
Zahriye Sayfası

bedahşi lacivertine benzemektedir. Daha parlak ve ışıklı bir renktir. Sultan II. Bâyezid Dönemi eserlerinde görülen ve dönem için yenilik sayılabilecek motif, sarılma rûmîdir. Bu motifin II. Bâyezid nakkaşhânesine İran bölgesinden gelen sanatkârlar aracılığı ile taşındığı tahmin edilmektedir. En zengin örneklerine yine bu bölgeden geldiği bilinen Hasan b. Abdullah'ın eserlerinde rastlanır[98]. Dönemin en önemli bir diğer motifi ise, ilk defa 1494 tarihli bir Mushafta görülen çin bulutlarıdır. Daha sonra halıdan çiniye, kumaştan işlemeye yayılacak olan bu motifin Sultan II. Bâyezid Devri tezhiplerinde çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çeşitleri çoğalarak aralarına farklı motifler eklenen tığlarda, natüralist motiflerin yanı sıra bulutların da kullanıldığı görülmüştür[99] (R. 53).

Dönemin serlevha tezhibinde genel sanat anlayışında hakim olan sadelik hüküm sürmektedir. Mevcut olan formlardan sadece bir tanesi yaygın olarak kullanılmaktadır. İklil serlevha formu en çok tercih edilen formdur. Mürekkep serlevha çok az, kubbeli ise hemen hemen hiç kullanılmamaktadır[100].

Kanuni Dönemi ve XVI. yüzyıl

II. Bâyezid'den sonra Yavuz Sultan Selim dönemi, kısa sürmüş olsa da (8 yıl), Osmanlı nakkaşhanesine Heratlı sanatkârların kazandırılması gibi mühim bir vazifeyi üstlenmistir. Şah İsmaille Çaldıran muharebesinde (Ağustos 1514) karşı karşıya gelen Yavuz Sultan Selim galip gelerek Türk sanatına olan katkıda bulunacak bir adım atmış, bin kisilik sanatkâr ve tüccarı İstanbul'a getirmiştir. Bu kişiler arasında, gerek Şah'ın özel hizmetinde görevli ve gerek dısarıda serbest çalısan, Tebriz, Herat, Siraz'lı, bir kısmı Türkmen asıllı Nakkaş, ressam, hattat, müzehhip, musıkîsinas, çinici, okçu vs. sanatkârlar vardır[101].

98 Gülnihâl Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları: II. Bâyezîd Dönemi", *Hat ve Tezhip Sanatı*, Kültür ve Turizim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.328-338.

99 Banu Mahir, "II. Bâyezid Dönemi Nakkaşhanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına Katkıları", *Türkiyemiz Dergisi*, sy. 60, Akbank Kültür Yayınları, 1990, s.4.

100 Gülnihâl Küpeli, agm. s.381.

101 Çiçek Derman, "Osmanlı Asırlarında, Üslûp ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı", *Osmanlı*, c.11, Ankara, YTY, 1999, s.112

Yavuz Sultan Selim den sonra yerine oğlu Kanunî Sultan Süleyman geçmiştir ve 46 yıl boyunca sürdüğü hükümranlık Zigetvar seferinde vefatıyla son bulmuştur.

Kanunî döneminde, Türk sanatı gelisimini tamamlamış ve en üst düzeyde eserler, sağlanan geniş imkânlar sayesinde fazla sayıda üretilmiştir. Üç kıtaya ve denizlere Osmanlı hâkimiyetini yayan, 46 yıl süren hükümdarlığı esnasında Türk rönesansının kurucusu ve hamisi olan Kanunî, Osmanlı Devleti ve Türk Sanatına "altın çağını" yaşatmıştır[102].

Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden sonra, beraberinde Amasya'ya getirdigi sanatkârlar arasında, tezhip sanatı açısından en mühim olanı Bağdat asıllı bir ressam olan Sah Kulu'dur. Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçtigi 1520 yılında, saray nakkaşhânesinin başına getirilmişstir[103]. Şah Kulu, Osmanlı sarayına ölene kadar hizmet etmiştir. Çok yetenekli ve üretken bir nakkaş, saz üslûbu isminde yeni bir üslûbun yaratıcısı ve Osmanlı tezhip sanatını icra edecek pek çok talebenin yetişmesini sağlamış bir hocadır. Öğrencilerinden en meşhur olanı Kara Memi lakaplı müzehhiptir (R. 54).

R. 54
İÜK F.1426, 48a
Şah Kulu'na mal edilen ejder resmi

102 Ayşe Tanrıver, *a.g.e.*, s.74

103 Banu Mahir, "Tezhip Sanatı", *Geneksel Türk Sanatları*, Ankara, Hzr. Mehmet Özel, Kültür Bakanlığı, 1993, s.375

Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1540–1566 yılları arasında eser vermiş olup, 224 Muharrem 965–966/ Kasım 1557–1558 tarihli ehl-i hıref defterine göre, Şah Kulu'ndan sonra sernakkaş olarak nakkaşhanenin başına geçmiştir. Kendi üslûbunu da sernakkaş olduğu dönemlerde ortaya koyabilmiştir. Bu üslûp, yarı üslûplasmış çiçek motifleri ve bahar dalı kompozisyonlardan oluşmaktadır. Bahçe çiçeklerini (gül, lale, karanfil, bahar dalları vs.), kısmen üslûba çekerek, tek tek veya toplu olarak ustaca kullanmıştır[104] (R. 55).

R. 55
TMSK HS. 5
Kara Memi koltuk kompozisyonları

Kara Memi dönemin pek çok eserinde üslûbuyla kendinden söz ettirmiştir. Bunlardan ilki 1554 tarihli Hamburg Kunst und Weberg Müzesi'nde bulunan Muhibbî Divanı Kara Memi'nin kendi üslûbunu kullandığı ilk imzalı eseridir. Diğer imzalı eserleri Nuruosmaniye Küt. nr. 3873; İstanbul Üniversitesi Küt. TY, nr. 5467'de bulunan Muhibbî Divanlarıdır[105.] Ahmed Karahisari hattıyla yazılmış, TSMK, YY, nr. 999'da, bulunan Mushaf; TSMK, H. nr. 1517'de bulunan Süleymannâme; aynı dönemde hazırlandığı sanılan, İÜ. Küt, F, nr. 1426; TSMK, H, nr. 2248'de kayıtlı, iki yazı albümü; TSMK, GY, nr. 1400'de bulunan, Kanunî'nin büyük boy tuğrasının tezhipleri, imza olmamasına rağmen onun üslûbuna ve fırçasına çok benzediği için, Kara Memi'ye isnat edilmiştir.

104 Çiçek Derman, *a.g.m*., s.113
105 Gülnur Duran, "Kara Memi", *DİA*, c.XXIV, TDV, İstanbul, 2001, s.362

XV. yüzyıl sonlarında son şeklini alan Mushaf tezhibi ve sayfa düzeni, ilerleyen dönemlerde de aynen devam etmiştir. Tezhiplerde mat ve parlak olarak uygulanan altın, hayli geniş yer kaplamakta ve kullanılmasına henüz başlanan bedahşî laciverdi ile eşsiz bir uyum sağlamaktadır. Mükemmel bir işçilik ve dengeli seçilen renklerin yanısıra desenlerin daha zengin ve çeşitli olduğu, yeni motiflerin katıldığı, zevk ve sanat gücünün doruk noktasına varıldığı görülür[106] (R. 56).

R. 56
TİEM 383 (1b-2a) / 1559-60 Osmanlı Dönemi
Serlevha Tezhibi

Bu dönem Osmanlılar için tezhip sanatı açısından "Klâsik Devir" olarak adlandırılmış ve XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar her alanda gelişip, büyümüş olmasına rağmen, Kanunî'den sonra devlet geleneğinin değişmesine bağlı olarak duraklama dönemine girmiştir. Bu duraklama XVII. yüzyılın ortalarına doğru malesef saray nakkaşhanesine de yansımıştır.

106 Çiçek Derman, "Osmanlıda Klasik Dönem", *Hat Ve Tezhip Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.343

Osmanlı Son Dönemleri

XVII. yüzyıl tezhip sanatı açısından herhangi bir ilerlemenin kaydedilmediği bir dönemdir. XVI. yüzyılın etkisi altındadır. Motifler ve desen anlayısı klasik dönemin devamı niteliğindedir (R. 57). Nakkaşhanelerdeki usta-çırak ilişkisiyle yürütülen sistem devam etmiştir.

R. 57
TİEM 367 (1b-2a) / XVII. yüzyıl başı Osmanlı Dönemi
Serlevha Tezhibi

Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasî ve sosyal alandaki duraklama Nakkaşhaneye de yansımıştır. İşçilikler bozulmaya baslamıs, renkler parlak ve canlı görünüsünü kaybetmiştir. Batı etkisinin sanat eserlerine olan etkisi gözle görülür bir şekilde kendini hissettirmeye başlamıştır. XVI. yy Klasik dönemde kullanılan motifler, bu etkiler altında form değiştirip, gül, lale, karanfil buketleri Türk süsleme sanatına katılmıştır (R. 58). Batının etkisi ile bu motiflere boyut kazandırabilmek için gölgeli renklendirme[107] ve ışıklı boyama tekniği kullanılmıştır.

107 Filiz Çağman, "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler", *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya,Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, Sandoz Yayınları, 1989, s.103

R. 58
TİEM 245 (1b-2a) / 1711 Osmanlı Dönemi
Serlevha Tezhibi

XVII yüzyıl'da ilk defa ne zaman kullanıldığı bilinmeyen zer-ender-zer tekniği, sıkça kullanılmıştır. Ucu küt iğne ile kâğıdı delmeden üç nokta şeklinde yapılan ve iğne perdahtı adı verilen parlatma şekli de sevilerek kullanmıştır[108].

XVIII. yüzyıl Sultan Ahmed dönemi, tezhib sanatı için yeni akımların gelişerek yeniden canlanmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Batı etkisi görülen tezhib sanatında; üçüncü boyutun verildiği gölgeli renklendirmelerle yapılan natüralist tarzdaki çiçekler, çiçek ressamlığı denebilecek bir akımlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde aynı zamanda klasik Osmanlı tezhibini renk desen ve motiflerini bir ölçüde koruyarak devam ettiği fakat biraz kabalaşmış halininde bulunduğu eserler görülür (R. 59).

108 Çiçek Derman, *a.g.m.,* s.114

R. 59
TİEM 85 (1b-2a) / 1729 Osmanlı Dönemi
Serlevha Tezhibi

XVIII - XIX. yüzyılları arasında "Türk Rokokosu" adı verilen bir akım, Osmanlı tezhib sanatında yüzyıl boyunca etkili olmuştur. Rokoko üslûbunun en önemli motifleri; iri ve geniş kıvrımlı yapraklar, sepet içinde çiçek buketleri, vazoda çiçekler, güllü girlandlar, kurdela ve fiyonglar, ışın ve zikzaklar, içinden çiçek buketleri çıkan bereket boynuzları, C ve S kıvrımlar, sütun ve perdelerdir. Gül bu dönemde en fazla kullanılan çiçektir. Gül; rokoko üslûbunun adeta vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. XVIII yüzyıl sonlarına doğru motifler stilize değilde natüralist tarzda kullanılan bu üslûp karşımıza çıkmaktadır. XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak XIX. yüzyılın sonlarına kadar ise, şükûfe tarzında natüralist çiçeklerin, çiçek sepetlerinin ve kurdelelerinin kullanılıp çok renkli uygulamaların yapıldığı lâle, sümbül ve gülün tercih edildiğini görmekteyiz. Özellikle serlevhalarda altının bolca kullanıldığı ve çiçeklerin de altın üzerine işlendiği bir üslûbun etkili olduğunu söyleyebiliriz[109].

109 Faruk Taşkale, *a.g.m*. s. 538.

XIX. yüzyıl Mushaf serlevha tezhipleri, klasik serlevha tezhiplerinden çok farklı olarak altının tüm bir sayfa yüzeyine yayılması ve üzerine kumlu ya da üç nokta şeklinde iğne perdahının uygulandığı bir zemine sahiptir.

XIX. yüzyıl ortalarına doğru, çoğunlukla daire ve oval plan içerisine yazılan nesih yazıların satır araları yine beyn-es-sutur tekniği ile doldurulmuş, yazı ile desenin sınırları da, desenlerin yaprakları ve çiçekleri belirlenmiştir. Serlevha tezhiplerinde uygulanan desen, renk, tasarım gibi özelliklerin yazma eserin ilerleyen sayfalarında da görülmesi, eserin tek bir müzehhip tarafından ya da onun ekolünden kişi veya kişilercetezyîn edildiğini göstermektedir. Bazı eserlerde de tam tersi olmuş, eser birden fazla müzehhiplerce tezyîn edilmiştir.

XIX. yüzyıl Kur'an-ı Kerimleri'n de ki serlevhalarda en çok çiçek motifleri görmekteyiz. Barok-Rokoko - Art nuveau üslûplarının, seçilen motifleriyle tasarlanan çiçekler, cetvellerin olmadığı sayfalarda özgürce ve altın zeminler üzerinde bahçelerdeki canlılıklarıyla yer almıştır[110] (R. 60).

R. 60
TİEM 372 Kat.130
Osmanlı Barok-Rokoko Dönemi
Serlevha Tezhibi

110 Mebkure Tuncel, *Osmanlı Dönemi Tezhip Sanatında Barok-Rokoko Üslûbu (18.-19. yy*), (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s. 77

Cumhuriyet dönemine gelecek olursak,

XX. yüzyılın başında hat sanatının dışında tezhip, cilt, ebru, minyatür gibi klasik sanatlar da durgunluk ve kargaşa görülmeye başlanmıştır. İslam sanatlarının en önde gelenlerinden olan yazı, tezhip, cilt, minyatür, ebru gibi sanatların yeniden ihyası amacıyla 1914'te Bâb-ı Ali caddesi'nde, önceleri Sıbyan Mektebi olup tamir edilen binada açılan "Medresetü'l-Hattatîn"e ülkenin en önemli hat ve tezhip sanatkarları hoca olarak tayin edildi[111].

XX. yüzyılın başında harf devriminin etkisi ve matbanında kullanımıyla beraber geçmiş yüzyılın kitap sanatlarını icra eden sanatçılar hayatlarını kazanamayacak kadar sıkıntıya düşmüşlerdi.

Her ne kadar matbaanın Osmanlı'ya gelişi daha eskiye dayanıyor olsa da müslümanlarca kurulan ilk matbaa 1727 yılına tekabül eder. Ancak İbrahim Müteferrikanın kurduğu bu matbaa da kitap maliyetlerinin ve buna bağlı olarak fiyatlarının yüksek olması matbaacılığın yaygınlaşmasını engellemiştir. 1860 yıllarından sonra matbaacılık gelişmiş olsada okul kitapları ve umumi konulardaki kitapların basılması için kullanılmıştır[112].

Netice de XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'da resmi bir izinle Mushaf basıldığına dair bir bilgiye rastlanmamakla birlikte kaçak olarak basılıp satıldığı bilinmektedir. Halbuki İslam dünyasının diğer bölgelerinde XIX. yüzyılın başından beri Mushaf basılmaktaydı[113]. Kazan (Tatristan), Tahran, Hindistan, Tebriz, Mısır da Mushaf basıldığı bilinmektedir. Sultan Abdülhamid Han'ın hususi çaba ve gayretiyle İstanbulda da resmi izinle basılmaya başlanan Mushaf, bir süre sonra talep karşılanamayınca özel de özenli matbalar tarafından basılmaya başlanmıştır (R. 61).

111 Faruk Taşkale, "20. Yüzyıl Tezhip Sanatı" *Hat Tezhip Sanatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.418

112 Matbaanın Osmanlıya girişi ve tarihi hakkında geniş bilgi sahibi olmak için bk. Ahmet Uçar, "Osmanlıların Kur'an-ı Kerim'e Hürmeti 2: Osmanlıda ilk matbaa neden geç kuruldu?", Yedikıta, Ekim 2008, sayı:2, s.28-31

113 Muhammed Abay, "Osmanlı'dan Günümüze Mushaf Basımı", *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, DİB, Amasya, 2013, s. 99

R. 61
Sultan Abdülhamid Dönemi, 1899
Hat: Kadırgalı Mustafa Nazif Kur'anı
Serlevha Tezhibi

Osmanlıda Mushaf ilk zamanlar taş baskı (litografi) ve Cumhuriyet'ten sonraki dönemde ise tipo baskı tekniği ile klişe kullanılarak tek renk (siyah) basılıyordu (R. 62). 1960'lı yıllara kadar kullanılan bu baskı teknolojisi Doğan Kardeş Matbaacılık tarafından ilk defa ofset olarak tıpkı basım yapmış ve Büyük Hafız Osman'ın Mushafı renkli olarak basılmıştır (R. 63).

R. 62
Hat: KayışzadeHafız Osman
Serlevha Tezhibi

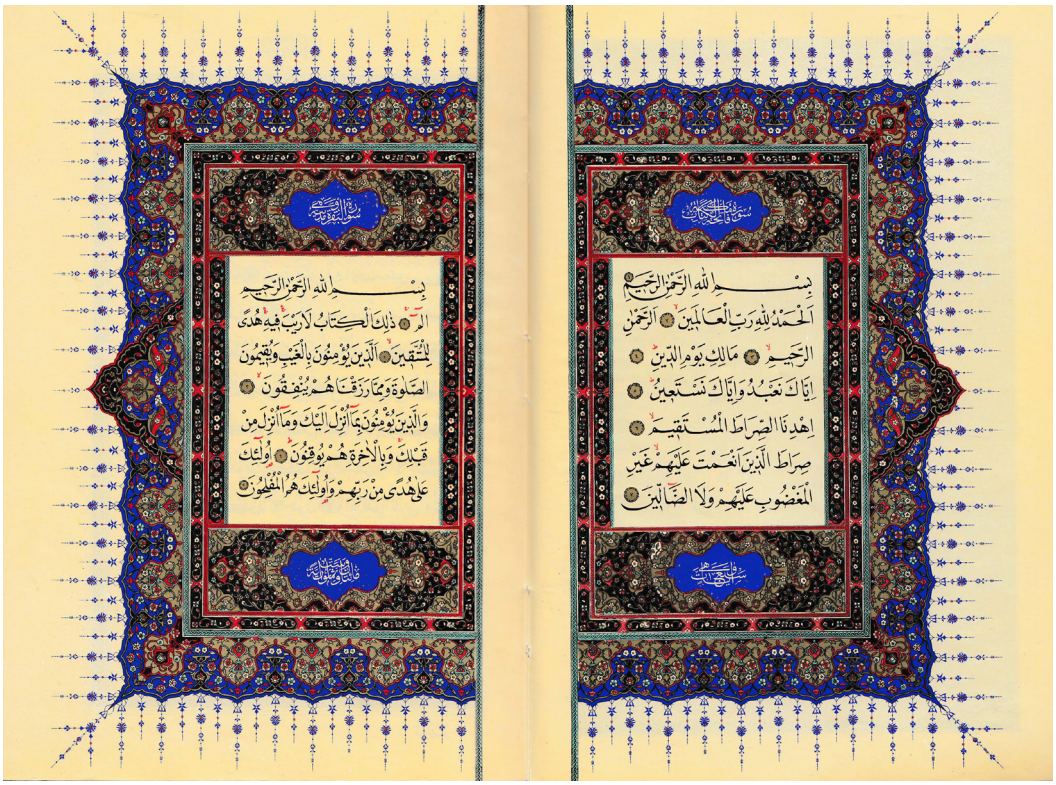
R. 63
Tıpkıbasım Kur'an-ı Kerim
Baskı: Doğan Kardeş Matbaacılık 1967
Hat: Hafız Osman
Serlevha Tezhibi

R. 64
Tevafuklu Kur'an-ı Kerim
Baskı: Hizmet Vakfı Baskısı W. Germany / 1975
Hat: Hamid Aytaç
Tezhip: Zeki Kabasakal
Serlevha Tezhibi

Daha sonra Hattat Hamid Aytaç tarafından yazılan ve halen Hizmet Vakfı tarafından basılmakta olan tevafuklu Kur'an-ı Kerim adıyla bilinen Mushaf ilk defa 1975 yılında Almanya da basılmıştır. Tıpkı basım olmadığı için manuel olarak çalışılmış ve baskı olarak o güne kadar yapılanlar içinde en iyi netice elde edilmiştir. Baskısında 5 renkli kalıp ve toz yaldız kullanılmıştır[114] (R.64).

114 *Hamid Aytaç'ın tevafuklu Kur'an-ı Kerim çalışmalarında bulunan Hattat Muhsin Demirel ve tezhibini yapan Zeki Kabasakal ile yapılan görüşmede kayda alınan bilgilerdir.*

R. 65
Hat-Tezhip: Refet Kavukçu
Mihrab Verlags , Mülheim W. Germany 1987
Serlevha Tezhibi

1980 ve takip eden yıllarda ofset teknolojisi çok geliştiği için Kur'an basan hemen bütün yayınevleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı ofset tekniği ile renkli Kur'anlar basmışlardır (R.65).

1993 yılında Tenvir Neşriyat'ın basmış olduğu Mehmet Özçay hattı ile yazılmış olan Mushaf ofset tekniği ile basılan renkli Kur'anlardandır. Mushafın mürekkep formda tasarlanan serlevhası klasik dönem izleri taşımaktadır. Özgün olarak müzehhib Fatma Özçay tarafından tezhiplemiştir (R 66).

R. 66
Hat: Mehmet Özçay
Tezhip: Fatma Özçay
Tenvir Neşriyat-1993
Serlevha Tezhibi

1980'li yıllardan itibaren hayatın her alanına etkin bir biçimde girmeye başlayan bilgisayarlar hem görüntü hem de yazı işleme bakımından basım için ana nüshayı oluştururken önemli kolaylıklar sağlamıştır[115].

Mushaf denilince akla ilk gelen şekil şüphesiz kağıt üzerine yazılmış ve tezyîn edilmiş bir Kur-an'ı Kerimdir ve bunun basılı kopyalarıdır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise artık elektronik ortamlarda erişebildiğimiz Mushaflar bulunmaktadır. Fiziki ortamda hazırlanmış orijinal Mushaflar'ın elektronik ortama aktarılmasını "dijital Mushaf" kavramı karşılayabilmektedir.

115 Muhammed Abay, *a.g.m.*, s. 92

Günümüzde artık hat yazı bile bilgisayarda grafik ve kodlama ile üretilebilmekteyken, aynı şekilde hattı tamamlayıcı olarak yapılan tezhipte yine dijital ortamda tasarlanabilmektedir.

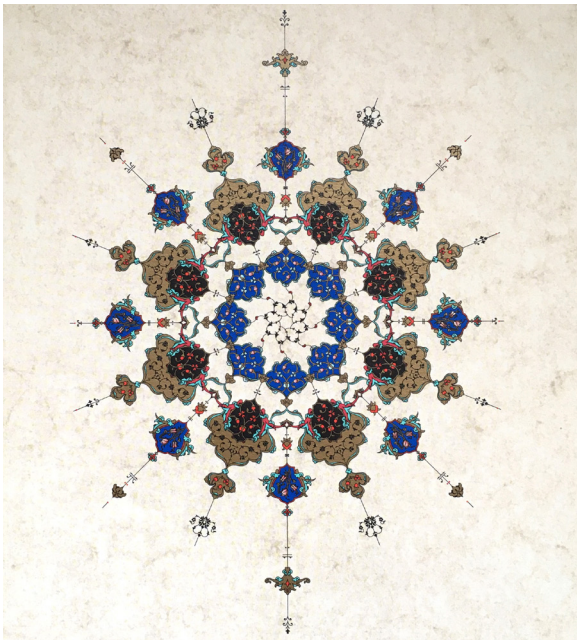
Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yazdırılan ve 2014 yılında bastırılan Mushaf'ın baskıya hazırlık aşamaları dijital ortamda ve dönemin en güncel teknolojileri kullanılarak basılmış olan Mushaflara örnek teşkil eder (R.67). Muhsin Demirel'e yazdırılmış olan ve Nuran Demirel'in de hem orijinal hem de dijital ortamda tezhiplerini yapmış olduğu Mushaf, aharlı kağıt üzerine yazılmış ve tezyîn edilmiştir. Kur'an-ı Kerim sayfalarının yazımı bittikten sonra tarayıcı ile yüksek kalitede taranarak dijital ortama aktarılmıştır. Grafik programlarda sayfa düzeni yapılmıştır. Tezhiplerinin eskizleri yine yüksek çözünürlükte taranarak dijital ortama aktarılmıştır.

Zahriye ve serlevha tezhibinden de anlaşılacağı gibi XVI. yy klasik dönem üslûbu esas alınarak tamamen özgün şekilde tasarlanmıştır (R.68). Mushaf'ın desenleri dijital ortama aktarıldıktan sonra vector tabanlı bir programda itina ve titizlikle çizilerek renklendirildiğini görmekteyiz. Mushaf'ta 26 tane farklı sûrebaşı tasarımı yapılmış ve her biri 3'er farklı renklendirme yapılarak çeşitlilik sağlanmıştır. Durak tasarımları da yine 30'u aşkın farklı motif ve farklı renklendirmelerle tezyînatı zenginleştirilmiştir.

Bugün kü gelinen teknolojik seviye, orijinal bir eserin dijital ortama aktarılmasını, ardından vektörel çizimlerini sıfır hata ve pratik tekniklerle seri bir şekilde yapılabilmesini sağlar. Aynı şekilde tamamlayıcı unsurlarından olan bir cilt kutusu gibi aksesuarlarının da yüksek teknoloji ile üretilebilmesine imkan vermektedir.

R. 67
Hat: Muhsin Demirel
Tezhip: Nuran Demirel
Baskı: Diyanet İşleri Başkanlığı
Yer: Ahmet Hamdi Akseki Camii Sergi Salonu
Serlevha Tezhibi

R. 68
Zahriye Tezhibi

2.2. DİJİTAL ORTAMDA SERLEVHA TASARIMININ SÜREÇLERİ

Günümüzde dijital imkanlar, desenlerin kolayca çizilmesini, şekillendirilmesini, renklendirilmesini, boyutlandırılmasını, kopyalanmasını ve en önemlisi arşivleme imkânı sağlamaktadır. Eski yöntemlerle deseni oluşturmak oldukça zaman ve uğraş nedenidir. Tasarlanmış olan deseni tekrarlarken aynısının yakalanamaması, simetrik olan desenlerde aynalama zorluğu ve yapıldıkları materyallerin zamanla aşınarak bozulup kaybolması gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Dijital ortam, desenleri gerçeğe uygun çizebilmesini, devamlı olan desenlerin kopyalamasını, aynalama işlemlerini hatasız yapılmasını ve arşivlenmesini oldukça kolay hale getirmektedir. Ayrıca deseni bulunduğu kâğıttan, taştan veya diğer malzemelerden çıkararak 2d, 3d hale getirilip farklı alanlarda kullanılması dijital ortamın en önemli katkılarından biri olmuştur. Böylece desen bulunduğu üründen çıkarak, mimaride, tekstilde, görsel sanatlarda vb. alanlar kullanılarak tüm dünyada kendini gösteren bir esere dönüşebilmektedir. Desenlerin ürün üzerinden dijital ortama geçirildikten sonra ister aynen kullanması istenirse de soyutlama ve sadeleştirme yapılarak kullanılması sağlamaktadır.

Dijital ortamda eser tasarlanırken teknik olarak bir çok seçenek bulunmaktadır. Daha önce elle çizilmiş veya basılmış bir sayfanın görüntüsünü olduğu gibi bilgisayara aktarmak ve istenilen noktalar üzerinde grafik programlarla düzenleme işlemi yapılabilir. Belirli bir alan içerisine sığdırılmış kare şeklinde noktaların renklendirilmesi ile oluşturulan bu tür çizimlere bitmap (bit işlem) çizim denilmektedir. Bu tür çizimler çoğunlukla fotoğraf tarzındaki baskılar için uygundur. Görüntünün ölçüsü değiştirildiğinde kalitesi düşer[116].

Vektorel çizim ise çizim ve grafiklerde görüntü matematiksel hesaplamalarla elde edilir. Bu nedenle görüntünün büyütülüp küçültülmesinde kalite kaybı olmaz. Bu tür çizimler teknik konulardaki alanlarda çalışmak için daha uygundur.

Serlevha konusuna gelecek olursak, vektör tabanlı bir program kullanılabileceği gibi, bitmap tabanlı bir programda tercih edilebilir. Hatta çizimi ve renklendirmesi farklı programlar kullanılarak da yapılabilir. Bu tamamen işin kullanılacağı

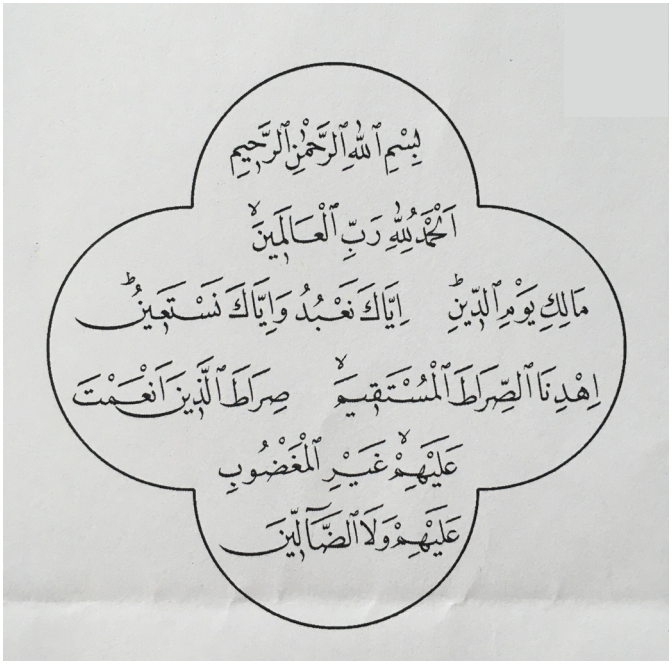
116 Bitmap çizimler hakkında bk. “bitmap”, *Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Bitmap (15.10.2020)*

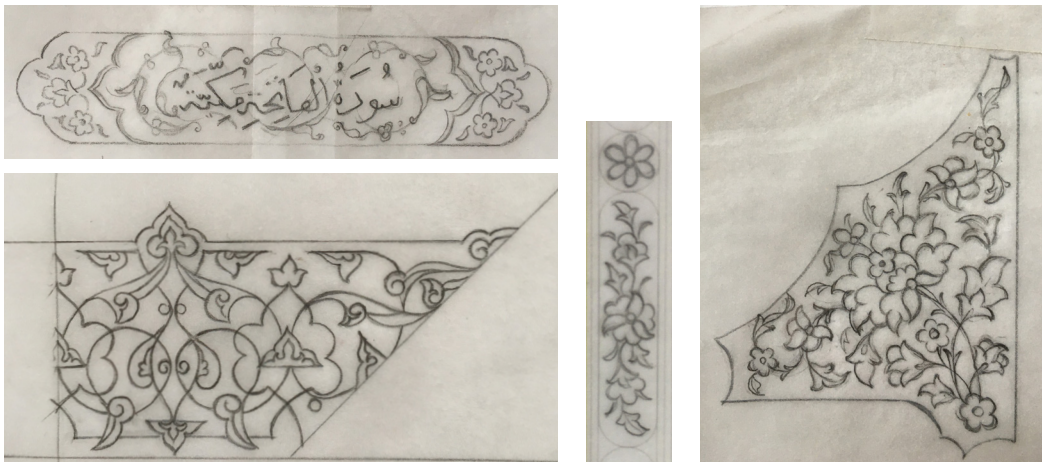
mecra, kullanılacak baskı teknikleri ve bu kabil gereksinimlere göre tercih edilecek teknik bir iştir. Ancak bu aşamada bilinmesi gereken en önemli detay dijitalden baskıya alınacak bir işin baskı kalitesini sağlayacak şekilde hazırlanmasıdır.

Tezin içeriğini oluşturan serlevha konusu hakkında biri geleneksel yöntemlerle diğeri ise dijital ortamda olmak üzere 2 adet serlevha tasarımı yapılmıştır. Eskizi oluşturulan ve dijitale aktarılacak olsan serlevha, Timur-Herat dönemi tezhip özelliklerini taşımaktadır. İklil formda tasarlanan serlevha, yazı sahası ve dış pervaz olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır. Bu serlevha baskı kalitesi göz önünde bulundurularak vektör tabanlı bir programda hazırlanmıştır.

Dijital ortamda serlevhayı hangi sırayla oluşturacağımıza bakalım.

İlk aşama, hat yazıyı ve paftalarımızın eskizini bir tarayıcı aracılığıyla dijital ortama aktarmaktır.

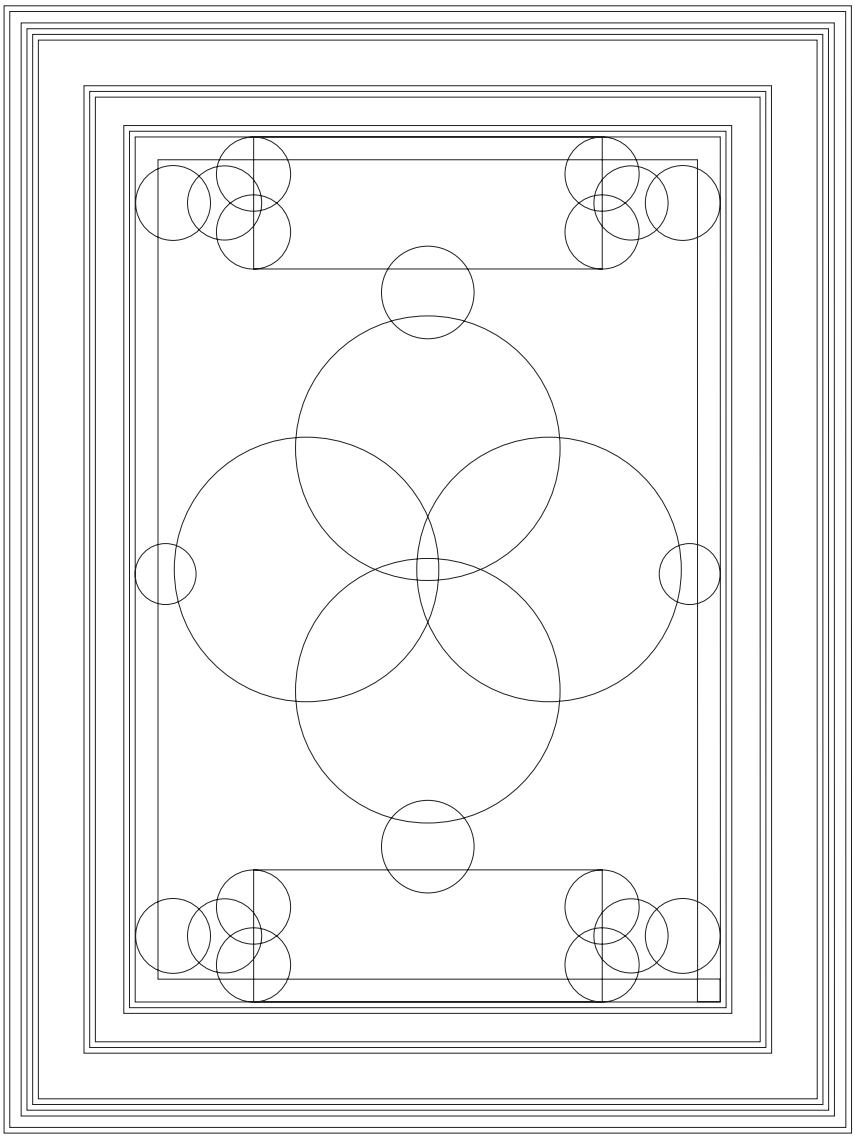
R. 69 Tarayıcı kullanarak bilgisayara aktarılan orijinal Fatiha Sûresi, dış pervaz deseni paftası, kartuş pafta, sûre başı, yazı sahası ile ara pervaz arasında kalan kapalı alan için tasarlanmış buket

Dijital ortama aktarmış olduğumuz deseni kullanacağımız vektör tabanlı programa aktararak çizim işlemine başlanır.

Öncelikle yazı alanı belirlenir. Ölçülerine uygun olarak bir dış çerçeve çizilir.

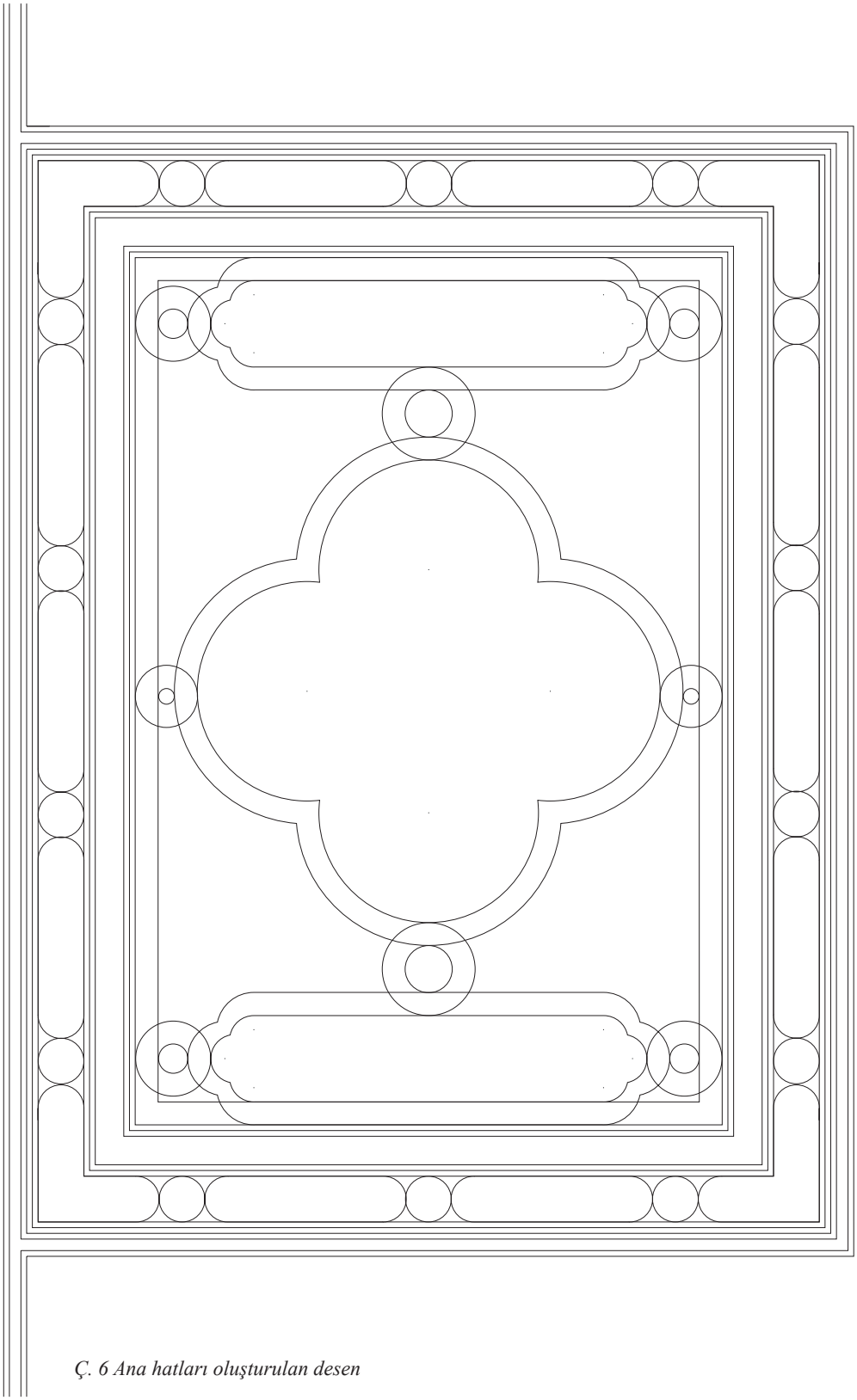
Ölçüleri eskiz üzerinde belirlenen cetveller, yazı alanına ortalanacak şekilde çizilir.

Yazının ve sûrebaşının etrafını çevreleyen ve aynı zamanda birbirine gecerek geometrik formlar oluşturan şekiller, düz çizgiler ve daire formlar kullanarak oluşturulur (Ç. 5).

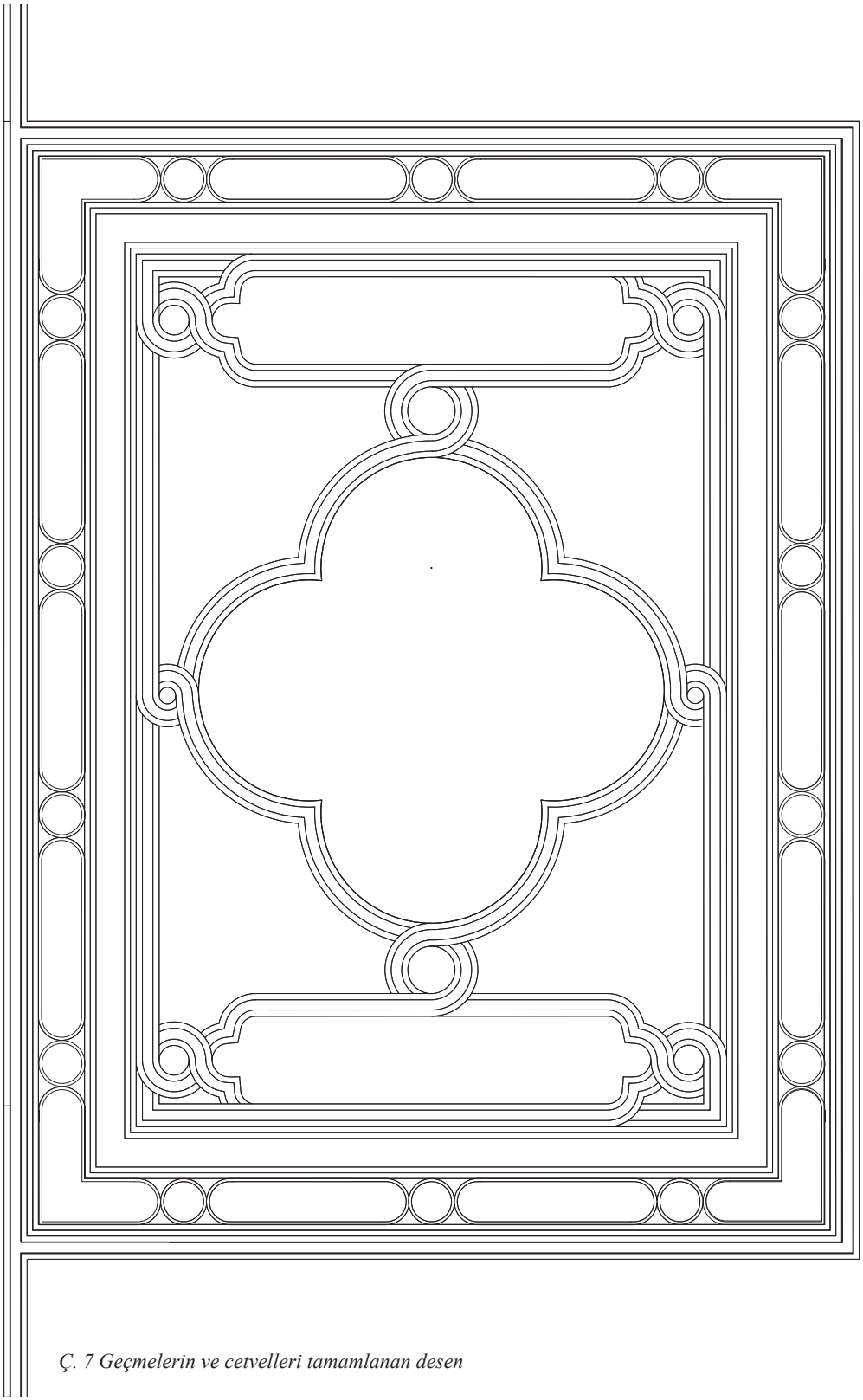
Ç. 5 Eserin genel formu ve cetvelleri

Yerleştirilen tam daireler kesiştikleri noktalardan kesilir ve kontur kalınlığı verilerek cetveller oluşturulur. Böylece desenin ana hatları oluşturulur (Ç. 6).

Ç. 6 Ana hatları oluşturulan desen

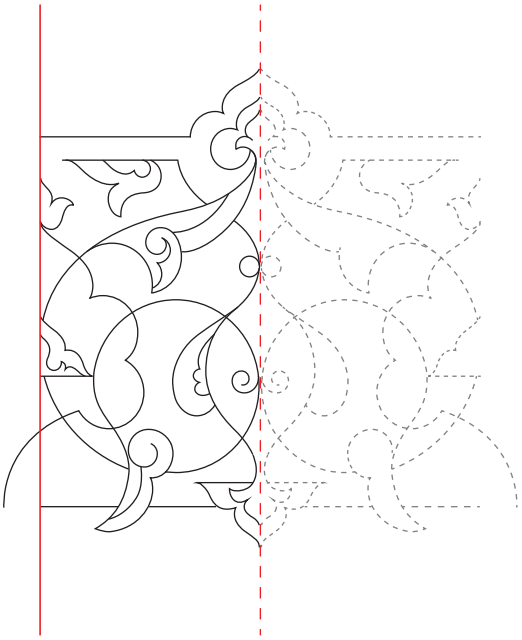
Kartuş paftalar, yazı alanı çerçevesi, sûre başları ve diğer cetveller bağlantı noktalarından kesilerek geçmeler oluşturularak desenin cetvelleri tamamlanır (Ç.7).

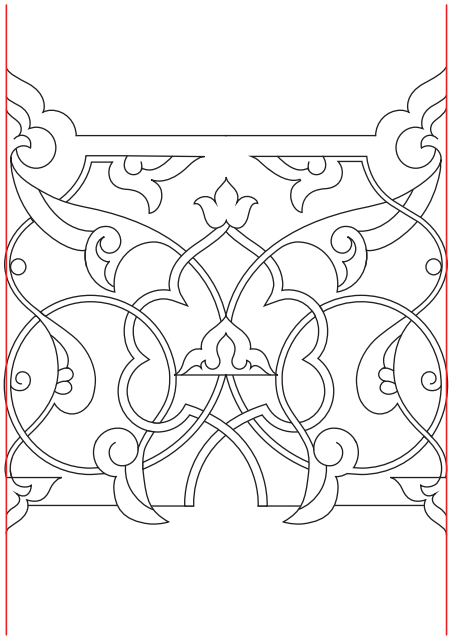
Ç. 7 Geçmelerin ve cetvelleri tamamlanan desen

Cetveller tamamlandıktan desenler eskizin üzerinden çizilir (Ç.8)

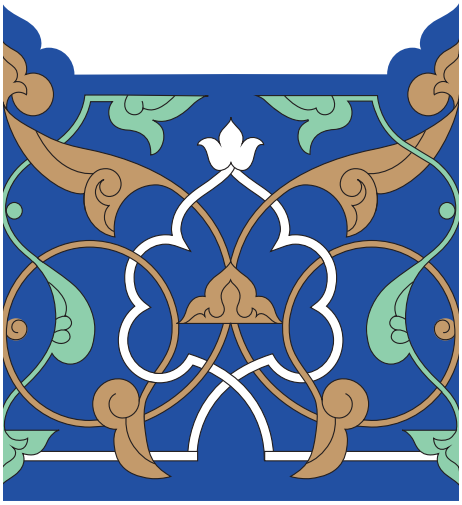
Dış pervaz için hazırlanan pafta çizildikten sonra rumi dallar kontur kalınlığı kadar kalınlaştırılarak bir paftaya uygulanmıştır. Kontur kalınlıkları ve biçimsel hazırlıkları tamamlanan paftayı renklendirerek ulama yöntemi ile eserin 3 kenarına uygulanmıştır (Ç. 9, 10).

Ç. 8 Eskiz üzerinden çizilen dış pervaz paftası

Ç. 9 Ulama yöntemiyle çoğaltılan dış pervaz deseni

Ç. 10 Renklendirilmiş dış pervaz deseni

Dış pervazı biten desenin kartuş paftalarına geçilir (Ç.11).

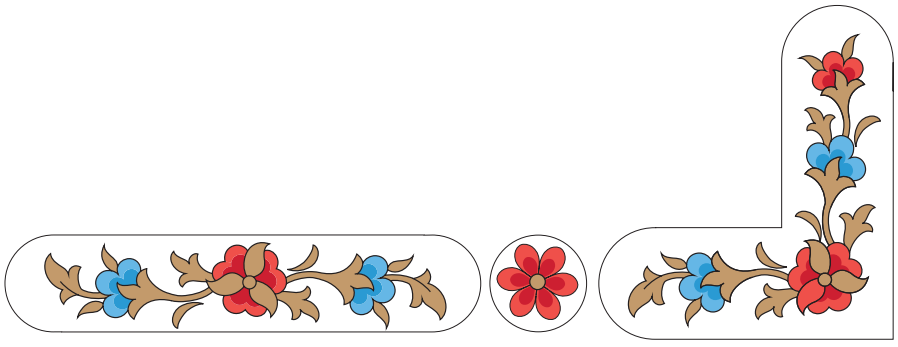
Eskiz üzerinden çizilen paftalar kontur kalınlığı kadar kalınlaştırılarak desenin tahrirleri oluşturulur. Köşe ve ara kartuşlar için hazırlanan çiçek dalı ters simetri ile uygulanır (Ç.12) ve renklendirilir (Ç.13).

Ç. 11 Kartuş pafla şablonu

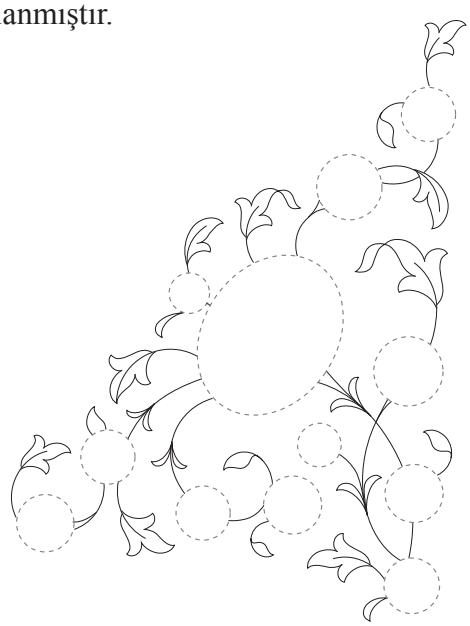
Ç. 12 Kartuş pafla

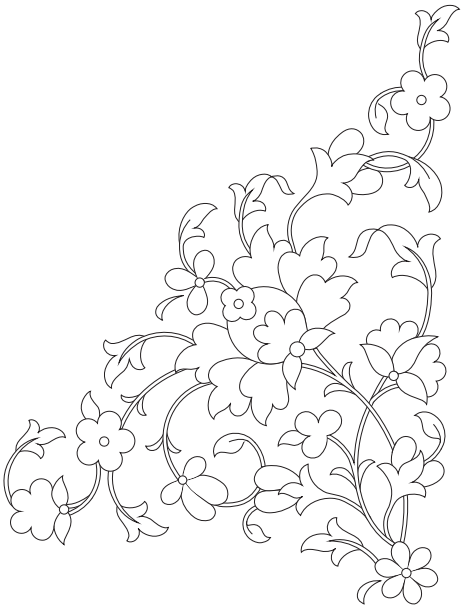
Ç. 13 Renklendirilmiş kartuş pafla

Çizimine dıştan içe doğru başladığımız desenlerin, yazı sahası ile kartuş paftanın arasında kalan ve biçimsel olarak üçgeni andıran alanlardaki desenler de aynı teknikle çizilmiştir.

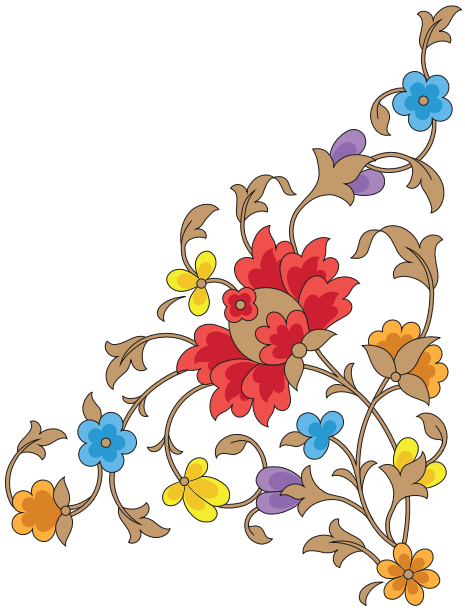
Eser içinde yerini alan çiçek buketleri de, çalışıldığı dönem olan Timur Herat döneminin özelliklerini taşımaktadır ve öncelikle şablonu oluşturularak çizilmiştir (Ç. 14). Daha sonra dalları kontur kalınlığı kadar kalınlaştırılarak tahrir oluşturulmuş ve boyanmıştır (Ç.15, 16) Yazının etrafında kalan 4 alana da simetrik olarak uygulanmıştır.

Ç. 14 Çiçek buketinin şablonu

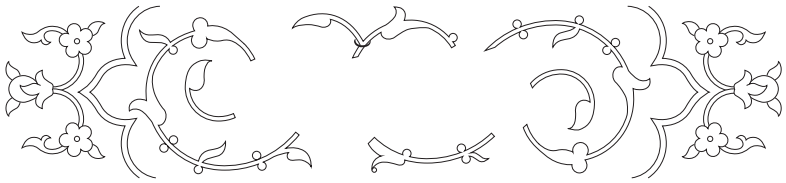

Ç. 15 Çiçek buketi

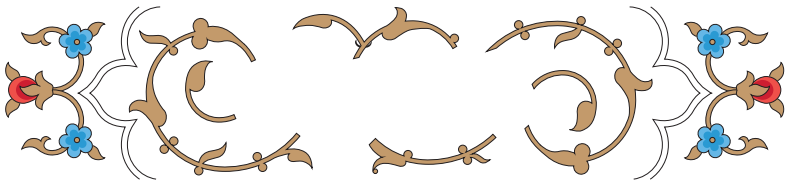

Ç. 16 Renklendirilmiş çiçek buketi

Hem yazı hem de tezhip alanı bulunan sûre başı bezemesi ise yine aynı şekilde eskiz üzerinden çizilerek dalları kontur kalınlığı kadar kalınlaştırılır (Ç.17). Nihayetinde renklendirilen sûre başı serlevha da yerini almaktadır (Ç.18).

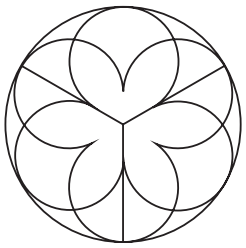

Ç. 17 Sûre başı deseni

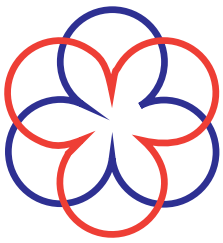

Ç. 18 Renklendirilmiş sûre başı deseni

Yazı sahalarını birbirine bağlayan madalyonda yine dairelerin kesişmesiyle oluşturulmuş ve bağlantı noktalarından kesilerek renklendirilmiştir (Ç. 19, 20).

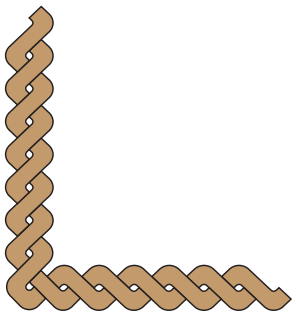

Ç. 19 Madalyon çizimi

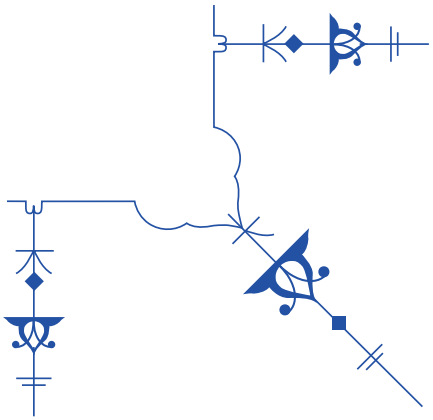
Ç. 20 Renklendirilmiş madalyon

Yazı alanından çıkılarak dış pervaza geçerken karşılaştığımız zencerek ise hazırlanan bir birimin ulaması ile oluşturulmuştur (Ç.21).

Ç. 21 Zencerek

En ortada ki yazı alanı da yerleştirildikten sonra dış pervazda dahil olmak üzere bütün tasarım ögeleri tamamlanmış olan desenin dış pervazdan sonra kalan sayfa boşluğuna son bir dokunuş ile tığlarıda çizilerek yerine yerleştirilmiştir (Ç.22).

Ç. 22 Tığlar

Nihayetinde cetvelleri, dış pervazdan en iç yazı alanına kadar dijital ortamda vektör tabanlı programda çizilmiş olan eser baskıya hazır bir şekilde tamamlanmıştır (Ç. 23)

Ç. 23 Dijital ortamda çizilmiş Serlevha

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE DEĞİŞEN SERLEVHA ÖRNEKLERİ

Mushafın yazılması ve tezyîn edilmesinde yüzyıllar boyunca çeşitli kültür yansımaları görülmektedir. Serlevhalar, yapıldığı ilk dönemlerden itibaren gelişen ve değişen bir form olmuştur. Kur'an-ı Kerim İslamî devirde kitap haline getirilen ilk eserdir. Ve dolayısıyla kitap sayfalarını bezeme geleneğinin ilk defa Kur'an sayfaları üzerinde başladığı söylenebilir.

Serlevha bir Mushafın cildini açınca okuyucuyu karşılayan en ihtişamlı sayfasıdır. Hem yazı hem tezyîni unsurlar kullanılarak hazırlanmış serlevhalar yapıldıkları dönemin kültür ve sanat anlayışından haber vermektedir. Tarihteki en ihtişamlı ve gösterişli serlevhalar imparatorlukların en güçlü olduğu dönemlerde yapılırken, devletin zayıfladığı dönemlerde araya farklı etkilerin de girmesiyle ihtişamdan uzaklaşan ve sakilleşen şekiller kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Buradan da anlaşılabiliyor ki serlevha formları geçmişten günümüze pek çok etki altında kalarak ve pek çok farklı formlarda Mushafları süslemişlerdir.

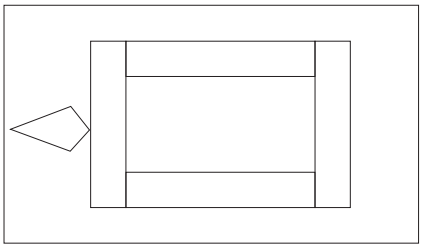
İlk dönemlerde serlevhaya gereksinim duyulmamış ve sadece Mushafın okunmasıyla beraber çoğaltılması önem arz ederken, zamanla okunurluğu arttırmak ve bölümlere ayırarak anlaşılırlığı kolaylaştırmak için bir takım tasarım unsurları kullanılmıştır. Sonraları ise kağıt kullanımıyla birlikte sayfa formlarında değişmeler kendini göstermiştir. Hatta yapılan fetihler ve beraberinde gelen kültürel etkileşimler sayesinde, kullanılan renkler, tasarımlara dahil olan yöresel-geleneksel unsurlar da serlevha formuna, kullanılan tasarım ögelerine ve renklendirilmesine yön vermiştir.

Tezimizde ele aldığımız Mushaf serlevhaları konusunu, tarihi süreç içinde değişen serlevha örnekleri ile ele alarak dijital çağa kadar gelen serlevha formlarını değerlendireceğiz.

Örnek :1

R. 70 TİEM ŞE 43/2 (s.1a)

Ç. 24 TİEM ŞE 43/2
İlk dönem yatay serlevhalarından şablon

Örnek: 1

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM

Bulunduğu bölüm: ŞE 43/2 Kat:10

Yazılış Tarihi: IX. yüzyıl

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 39x28.3cm

Yazı çeşiti: Klasik kûfi hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Abbasi dönemi IX. yüzyıl

Serlevha Tipi: Yatay dikdörtgen

Tezhip Özellikleri:

Abbasi dönemine ait olan bu Mushaf kutu cilt şeklinde tasarlanmıştır. Yatay olarak, parşömen üzerine klasik kûfi hat ile yazılmıştır. Altınla işlenmiş serlevha tasarımı IX.-X. yüzyıl Kur'an-ı Kerim nüshalarının içinde zarif olanlarındandır. Kesişen enli ve ince bantlar, kesişen daireler, kıvrımlı dallar üzerindeki dilimli çiçekler, sayfanın kısa kenarında sayfa kenarına doğru uzayan süsler bezemenin temelini oluşturur[1].

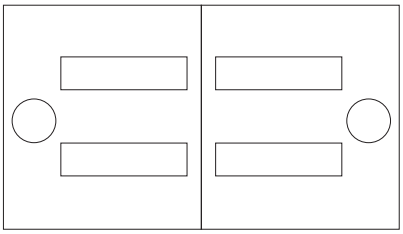
Henüz Mushaf tezyînatında ve bilhassa serlevhalarda klasik dönemlerde olduğu gibi dikey kullanım ve belirli formlar oluşmamış olsa da dönemin yazılan Mushaflarının serlevhalarında yerel sanat özelliklerine uygun ve kendine has bir tarzı uygulanmıştır.

1 Zeren Tanındı, *a.g.m*., s.90

Örnek: 2

R. 71 TİEM/ŞE 1058 Kat:32 / (s.8b-9a)

Ç. 25 TİEM/ŞE 1058 serlevha şablonu

Örnek : 2

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM

Bulunduğu bölüm: ŞE 1058 Kat:32

Yazılış Tarihi: X. yüzyıl

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 13x18cm

Yazı çeşiti: Klasik kûfi hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Abbasi dönemi X. yüzyıl

Serlevha Tipi: Yatay kareye yakın dikdörtgen

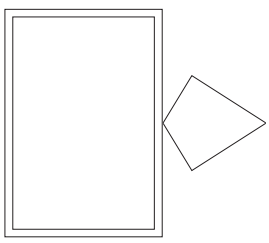
Tezhip Özellikleri:

Abbasi dönemine ait olan bu Mushaf parşömen üzerine kahverengi mürekkeple kullanılarak klasik kûfi hat ile yazılmıştır. Yazı herhangi bir çerçeve içerisine alınmamıştır. Yazının üstünde ve altında yaklaşık yazı olarak uzunluğu kadar olan dairesel formda nebati motiflerden oluşan altınla işlenmiş bezeme bulunur. Yazı sahası yatay aks üzerinde ortalanacak şekilde ve sayfanın dışına doğru uzanan bir gül bulunur.

Örnek: 3

R. 72 TİEM 550 kat:39 (s.35b-36a)

Ç. 26 TİEM 550 - serlevha şablonu

Örnek : 3

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 550

Bulunduğu Bölüm: Kat 39

Yazılış Tarihi: X. yüzyıl

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 19.2x14cm

Yazı çeşiti: Klasik kûfi

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Abbasi dönemi X. yüzyıl

Serlevha Tipi: Kareye yakın dikey dikdörtgen

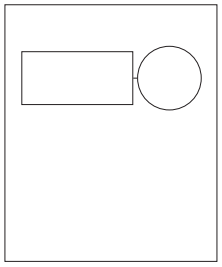
Tezhip Özellikleri:

Abbasi dönemine ait olan bu Mushaf parşömen üzerine kahverengi mürekkep kullanılarak klasik kûfi hat ile yazılmıştır. Kareye yakın dikey dikdörtgen formunda hazırlanmıştır. Yazının dış hattı kareye yakın ölçülerde altın bir çerçeve içine alınmıştır. Yazı ile çerçeve arasına altın üzerine kahverengi mürekkeple nebati motifler kullanılarak beynesutur yapılmıştır. Yazı çerçevesinin dışında sayfa kenarına doğru uzanan yine o dönemin nebati motiflerinin kullanılarak çizilen bir rozet bulunmaktadır.

Örnek: 4

R. 73 TİEM 555 kat:44 (s.1b-2a)

Ç. 27 TİEM 555 serlevha şablonu
Çerçevesiz sadece sûrebaşı kullanılmıştır

Örnek: 4

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 555

Bulunduğu Bölüm: Kat 44

Yazılış Tarihi: XI. yüzyıl

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 22.5x32cm

Yazı çeşiti: Meşrik Kûfisi

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Selçuklu dönemi XI. yüzyıl

Serlevha Tipi: Dikey dikdörtgen

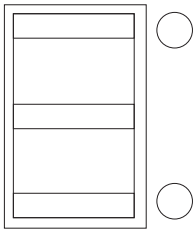
Tezhip Özellikleri:

Selçuklu dönemine ait olan bu Mushaf krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkeple meşrik kûfisi hat ile yazılmıştır. Erken dönem serlevhalarından sayılan serlevhada yazı herhangi bir çerçeve içine alınmamıştır. Tezyinatında sadece altınla işlenmiş sûrebaşı ve sûrebaşına bitiştirilen sûrebaşı gülü kullanılmıştır. Sûrebaşı enli geometrik bir geçmeden oluşmaktadır. Geçmenin içinde 3 adet kare içine alınmış ve eşit aralıklarla yerleştirilmeye çalışılmış Allah lafzı bulunmaktadır.

Örnek: 5

R. 74 TİEM 505 kat.48 (s.2b-3a)

Ç. 28 TİEM 505 serlevha şablonu

Örnek: 5

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 505

Bulunduğu Bölüm: Kat 48

Yazılış Tarihi: Haziran 1294 / Bağdat

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 19.3x14.8cm

Yazı çeşiti: Reyhanî hat

Serlevha Özellikleri

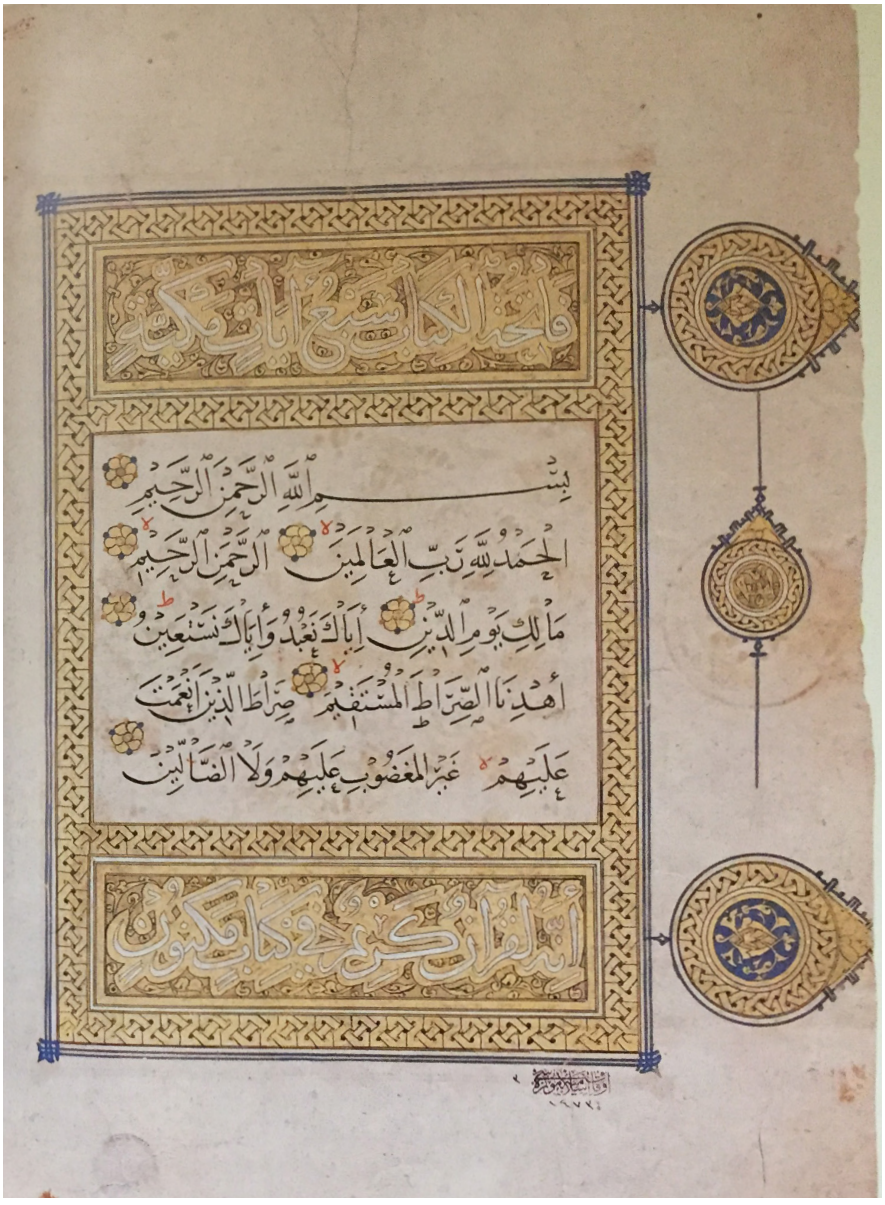
Yapıldığı Dönem: XIII. yüzyıl Bağdat

Serlevha Tipi: İklil levha

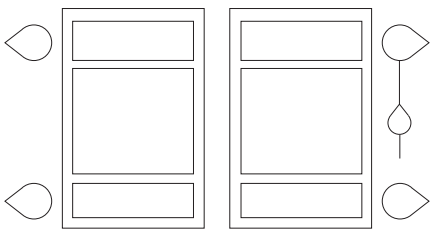
Tezhip Özellikleri:

Bağdat'ta yazılan Mushaf, krem rengi kağıt üzerine üstübeç ve beyaz mürekkep kullanarak reyhâni hatla yazılmıştır. Serlevha sayfasında Fatiha ve Bakara Sûresinin ilk ayetlerinin tek sayfada yazıldığını görüyoruz. İki sûreyi sûrebaşı bezemesi ayırırken sayfasının başında ve sonunda da sûrebaşı bezemesi kullanıldığı görülmektedir. Bu bezemeler altın zemin üzerine üstübeç veya beyaz mürekkep ile yazılmış olup kendilerine bitişik olarak çerçevenin dışındaki sayfa boşluğuna yerleştirilmiş birer sûrebaşı gülü kullanılmıştır.

Örnek: 6

R. 75 TİEM 486 kat.53 (s.2b-3a)

Ç. 29 TİEM 486 serlevha şablonu

Örnek: 6

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 486

Bulunduğu Bölüm: Kat 53

Yazılış Tarihi: Haziran 1318

Hattatı: Ahmed b. es-Suhreverdi

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 27.5x35.6cm

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: İlhanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

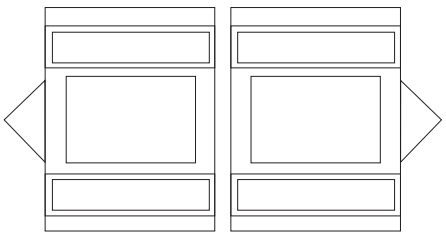
Tezhip Özellikleri:

İlhanlı dönemine ait olan Mushaf, krem rengi kağıt üzerine üstübeç ve siyah mürekkep kullanarak nesih hatla yazılmıştır. Serlevha sayfalarında Fatiha Sûresi bir sayfada, Bakara Sûresinin ilk ayetleri ise diğer sayfada yer almaktadır. Yazının alt ve üstünde sûrebaşları bulunmaktadır. Sûrebaşlarını ve yazıyı çerçeveleyen altın zeminli zencereğin dışında köşelerde birbiri ile kesişen 2 adet lacivert cetvel çizilmiştir. Bu cetvellere sûrebaşı hizzasında bitiştirilen sûrebaşı gülleri ve yazı hizasına gelecek şekilde yerleştirilmiş serlevha gülü bulunmaktadır. İklil tipinde kabul edebileceğimiz bir serlevha formudur.

Örnek: 7

R. 76 TİEM 73 kat.57 (s.1b)

Ç. 30 TİEM 73 serlevha şablonu

Örnek: 7

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 73

Bulunduğu Bölüm: Kat 57

Yazılış Tarihi: Haziran 1333-34

Hattatı: Muhammed b. el-Hac Devletşah eş-Şîrâzi

Müzehhibi: Muhammed b. el-Hac Devletşah eş-Şîrâzi

Kitabın ölçüleri: 36.6x28.8cm

Yazı çeşiti: Sülüs hat

Serlevha Özellikleri

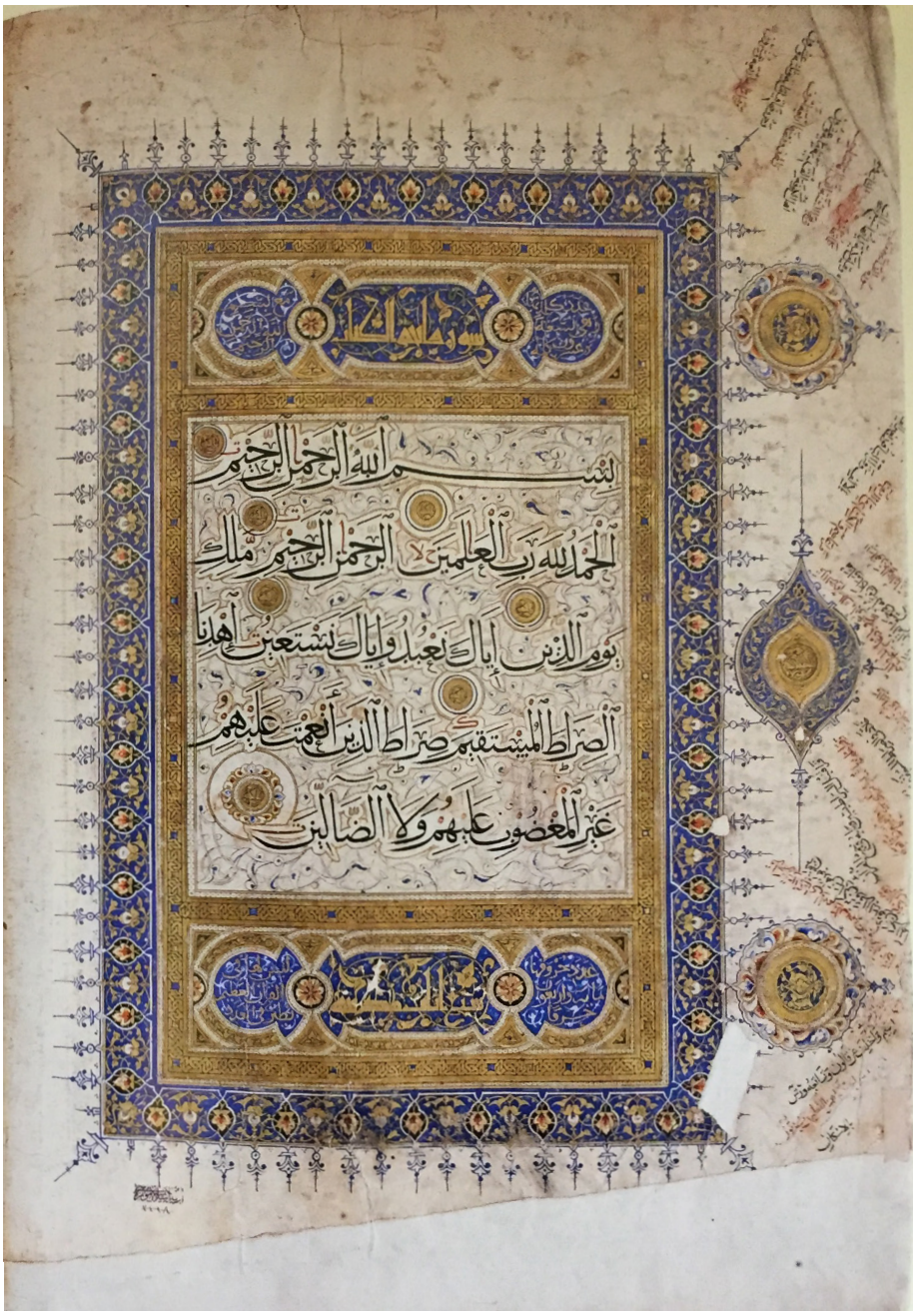
Yapıldığı Dönem: İlhanlı dönemi

Serlevha Tipi: Kubbe levha

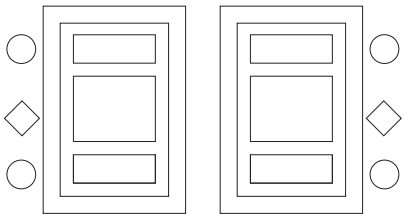
Tezhip Özellikleri:

İlhanlı dönemine ait olan Mushaf, krem rengi kağıt üzerine altın ve siyah mürekkep kullanarak sülüs hatla yazılmıştır. s.1b de gördüğümüz kadarıyla Fatiha Sûresi tek sayfada tamamlanmamış 2 sayfaya paylaştırılmıştır. İlk dönemlerde bu şekilde serlevha uygulamalarına rastlanılmaktadır. Kubbe levha şeklinde tasarlanan serlevha sayfasında yazının üst ve altında sûrebaşı bezemesi bulunmaktadır. Bitkisel motifler ve geometrik şekiller uygulanan sûrebaşlarının dışında rûmi motiflerin kullanıldığı tek taraflı birer bordür bulunmaktadır. yazı ile sûrebaşları arasında kalan boşluk zencerek ile tamamlanmıştır. Bu serlevhayı kubbe levha yapan özellik ise yazı alanının sayfa kenarına uzanan kısmında yatay simetri aksında rûmi motiflerden oluşan bir kubbe formunun olmasıdır.

Örnek: 8

R. 77 TİEM 73 kat.57 (s.1b)

Ç. 31 TİEM 73 serlevha şablonu

Örnek: 8

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 226

Bulunduğu Bölüm: Kat 60

Yazılış Tarihi: Haziran 1380 civarı

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 56x41.2cm

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Memlûk dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

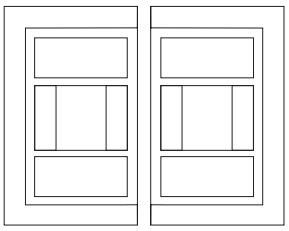
Tezhip Özellikleri:

Memlûk dönemine (1380 civarı) ait olan Mushaf, krem rengi kağıt üzerine altın ve üstübeç, siyah mürekkep kullanarak muhakkak hatla yazılmıştır. Med harfleri kırmızı mürekkeple ve ayrı yazılmıştır. Sayfa kenarında ve 1b sayfasında tecvid ve Arapça kıraatle ilgili açıklamalar bulunmaktadır. İklil formunda hazırlanmış olan serlevhadaki karşılıklı iki sayfada da dış pervaz 4 kenarı çevrelemiştir. Satır aralarında beyn-e sutur vardır ve rumi dallarla bezenmiştir. Sûrebaşlarında döneme hakim olan birbirini kesen geometrik formlar görülmektedir. Sağ ve sol sayfada simetrik olarak dış pervaza iliştirilmiş 3'er adet serlevha gülleri bulunmaktadır. Dış pervazdan sayfa sonuna doğru deseni tamamlamak için tığ kullanılmıştır.

Örnek: 9

R. 78 TİEM 533 Kat. 62

Ç. 32 TİEM 533 serlevha şablonu

Örnek: 9

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 533

Bulunduğu Bölüm: Kat 62

Yazılış Tarihi: Haziran 1480-90 civarı

Hattatı: Muhammed b. Suûd eş-Şafiî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 56.7x39.5cm

Yazı çeşiti:Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Memlûk dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

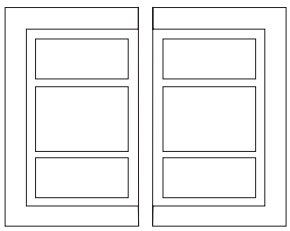
Tezhip Özellikleri:

Memlûk dönemine ait olan Mushaf, Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın hazinesi için yazılmıştır. Mushaf, krem rengi kağıt üzerine altın, kırmızı ve siyah mürekkep kullanarak muhakkak hatla yazılmıştır. İklil formunda tasarlanmış olan serlevhada dış pervaz 3 kenarı çevrelemiştir. Dış pervazdan sonra sayfa boşluğunda tamamlayıcı unsur olarak tığ kullanılmamıştır. Üst ve alttaki sûrebaşları koltuk tasarımı ile birleştirilmiştir.

Örnek: 10

R. 79 TİEM 11 Kat. 65

Ç. 33 TİEM 11 serlevha şablonu

Örnek: 10

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 11

Bulunduğu Bölüm: Kat 65

Yazılış Tarihi: Mart 1385

Hattatı: el-Hac Mecdeddin ibn Ahmed el- Afîfî el- Kazvinî

Müzehhibi: el-Hac Mecdeddin ibn Ahmed el- Afîfî el- Kazvinî

Kitabın ölçüleri: 26.4x20cm

Yazı çeşiti:Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

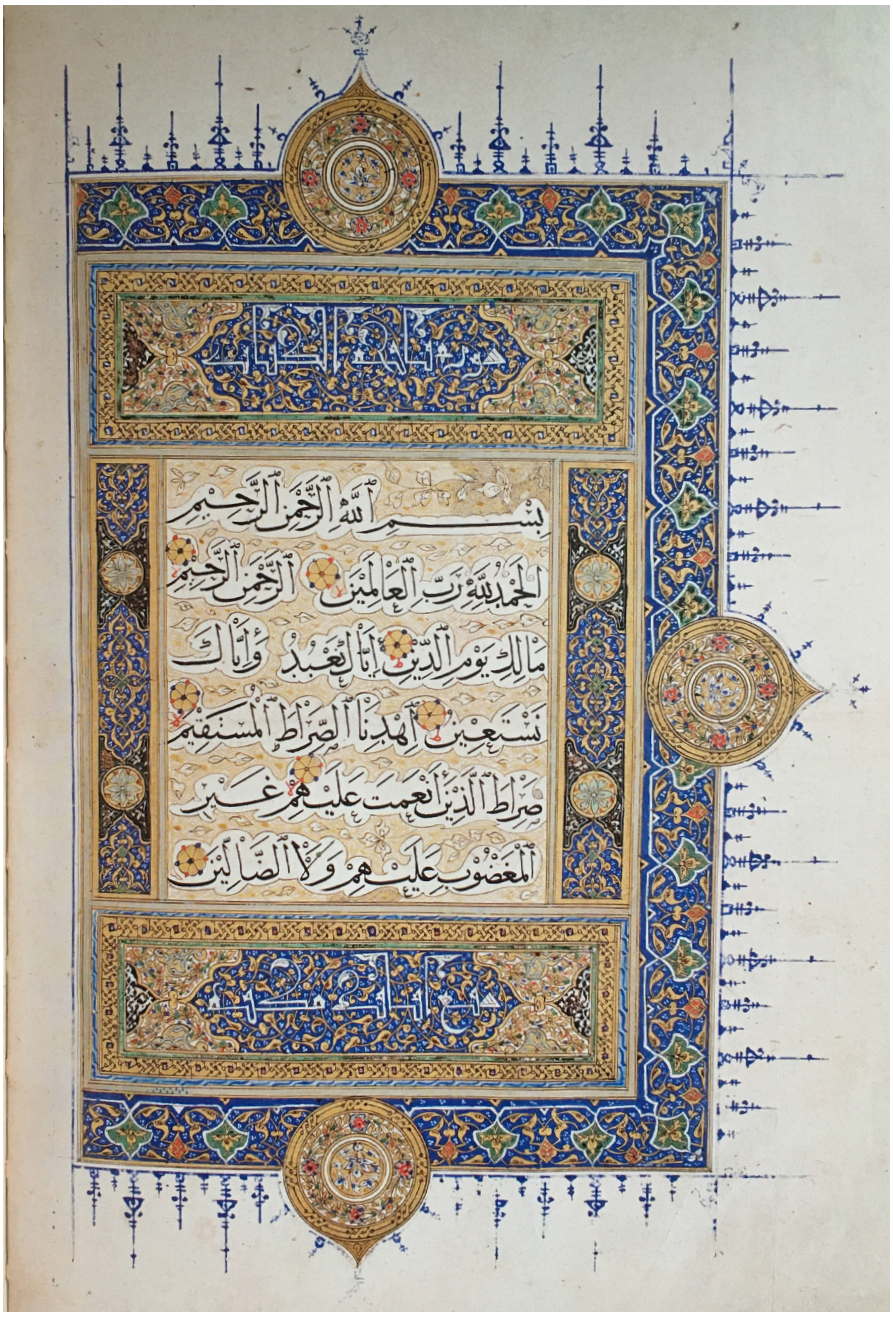
Yapıldığı Dönem: Celayiri dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

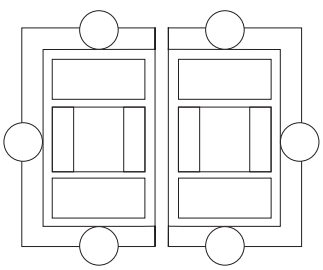
Tezhip Özellikleri:

Celayiri dönemine ait olan Mushaf, Döneminin tezhip anlayışına göre tezhiplenmiştir. Mushaf, krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Nesih hat ile yazılan sûreler kareye yakın formda tasarlanmıştır. Yazı alanıyla beraber sûrebaşlarını da saran bir bordürü ve bitiminde dış pervaz deseni bulunmaktadır. Bordür çiçek dallarından oluşurken dış pervaz rumi dallardan oluşmakta ve 3 kenarı çevrelemektedir. Dış pervazdan sonra sayfa boşluğuna doğru tığ kullanılmıştır.

Örnek: 11

R. 80 TİEM 485 Kat. 66

Ç. 34 TİEM 485 serlevha şablonu

Örnek: 11

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 485

Bulunduğu Bölüm: Kat 66

Yazılış Tarihi: 1430-40 civarı

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 36.3x27.7cm

Yazı çeşiti: Reyhâni hat

Serlevha Özellikleri

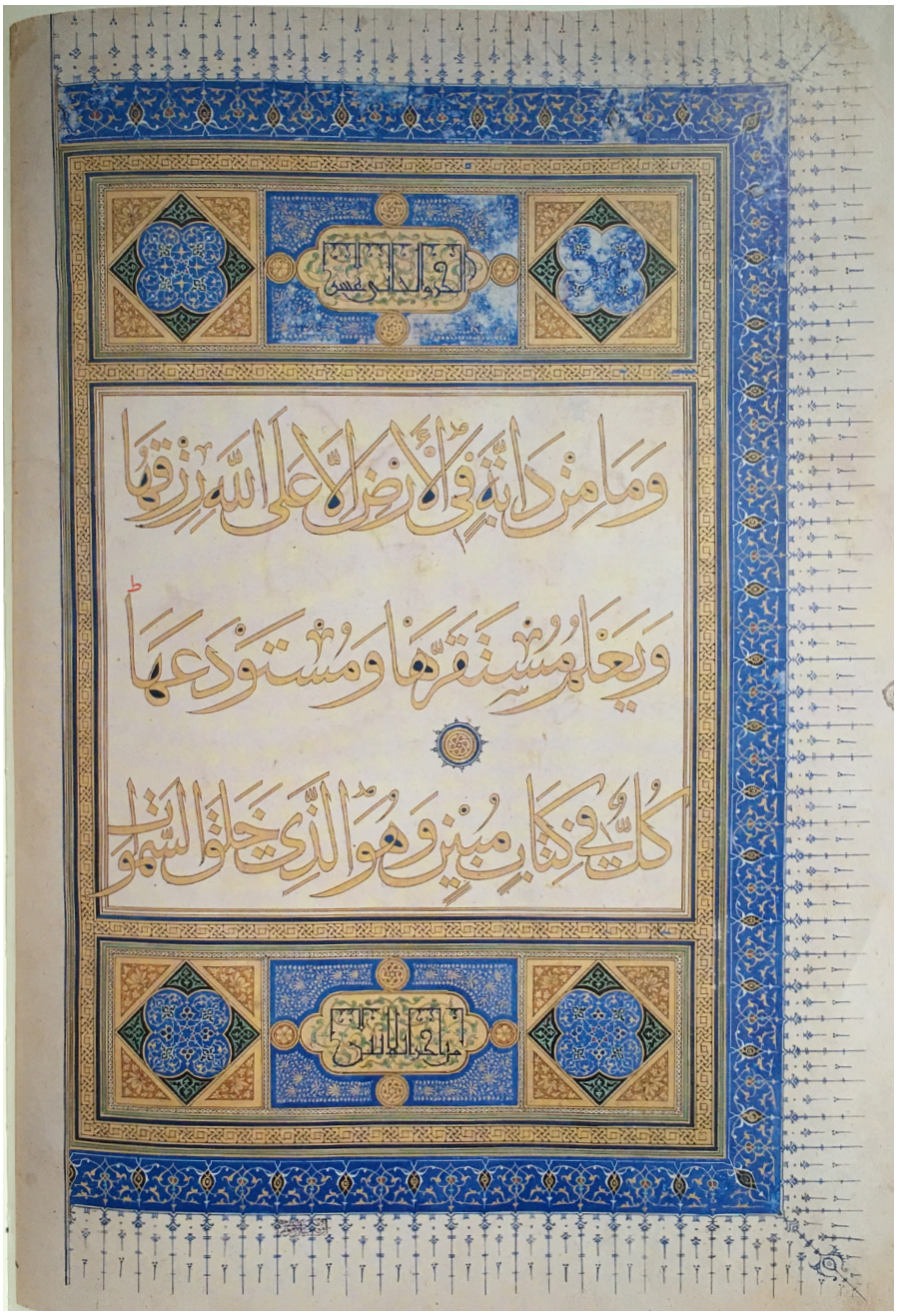
Yapıldığı Dönem: Timur dönemi

Serlevha Tipi: Mürekkep levha

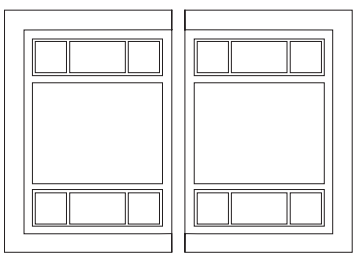
Tezhip Özellikleri:

Timur dönemine ait olan Mushaf, döneminin tezhip anlayışına göre tezhiplenmiştir. Mushaf, krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkep kullanılmıştır. Reyhâni hatla yazılan Fatiha ve Bakara Sûreleri naif üslupta bezenmiş ve satır aralarına beyn-e sutur yapılmıştır. Kareye yakın bir ölçüde olan yazı alanının üstündeki ve altındaki sûrebaşları koltuk bezemesi ile tamamlanmış olup dış pervaz deseni üç kenarı çerçevelemiştir. Dış pervaz da her kenarı ortalayacak şekilde uygulanan madalyonlar bulunmaktadır. Serlevha formunun mürekkep olmasında bu madalyonlar etkili olmuştur. Dış pervazdan sayfa boşluğuna doğru tamamlayıcı unsur olarak tığ kullanılmıştır.

Örnek: 12

R. 81 TİEM 564-570 Kat.67

Ç. 35 TİEM 564-570 serlevha şablonu

Örnek: 12

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 564-570

Bulunduğu Bölüm: Kat. 67

Yazılış Tarihi: 1430-40 civarı

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 53.2x40.6cm

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Timur dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

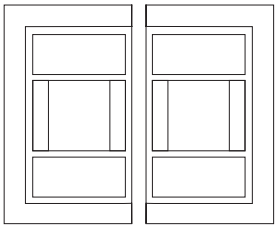
Tezhip Özellikleri:

Timur dönemine ait olan Mushaf, döneminin tezhip anlayışına göre tezhiplenmiştir. Krem rengi kağıt üzerine altınla yazılarak harflerin kenarları konturlenmiş olup bazı harflerin de içi zemin rengi ile doldurulmuştur. Muhakkak hat ile yazılan serlevha naif üslupta bezenmiştir. Kareye yakın bir ölçüde olan yazı alanı, üstündeki ve altındaki sûrebaşları zencerek ile çerçevelenmiştir. Sûrebaşları kare, daire ve farklı geometrik şekiller kullanılarak paftalanmıştır. Dış pervaz deseni üç kenara uygulanmıştır. İklil formunda tasarlanan serlevha da dış pervazdan sayfa boşluğuna doğru tamamlayıcı unsur olarak tığ kullanılmıştır.

Örnek: 13

R. 82 TİEM 509 Kat. 68

Ç. 36 TİEM 509 serlevha şablonu

Örnek: 13

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 509

Bulunduğu Bölüm: Kat 68

Yazılış Tarihi: 1480 civarı

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 17.7x25.1cm

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Akkoyunlu-Türkmen dönemi

Serlevha Tipi: İklil levha

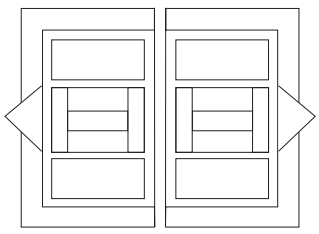
Tezhip Özellikleri:

Akkoyunlu-Türkmen dönemine (1480 civarı) ait olan Mushaf, döneminin tezhip anlayışına göre tezhiplenmiştir. Krem rengi kağıt üzerine Fatiha ve Bakara sûreleri siyah mürekkep kullanarak nesih hatla yazılmıştır. Secavend alametleri için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yazı alanı kareye yakın ölçülerde olup beyn-e sutur uygulanmıştır. Yazı alanının üstünde ve altında bulunan sûrebaşları koltuk bezemesi ile tamamlanmıştır. İklil formda hazırlanmış olan serlevhada dış pervaz üç kenarı çevrelemiştir. Dış pervazdan sayfa sonuna doğru deseni tamamlamak için tığlar kullanılmıştır.

Örnek: 14

R. 83 TİEM 135 Kat.72

Ç. 37 TİEM 135 Kat.72 serlevha şablonu

Örnek: 14

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 135

Bulunduğu Bölüm: Kat 72

Yazılış Tarihi: 1559

Hattatı: Ali b. Mahmud el-Hirevî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 47.7x35.2cm

Yazı çeşiti: Muhakkak ve nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Safevi dönemi- Herat

Serlevha Tipi: İklil levha

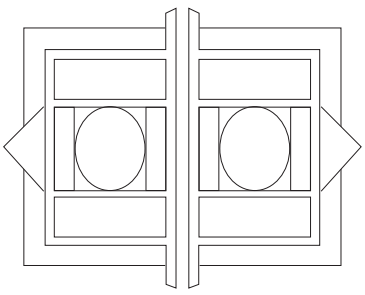
Tezhip Özellikleri:

Safevi dönemine (Herat) ait olan Mushafın, döneminin tezhip anlayışına göre yoğun bezemeli alanları bulunmaktadır. Krem rengi kağıt üzerine altın, kırmızı ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Fatiha ve Bakara Sûrelerinin bulunduğu serlevha da yazı alanı alışıla gelmişin dışında kullanılmıştır. Yazı alanı 5 satır olarak tasarlanmıştır. Besmele ve ilk satırda bulunan ayetler ile son iki satırda bulunan ayetler nesih hatla ve siyah renkte yazılmıştır. Yazı alanının ortasında ise Fatiha sûresinin 3. ayetinin bir kısmı muhakkak hatla altın kullanılarak yazılmıştır. Bu yazı nesih yazıya göre daha iridir. Beyn-e sutur kullanılmış ve çiçek dalları ile bezenmiştir. Muhakkak ve nesih yazılar bir çerçeve ile birbirinden ayırmıştır. Yazı alanının üstünde ve altında bulunan sûrebaşları koltuk bezemesi ile tamamlanmıştır. Mürekkep formda hazırlanmış olan serlevhada dış pervaz üç kenarı çevrelemiştir. Dış pervazdan sayfa sonuna doğru deseni tamamlamak için tığ kullanılmıştır.

Örnek: 15

R. 84 TİEM 423 Kat.74

Ç. 38 TİEM 423 serlevha şablonu

Örnek: 15

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 423

Bulunduğu Bölüm: Kat 74

Yazılış Tarihi: 1554-1555

Hattatı: Muhammed b. Ahmed el-Halîli et-Tebrizî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 32x22.5cm

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Safevi dönemi- Herat

Serlevha Tipi: İklil levha

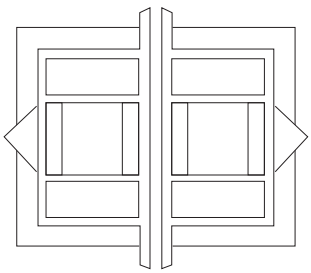
Tezhip Özellikleri:

Safevi dönemine (Herat) ait olan Mushafın, döneminin tezhip anlayışına göre yoğun bezemeli alanları bulunmaktadır. Krem rengi kağıt üzerine üstübeç mürekkebi kullanarak muhakkak hat ile yazılmıştır. Harflerin kenarları konturlenmiştir. Bazı harekeler siyah mürekkeple yapılmıştır. Yazı alanı alışılagelen formlarından farklı olarak dendanlı şemse şeklinde ve zemini altın olarak tasarlanmıştır. Şemsenin dışında kalan üçgenimsi alanlar ise rumi ve çiçek dalları ile yoğun şekilde bezenmiştir. Satır düzeninde Besmele ve Fatiha Sûreleri birbirini takip etmektedir. Yazı alanının üstünde ve altında bulunan sûrebaşları koltuk bezemesi ile tamamlanmıştır. Mürekkep formda hazırlanmış olan serlevhada dış pervaz üç kenarı çevrelemiştir. Dış pervazdan sonra dört kenarı çevreleyen ve altın kullanılarak yapılan negatif çiçek dalları bulunmaktadır. Üç kenarı çevreleyen dış pervazın bitiminden başlayan ve negatif çiçek dallarının üzerinden çizilen tığlar, deseni zenginleştirerek tasarımın tamamlayıcı unsurları olarak kullanılmıştır.

Örnek: 16

R. 85 TİEM 4422 Kat.76

Ç. 39 TİEM 4422 serlevha şablonu

Örnek: 16

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 4422

Bulunduğu Bölüm: Kat 76

Yazılış Tarihi: 1571-1572

Hattatı: Muhammed b. Ahmed el-Halîli et-Tebrizî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 32x22.5cm

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Safevi dönemi- Herat

Serlevha Tipi: İklil levha

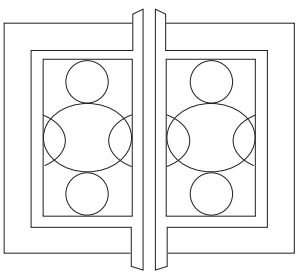
Tezhip Özellikleri:

Safevi dönemine (Herat) ait olan Mushafın, döneminin tezhip anlayışına göre yoğun bezemeli alanları bulunmaktadır. Krem rengi kağıt üzerine üstübeç mürekkebi kullanarak muhakkak hat ile yazılmıştır. Harflerin kenarları konturlenmiştir. Bazı harekeler siyah mürekkeple yapılmıştır. Yazı alanı alışılagelen formlarından farklı olarak dendanlı şemse şeklinde ve zemini altın olarak tasarlanmıştır. Şemsenin dışında kalan üçgenimsi alanlar ise rûmi ve çiçek dalları ile yoğun şekilde bezenmiştir. Satır düzeninde Besmele ve Fatiha Sûreleri birbirini takip etmektedir. Yazı alanının üstünde ve altında bulunan sûrebaşları koltuk bezemesi ile tamamlanmıştır. Mürekkep formda hazırlanmış olan serlevhada dış pervaz üç kenarı çevrelemiştir. Dış pervazdan sonra dört kenarı çevreleyen ve altın kullanılarak yapılan negatif çiçek dalları bulunmaktadır. Üç kenarı çevreleyen dış pervazın bitiminden başlayan ve negatif çiçek dallarının üzerinden çizilen tığlar, deseni zenginleştirerek tasarımın tamamlayıcı unsurları olarak kullanılmıştır.

Örnek: 17

R. 86 TİEM 375 Kat.83

Ç. 40 TİEM 375 serlevha şablonu

Örnek: 17

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 375

Bulunduğu Bölüm: Kat. 83

Yazılış Tarihi: 1580

Hattatı:Fahreddin Ali Hidâyetullah el Hüseynî el-Kâşanî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri:36x26

Yazı çeşiti: Muhakkak ve nesih hat

Serlevha Özellikleri

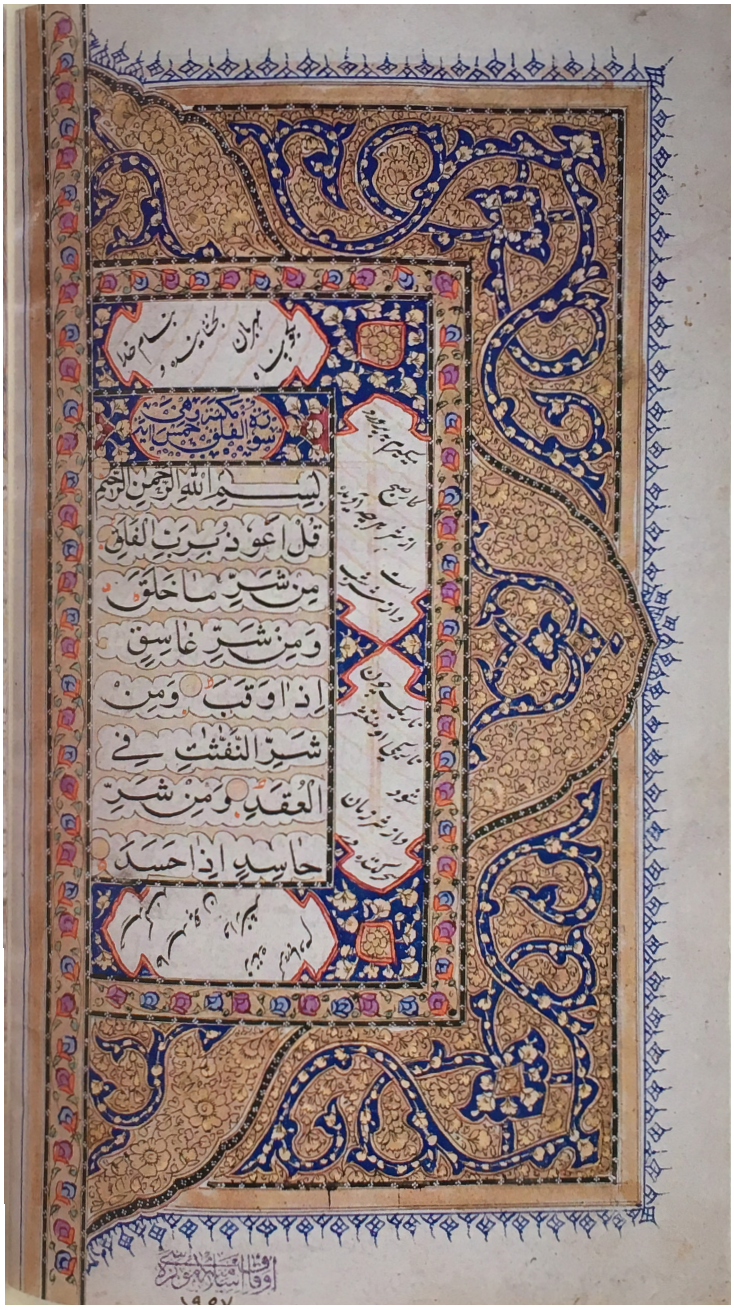
Yapıldığı Dönem: Safevi dönemi-Şiraz

Serlevha Tipi: İklil

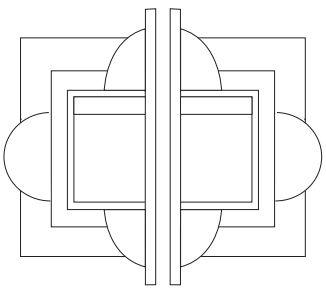
Tezhip Özellikleri:

Safevi dönemine (Şiraz) ait olan serlevha, döneminin tezhip anlayışına göre yoğun olarak bezenmiştir. Krem rengi kağıt üzerine yapılan tezhibin yazı alanı desenin ortasındadır ve salbekli oval şemse biçimindedir. Sıvama altın ile doldurulmuş bu formun içinde Fatiha Sûresinin ilk ayetleri ve sûrebaşı bulunmaktadır. Yazı üstübeç beyaz mürekkep ile muhakkak ve nesih hat ile yazılmıştır. Harflerin kenarları konturlenmiştir. Zeminlerde yoğun olarak altın ve lacivert rengini görülmektedir. İklil formunda tasarlanmış ve desenin içinde oval kapalı formlar bulunmaktadır. Üç kenarı çevreleyen dış pervazın bitiminden başlayan ve sade tığlar, deseni zenginleştirerek tasarımın tamamlayıcı unsurları olarak kullanılmıştır.

Örnek: 18

R. 87 TİEM 488 Kat.93

Ç. 41 TİEM 488 serlevha şablonu

Örnek: 18

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 488

Bulunduğu Bölüm: Kat. 93

Yazılış Tarihi: XIX. yy

Hattatı:-

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 23.5x15.5

Yazı çeşiti: Hurde talik ve nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem:19. yy başı Hindistan/Keşmir

Serlevha Tipi: Mürekkep

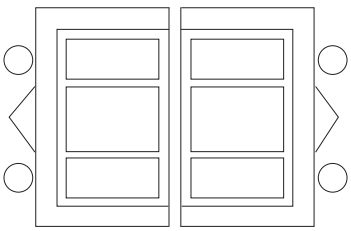
Tezhip Özellikleri:

19. yüzyıl başlarına ait olan serlevha Hindistan-Keşmir de yapılmıştır. Krem rengi kağıt üzerine, mavi, kırmızı ve siyah mürekkep kullanılarak hurde talik ve nesih hat ile yazılmıştır. İklil formda olan serlevhada bulunduğu ortamın sanat anlayışını yansıttığı görülmektedir. Zemin rengi olarak altının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Sayfa kenarlarında farsça tercümeler bulunmaktadır. Dış pervaz bitiminde oldukça kısa tığ kullanılmıştır.

Örnek: 19

R. 88 TİEM 30 Kat.96

Ç. 42 TİEM 30 serlevha şablonu

Örnek: 19

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 30

Bulunduğu Bölüm: Kat. 96

Yazılış Tarihi: XV. yy 2. yarısı

Hattatı:-

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 36x26.7

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

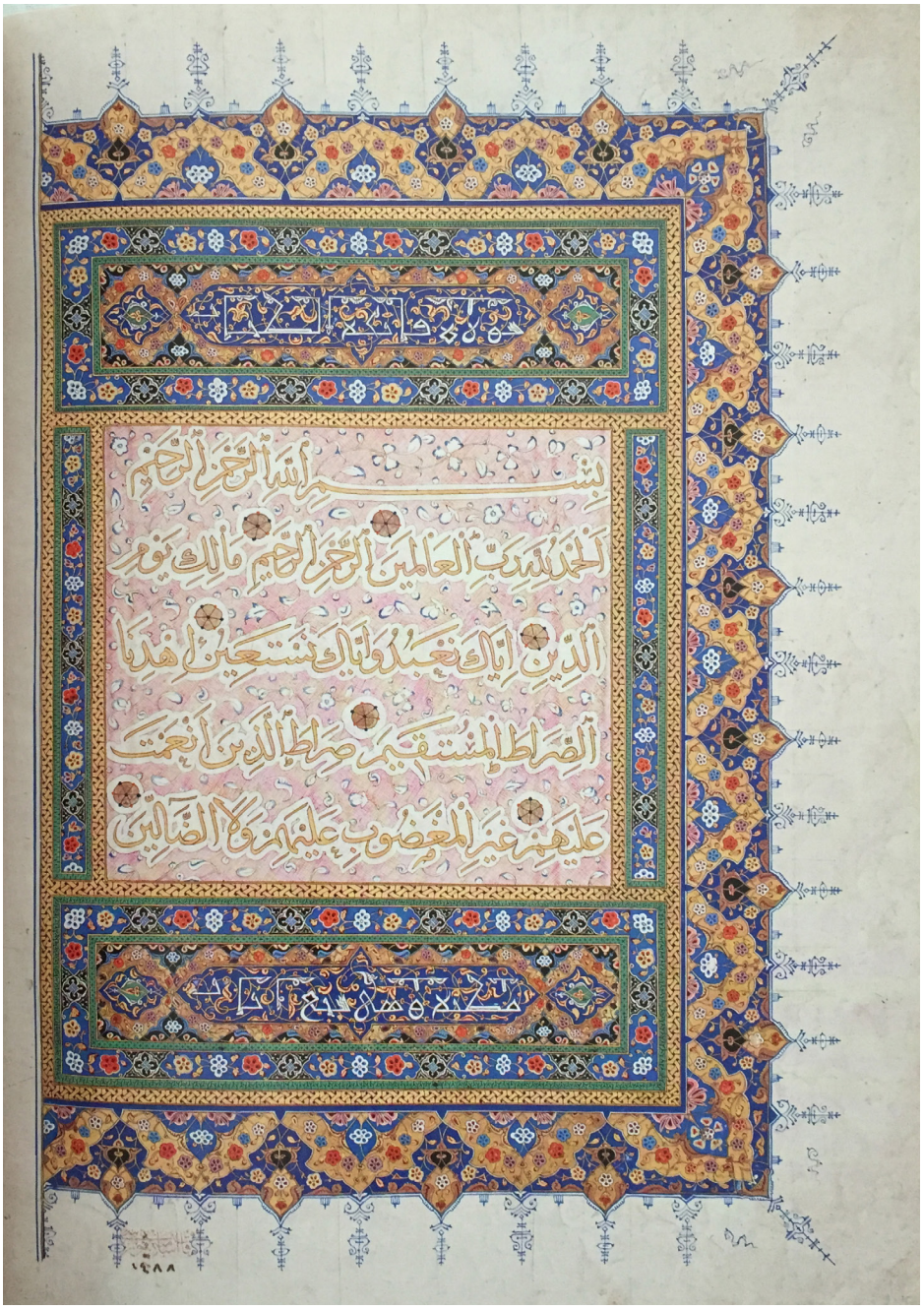
Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: Mürekkep

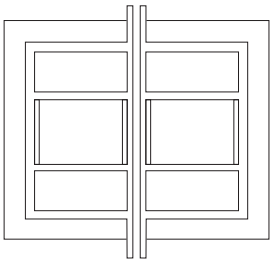
Tezhip Özellikleri:

XV. yüzyılın 2. yarısı Osmanlı dönemine ait bir Mushaftır. Krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkep kullanarak muhakkak hat ile yazılmıştır. Yazı alanına beynesutur yapılmış ve satır aralarına farsça tercümeler yazılmıştır. Dış pervazın bitiminde sayfa kenarında sûrebaşı gülleri bulunmaktadır. Zemin rengi lacivert olarak tercih edilmiştir. Dönemin sanat anlayışını yansıtacak formlar kullanılmıştır. bazı rumi formların içleri kahverengi ve siyah renkte boyanırken zemin üzerinde yer yer üç nokta kullanıldığı görülmektedir. Sûrebaşı alanı vardır ancak içerisine sûre ismi yazılmayarak sadece rûmi motifleri kullanılarak bezenmiştir. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve köşelerden çıkılan sade tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 20

R. 89 TİEM 448 Kat.97

Ç. 43 TİEM 448 serlevha şablonu

Örnek: 20

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 448

Bulunduğu Bölüm: Kat.97

Yazılış Tarihi: 1460 civarı

Hattatı:-

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 40.9x29.2

Yazı çeşiti: Sülüs

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil

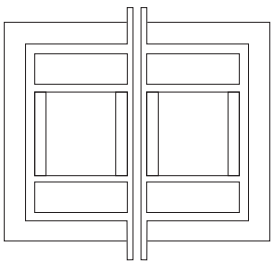
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı dönemi yaklaşık 1460 tarihinde yazılmış olan Mushaf krem rengi kağıt üzerine yazılmıştır. Altın olarak sülüs hatla yazılmıştır. İklil forma sahip olan serlevhanın zemin renklerinde lacivert ve altın kullanılırken, kahverengi, siyah, kırmızı, pembe, lacivert, mavi, sarı renkleri görülmektedir. Yazı alanı beynesutur yapılmış sık çizgiler kullanılarak zemin doldurulmuştur. Üzerine beyaz renkli mavi konturlu bitkisel motifler kullanılmıştır. Dönemin sanat anlayışını yansıtacak formlar kullanılmıştır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 21

R. 90 TİEM 402 Kat. 98

Ç. 44 TİEM 402 serlevha şablonu

Örnek: 21

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 402

Bulunduğu Bölüm: Kat. 98

Yazılış Tarihi: Mayıs 1494

Hattatı: Şeyh Hamdullah

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 33.3x23.6

Yazı çeşiti: Nesih

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Bayezid dönemi

Serlevha Tipi: İklil

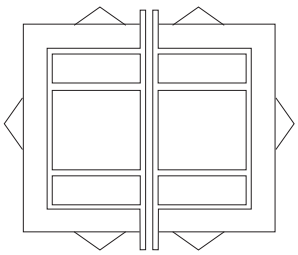
Tezhip Özellikleri:

Bayezid döneminde Şeyh Hamdullah tarafından yazılan Mushaf, krem rengi kağıt üzerine siyah mürekkep kullanılarak nesih hatla yazılmıştır. İklil forma sahip olan serlevhanın zemin renklerinde lacivert ve altın hakimdir. Sûrebaşı bezemelerinde beyaz mürekkeple lacivert zemine sûre isimleri ve ayet sayıları yazılmıştır. Döneminin sanat özelliklerini taşıyan serlevha da yeşil, mavi, kırmızı, sarı tonları kullanılmıştır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 22

R. 91 SK Ayasofya1

Ç. 45 SK Ayasofya 1 serlevha şablonu

Örnek: 22

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: SK

Bulunduğu Bölüm: Ayasofya 1

Yazılış Tarihi: 1509

Hattatı: Derviş Hasan bin İlyas Burusevî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 48.5x35

Yazı çeşiti: Muhakkak reyhani

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: Mürekkep

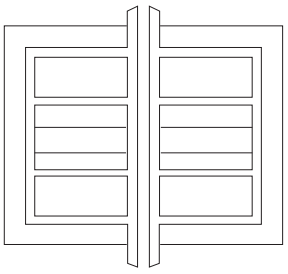
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Muhakkak reyhani hat ile üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı beynesutur ile çevrelenmiş aralara üç noktalar serpilmiştir. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe kullanılan renklerdir. Mürekkep formda olan olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 23

R. 92 TİEM 224 Kat.100

Ç. 46 TİEM 224 serlevha şablonu

Örnek: 23

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 224

Bulunduğu Bölüm: Kat. 100

Yazılış Tarihi: Eylül 1517

Hattatı: Halîlullah ibn Mahmud Şah

Müzehhibi: Muhammed ibn Ali el fakîh Behemmî

Kitabın ölçüleri: 37.5x29

Yazı çeşiti: Muhakkak hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil

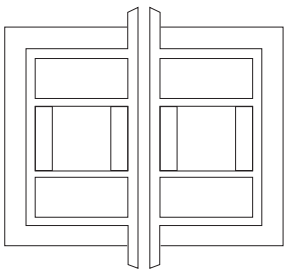
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı dönemi Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine muhakkak hat ile altın kullanılarak yazılmış ve kenarı konturlenmiştir. Karşılıklı olarak tasarlanmış olan serlevha da Fatiha Sûresinin iki sayfada tamamlandığı görülmektedir. İki sayfada da yazı alanı 3 satır olarak kullanılmıştır. Satır araları cetvellerle ayrılmış ve aralara da beynesutur yapılarak çiçeklerle bezenmiştir. Zemin rengine lacivert renk hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi,sarı, yeşil, pembe ve beyaz lacivertin yanında kullanılan renklerdir. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 24

R. 93 TİEM 400 Kat. 101

Ç. 47 TİEM 400 serlevha şablon

Örnek: 24

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 400

Bulunduğu Bölüm: Kat. 101

Yazılış Tarihi: 1526-1527

Hattatı: Ahmed Karahisarî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 26.8x18.6

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

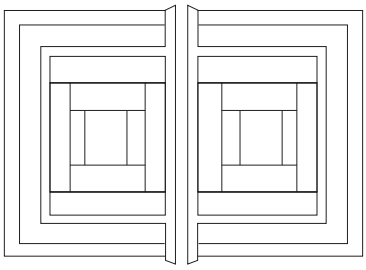
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı Klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ileüstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı beynesutur ile çevrelenmiş aralara minik motifler çizilmiştir. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsurlar olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 25

R. 94 TMSK YY. 99

Ç. 48 TMSK YY. 99 serlevha şablonu

Örnek: 25

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TSMK

Bulunduğu Bölüm: YY 99

Yazılış Tarihi: 1546

Hattatı:Ahmed Karahisari

Müzehhibi: Kara Memi

Kitabın ölçüleri:-

Yazı çeşiti: Nesih

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

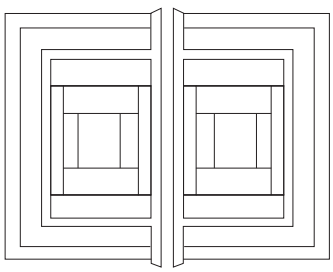
Tezhip Özellikleri:

Klasik Dönemin ihtişamlı Kur'an-ı Kerimlerindendir. Ahmed Karahisârî'nin yazmış olduğu Mushafın Fatiha ve Bakara Sûresinin olduğu serlevha sayfalarının yazı düzeni alışılagelmişin dışındadır. 1 altın ve konturlenmiş + 5 satır nesih + son satır altın ve konturlenmiş olarak kullanılarak yazı sahası oluşturulmuştur. Orta yazı alanlarının kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Koltuklarda kullanılan bahar dalları, satırlarda yazı ile beraber kullanılan negatif dallar eseri desen yönünden zenginleştirmiştir. Zemin rengi olarak lacivertin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ona eşlik eden ve tasarımda dengeli olarak kullanılan altın ve sonrasında dönemin tezhip renkleri uyum içerisinde kullanılarak eser tamamlanmıştır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 26

R. 95 TMSK HS. 5

Ç. 49 TMSK HS. 5 serlevha şablonu

Örnek: 26

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TSMK

Bulunduğu Bölüm: HS. 5

Yazılış Tarihi: XVI. yy

Hattatı: Ahmed Karahisârî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 42.5x27.8

Yazı çeşiti: Muhakkak, reyhani, nesih, sülüs, tevkî

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi /Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

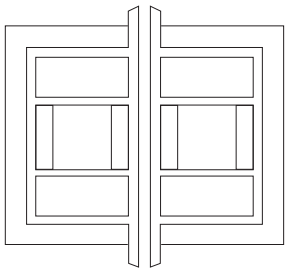
Tezhip Özellikleri:

Klasik Dönemin en muhteşem Kur'an-ı Kerimi olma özelliği taşıyan bu eser Kanuni Sultan Süleyman'ın isteğiyle yazılmış büyük boy bir Mushaftır. Ahmed Karahisârî'nin yazmış olduğu Mushaf benzerlerinin en ihtişamlısıdır. Fatiha ve Bakara Sûresinin olduğu serlevha sayfalarının yazı düzeni alışılagelmişin dışındadır. 1. satır celî muhakkak + 4 satır reyhanî + son satır celi muhakkak olarak yazı sahası oluşturulmuştur. Orta yazı alanlarının kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Aharlı kağıt üzerine mürekkeple yazılmıştır. Zemin rengi olarak lacivertin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ona eşlik eden ve tasarımda dengeli olarak kullanılan altın ve sonrasında dönemin tezhip renkleri uyum içerisinde kullanılarak eser tamamlanmıştır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 27

R. 96 TİEM 395 Kat. 104

Ç. 50 TİEM 395 serlevha şablonu

Örnek: 27

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 395

Bulunduğu Bölüm: Kat.104

Yazılış Tarihi: 16. yy ilk yarısı

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 31.1x22.4

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

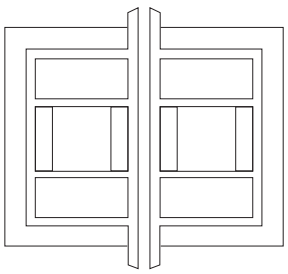
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 28

R. 97 TİEM 411 Kat. 105

Ç. 51 TİEM 411 serlevha şablonu

Örnek: 28

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 411

Bulunduğu Bölüm: Kat. 105

Yazılış Tarihi: 1552-53

Hattatı:Pîr Mehmed b. Şükrullah

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 35.8x25.7

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

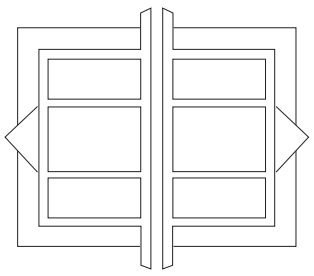
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile altın ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Yazı alanında satır aralarına beynesutur yapılmış ve altınla doldurularak üzerine çiçek motifleriyle bezeme yapılmıştır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Oldukça yoğun olarak tasarlanmış olan serlevha da altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 29

R. 98 SK Fatih 13

Ç. 52 SK Fatih 13 serlevha şablonu

Örnek: 29

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: SK

Bulunduğu Bölüm: Fâtih 13

Yazılış Tarihi: 1557

Hattatı: Derviş Mehmed

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 24.5x15.5

Yazı çeşiti: Nesih

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

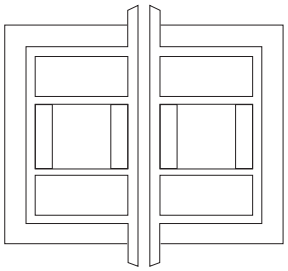
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsurlar olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 30

R. 99 TİEM 385 Kat. 108

Ç. 53 TİEM 385 serlevha şablonu

Örnek: 30

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 385

Bulunduğu Bölüm: Kat 108

Yazılış Tarihi: 1558-1559

Hattatı: Abdullah el-Kırîmî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 41.4x29.2

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

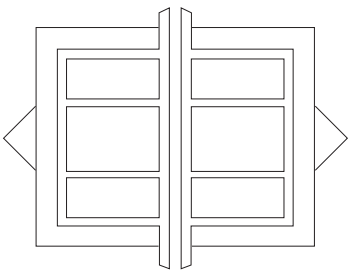
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Yazı alanında satır aralarına beynessutur yapılmış ve altınla doldurularak üzerine çiçek motifleriyle bezeme yapılmıştır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Oldukça yoğun olarak tasarlanmış olan serlevha da altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 31

R. 100 TMSK EH. 49

Ç. 54 TMSK EH. 49 serlevha şablonu

Örnek: 31

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TSMK

Bulunduğu Bölüm: EH. 49

Yazılış Tarihi: 1344-45

Hattatı: Abdullah Sayrafi

Müzehhibi: Kara Memi

Kitabın ölçüleri:

Yazı çeşiti: Nesih Hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: Mürekkep

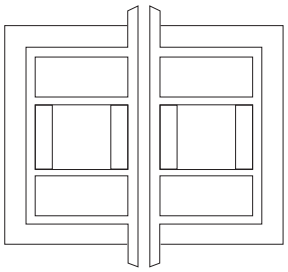
Tezhip Özellikleri:

Yazılması 1344 lü yıllarda tamamlanan Mushafın tezhibi klasik döneme tekabul etmektedir. Mürekkep formda hazırlanmış olan serlevha klasik dönem özelliklerini taşımaktadır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı altın beynesutur ile doldurulmuştur. Zemine lacivert renk hakimdir. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 32

R. 101 TİEM 383 Kat. 109

Ç. 55 TİEM 383 serlevha şablonu

Örnek: 32

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 383

Bulunduğu Bölüm: Kat. 109

Yazılış Tarihi: 1559-1560

Hattatı: el-Kâtib el-Antalyevî

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 53x37.5

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

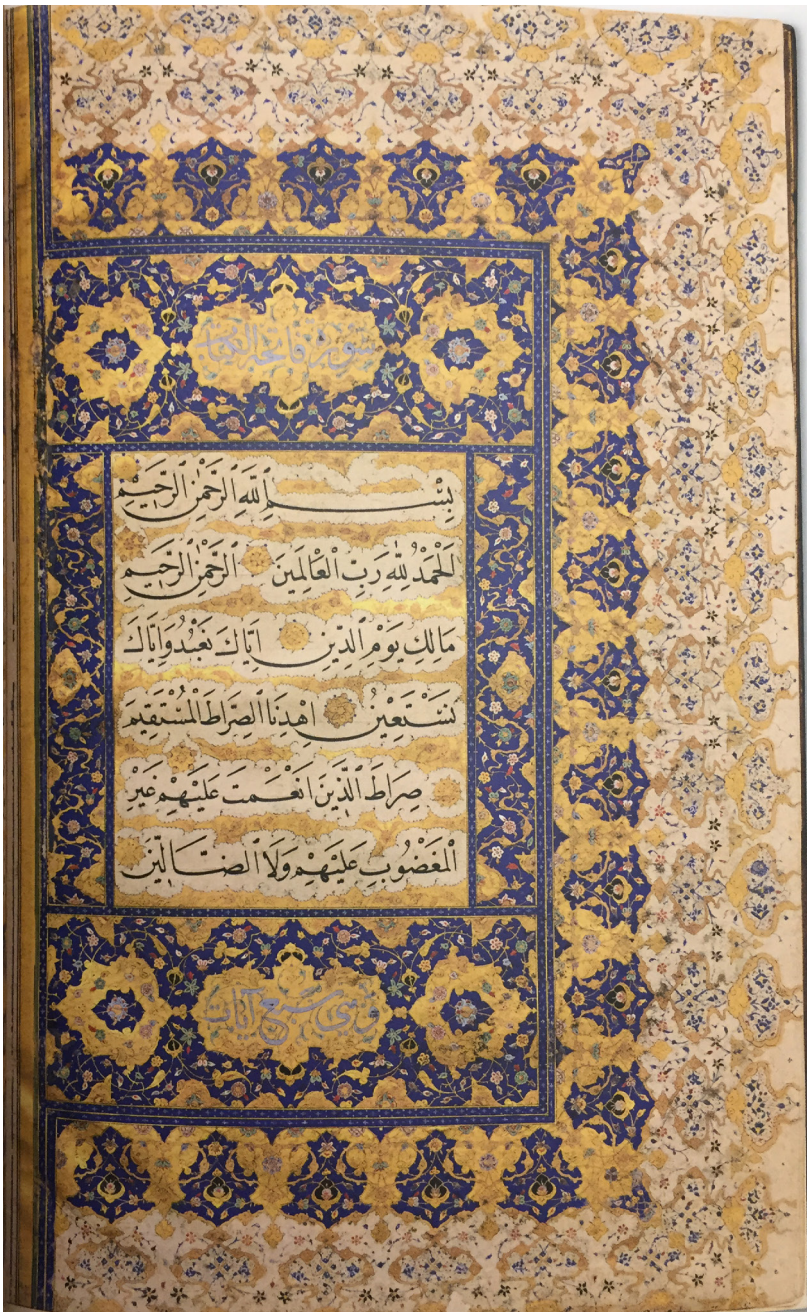
Yapıldığı Dönem:Osmanlı dönemi/klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

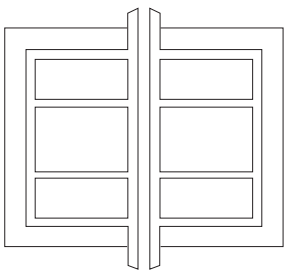
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Yazı alanında satır aralarına beynessutur yapılmış ve kırmızı ince çizgilerle doldurulmuştur. Zemin rengine lacivert hakimdir. Oldukça yoğun olarak tasarlanmış olan serlevha da altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. Dış pervazdan iç alana geçmeden önce kartuş pafta yapılmış çeşitlli bordüler yapılmıştır. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsurlar olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 33

R. 102 TMSK EH. 157

Ç. 56 TMSK EH. 157 serlevha şablonu

Örnek: 33

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TSMK

Bulunduğu Bölüm: EH. 157

Yazılış Tarihi: 1572

Hattatı:Ahmet bin Pîr Mehmed bin Şükrullah

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 31.3x20.5

Yazı çeşiti: Nesih hattı

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi/Klasik dönem

Serlevha Tipi: İklil

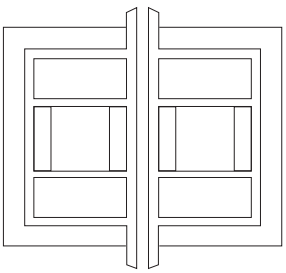
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı klasik dönem Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Yazı alanında satır aralarına beynessutur yapılmış ve altınla doldurularak üzerine çiçek motifleriyle bezeme yapılmıştır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Oldukça yoğun olarak tasarlanmış olan serlevha da altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe, lila kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 34

R. 103 TİEM 367 Kat. 114

Ç. 57 TİEM 367 serlevha şablonu

Örnek: 34

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 367

Bulunduğu Bölüm: Kat. 114

Yazılış Tarihi: XVII. yy

Hattatı: -

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 48.8x34.2

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

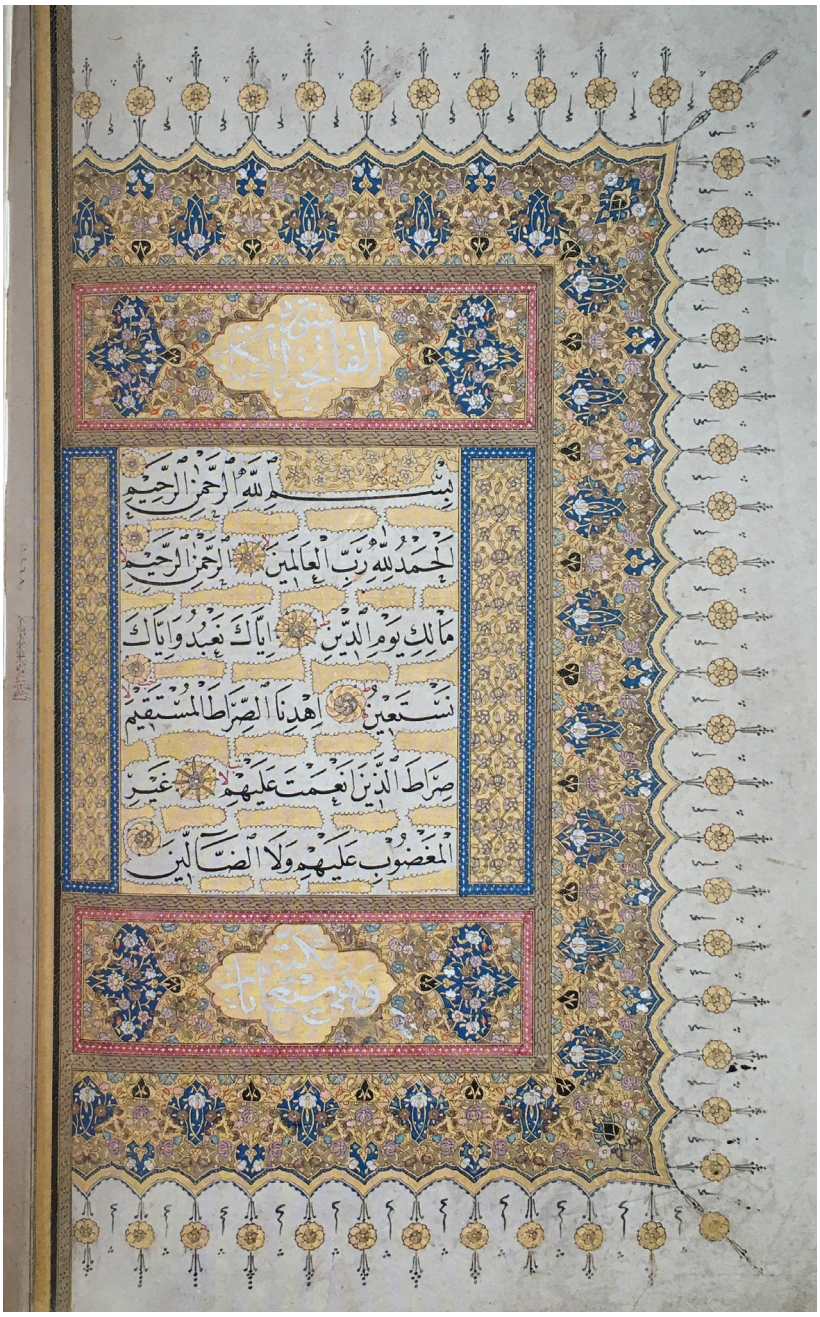
Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil

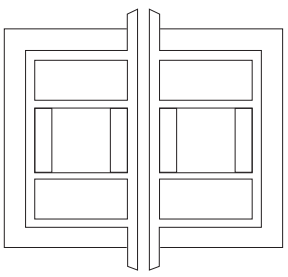
Tezhip Özellikleri:

XVII. yüzyıl Osmanlı dönemi Mushaflarındandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Yazı alanında satır aralarına beynessutur yapılmış ve altınla doldurularak üzerine çiçek, yaprak motifleriyle bezeme yapılmıştır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Altın, kırmızı, siyah, mavi, sarı, pembe serlevha da kullanılan renklerdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 35

R. 104 TİEM 405 Kat. 117

Ç. 58 TİEM 405 serlevha şablonu

Örnek: 35

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 405

Bulunduğu Bölüm: Kat. 117

Yazılış Tarihi: Haziran 1686

Hattatı: Hafız Osman

Müzehhibi: Hasan

Kitabın ölçüleri: 32.7x21.8

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

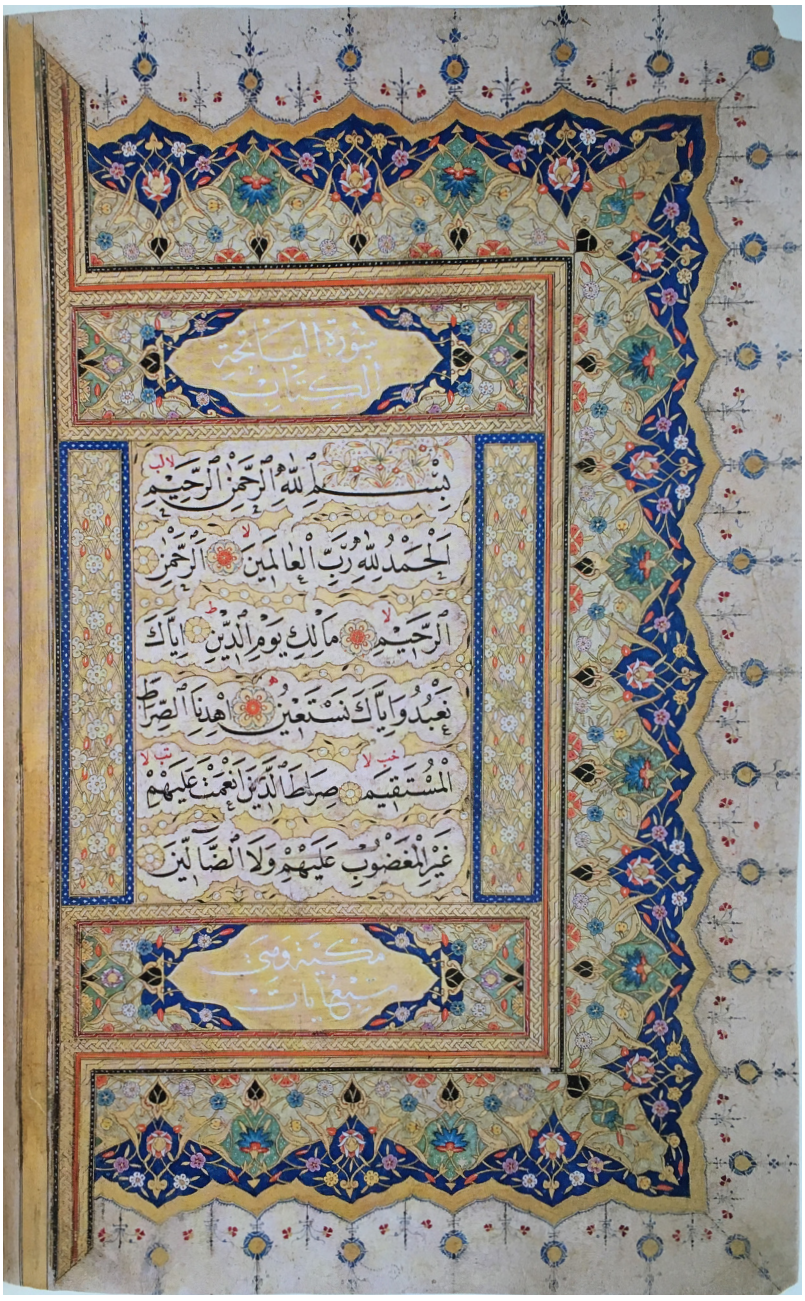
Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil

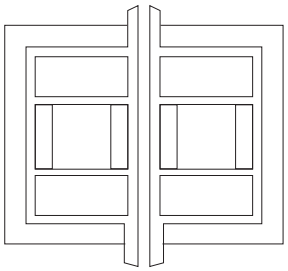
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı Klasik dönem sonrasına ait olan Mushaflardandır. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ileüstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı altın beynesutur ile doldurulmuştur. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın hakimdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 36

R. 105 TİEM 85 Kat. 121

Ç. 59 TİEM 85 serlevha şablonu

Örnek: 36

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 85

Bulunduğu Bölüm: Kat. 121

Yazılış Tarihi: 1729

Hattatı: Şekerzade Mehmet Efendi

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 27x18

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi

Serlevha Tipi: İklil

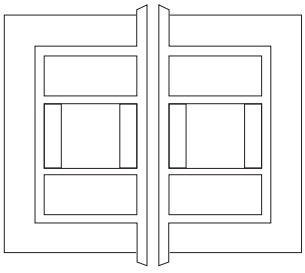
Tezhip Özellikleri:

Osmanlı Klasik dönem sonrasına ait olan Mushafda en dikkat çeken özellik formların klasik dönemdeki inceliği görememesidir. Ana hatlarıyla serlevha formu korunmuş olsa da içinde kullanılmış olan tasarım ögeleri nisbetlerinden ve inceliklerinden ödün vermişlerdir. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ileüstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı altın beynesutur ile doldurulmuş üzerine bitkisel motiflerle bezeme yapılmıştır. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. İklil forma sahip olan serlevha döneminin sanat özelliklerini taşımaktadır. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 37

R. 106 TİEM 87 Kat. 122

Ç. 60 TİEM 87 serlevha şablonu

Örnek: 37

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 87

Bulunduğu Bölüm: Kat. 122

Yazılış Tarihi: 1794-95

Hattatı: Seyfi Murtazâ

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 28.3x19.2

Yazı çeşiti: Nesih

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi 18.yy

Serlevha Tipi: İklil

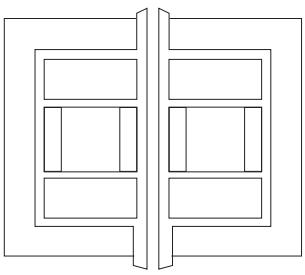
Tezhip Özellikleri:

Osmanlının son dönemlerine yaklaşırken yazılann Mushaf da en dikkat çeken özellik zemin renginde yoğun kırmızı kullanımıdır. Bununla birlikte zemindeki boşlukları doldurmak için yoğun şekilde kullanılmış olan üç noktalar, çiçek dalı örgüsünün klasik dönemdeki gibi estetik kullanılmaması yine dikkat çeken özelliklerdir. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ile üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı altın beynesutur ile doldurulmuştur. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. İklil form kullanılan serlevhanın zemin rengine, kırmızı, laciver ve siyah hakimdir. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 38

R. 107 TİEM 3907 Kat. 129

Ç. 61 TİEM 3907 serlevha şablonu

Örnek: 38

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 3907

Bulunduğu Bölüm: Kat. 129

Yazılış Tarihi: 1872-1873

Hattatı: Şeyh Hamdullah, Yahya Hilmi Efendi

Müzehhibi: Müzehhib Zühdî

Kitabın ölçüleri: 33.2x21.7

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi sonları

Serlevha Tipi: İklil

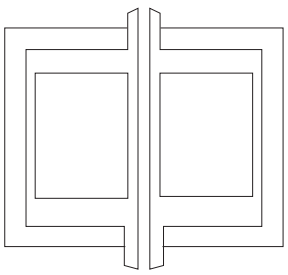
Tezhip Özellikleri:

Osmanlının son dönemlerine ait olan Mushaf da en dikkat çeken özellik formların klasik dönemdeki inceliği görememesidir. Kullanılan tasarımsal ögelerin birbirine nisbetsizliği, boyamalarda yapılan klasik dışında denenen uygulamalar, bozulmuş formlar bulunan serlevha, yine de ana hatlarıyla iklil formunu korumuştur. Krem rengi kağıt üzerine nesih hat ileüstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yazı alanı altın beynesutur ile doldurulmuştur. Yazı alanı kenarlarında koltuklar bulunmaktadır. Zemin rengine altın ve lacivert hakimdir. Dış pervaz üç kenarı çevrelemiş ve sayfa boşluğuna doğru çizilen tığlar tasarımı tamamlayıcı unsur olarak tercih edilmiştir.

Örnek: 39

R. 108 TİEM 1162-1191 Kat. 124

Ç. 62 TİEM 1162-1191 serlevha şablonu

Örnek: 39

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 1162-1191

Bulunduğu Bölüm: Kat. 124

Yazılış Tarihi: Ekim 1841

Hattatı: Kazasker Mustafa İzzet

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 32x22.5

Yazı çeşiti: Nesih

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi 19.yy (Barok-Rokoko dönemi)

Serlevha Tipi: İklil

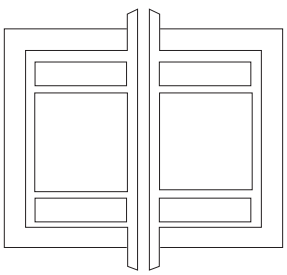
Tezhip Özellikleri:

Osmanlının son dönemlerinde batı etkisiyle ortaya çıkan barok-rokoko dönemine ait olan Mushafın serlevhasına bakıldığında gerçekçi boyanmış vazo içindeki çiçekler görülmektedir. Eserin 3 kenarına uygulanan dış pervaz deseni, buket ve vazodaki çiçeklerden oluşmaktadır. İklil form kullanılan serlevha krem rengi kağıt üzerine üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yapraklarla oluşturulmuş kapalı formların bazılarında zemin rengi görülürken bazılarında da altın zemin kullanılmıştır.

Örnek: 40

R. 109 TİEM 408 Kat. 125

Ç. 63 TİEM 408 serlevha şablonu

Örnek: 40

Genel Özellikleri

Bulunduğu yer: TİEM 408

Bulunduğu Bölüm: Kat. 125

Yazılış Tarihi: 1843-1844

Hattatı: Kazasker Mustafa İzzet Efendi

Müzehhibi: -

Kitabın ölçüleri: 28x19.2

Yazı çeşiti: Nesih hat

Serlevha Özellikleri

Yapıldığı Dönem: Osmanlı dönemi XIX.yy (Barok-Rokoko dönemi)

Serlevha Tipi: İklil

Tezhip Özellikleri:

Osmanlının son dönemlerinde batı etkisiyle ortaya çıkan barok-rokoko dönemine ait olan Mushafın serlevhasına bakıldığında zaman gerçekçi boyanmış buket yapılmış ya da vazo içindeki çiçekler görülmektedir. Eserin 3 kenarına uygulanan dış pervaz deseni, buket ve vazodaki çiçeklerden oluşmaktadır .Aynı şekilde sûrebaşında da yine sağ ve sol kenarda sepet içinde çiçekler bulunmaktadır. İklil form kullanılan serlevha krem rengi kağıt üzerine üstübeç ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Yapraklarla oluşturulmuş bordür ve iri çiçekler dikkat çekicidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslâm süsleme sanatının en zengin örnekleri serlevha tezhibinde görülmektedir. Tezhip sanatı dönemlere göre özellikle Mushaflarda farklı üsluplarında gelişimini bizlere göstermektedir. Hz. Osman zamanında yazılan ve bunları örnek alarak istinsah edilen Mushaflar basit, harekesiz, noktasız kûfî hatla yazılmış, sûre başları ve durak işaretleri belirtilmemiştir.

En erken süsleme örnekleri VIII. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen Mushaflarda âyet sonlarında daire, renkli, altınlı, sade desenler, sûre başlarında şerit, geçme, şeklinde görülür. Daha sonraki dönemlere tarihlenen Mushaf örneklerinde sûre başı yatay dikdörtgen tezhipli bir saha ile çerçevelenmiş, sayfanın kenar boşluklarına cetvele bitişik sûre başı ve serlevha gülü yarım daire veya damla biçiminde yapılmıştır.

IX-X. yüzyıl Geç Emevi Erken Abbasi Mushafları çok sade geometrik desenlerle, sûre başları dar veya enli şeritlerle altın, kırmızı ve yeşil renkle boyanarak tezhip edilmiş, serlevha tezhibi oluşmaya başlamıştır.

XI. yüzyıldan sonra kağıtlarda kullanılan standarda yakın tabakaların da Mushaf ölçülerine etkisi olmuştur. Bu dönemde dikine dikdörtgen biçiminde serlevha tezhibi formları tasarlanmış, sûre başı tezhipleri metni kuşatan çerçeve haline gelmiştir. Desenlerde geometrik düzenlemeli geçmeler bu dönemin öne çıkan farkedilir özelliklerindendir.

XII. yüzyılın ilk çeyreğine Selçuklu dönemine ait serlevha tezhibi örneklerinde altının yeşil, kırmızı, kahverengi ve koyu mavinin eşliğinde çok kullanıldığı görülür.

XIII. yüzyıla doğru renklerdeki azalmayla birlikte lâcivert ve altının uyumu keşfedilmeye başlanmıştır.

XIV. yüzyıl serlevha tezhibinde İlhanlılar ve bütün bir yüzyılı renk ve desenleriyle Memlüklerle birlikte etkilemiş ve Osmanlı klasik çağına zemin hazırlanmıştır. Bu döneme ait pek çok eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde ve

Türk İslam Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır. XIV. yüzyılın ortalarında renkler değişmiş, lâcivert ve altın daha da önem kazanmıştır.

XV. yüzyılda Fâtih Sultan Mehmed döneminde ki Mushaflarda kitap sanatlarında sık görülen unvan sayfası tezhibinin yanında serlevha tezhibi kullanılan örneklerde bulunmaktadır. Dönemin serlevha tezhibinde altın geçmeli ara suları, iplik, foyalı halkârî, rûmî motifi, Selçuklu tezhibinin zemin rengi olan kahverengi, yeşil, siyah, zeminde beyaz üç benek, ana zemin rengi kobalt mavisi ve altın başta olmak üzere mavinin tonları, kiremit kırmızısı dönemin en çok kullanılan renkleridir. XV. yüzyılın ikinci yarısında üsluplaştırılmış çiçek motiflerinin kullanımı ve renklerdeki zenginlik yaygınlaşır. Desenlerde üç boyutluluk hissi veren, taç yaprakları içe kıvrılmış hatâyî motifleri yer almış, tığlar sade geometrik şekillerden meydana gelmiştir.

XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Fâtiha ve Bakara sûresinin baş kısmının yer aldığı sayfalardaki tezhip yazının etrafında en mükemmel şeklini almıştır. Her iki sayfada tezhip yazı sahası dışında bütün sayfayı kaplayacak şekildedir ve birbiriyle aynı desene ve renge sahiptir. Bu dönemin Mushaf örneklerinde bazan bu iki sûre metninin iki yanına koltuk denilen dikdörtgen veya kare biçiminde tezhipli kısımlar eklenmiştir. Müzehhip bu çerçeve tezhibi içleri bezemeli ara suları, kenar suları ekleyerek, sayfa kenarlarına doğru kubbe şeklinde çıkmalar yaparak genişletir. Bu kubbeler bazan sadece uzun kenar üzerinde ortada, bazan da her kenarda birer adet olabilir. Kitabın kıymetine veya takdim edilecek kişinin önemine göre tezhipli sayfaların ikiden fazla olduğu örnekler vardır. Bunlarda Fâtiha sûresi karşılıklı iki sayfaya yazılarak yazının okunmasını güçleştirecek yoğunlukta tam sayfa tezhiplenmiş, Bakara sûresinin bir kısmının yazıldığı bir sonraki sayfaya da unvan tezhibi yapılmıştır; bu ise daha çok İran sahasında yazılıp bezenmiş Mushaflarda görülür. Bu devrin Osmanlı yazmalarında altın ve bedahşî lâciverdi başta olmak üzere renk ve motif zenginliği en olgun şekliyle tezhipteki yerini almıştır. Hatâyî grubu çiçekler, sarılma rûmî motifleri, yarı üsluplaştırılmış çiçekler, saz yolu üslûbunda motifler, tığlarda renk ve motif çeşitliliği altın ve lâciverdin dengeli kullanımı ile ve özenle işlenmiştir.

XVII. yüzyıl serlevha tezhibinin sayfa düzeni ve tasarımlarında önceki dönemlere göre motif ve renkler dışında farklılıklar görülmez. Özellikle lâcivert canlılığını kaybetmiş, soluk bir koyu maviye dönüşmüştür. Altın ve lâciverdin yanında fes renginin kullanılması yenilik olarak görülebilir. Hatâyî ve rûmî motifleri çok yaygındır. Devrin sonlarına doğru motiflerde irileşme ve inceliğini koruyamayan işçilikte kabalık görülür. XVIII. yüzyıl serlevhaları da sayfa düzeni bakımından klasik devrin özelliklerini devam ettirir.

Osmanlı tezhibindeki sayfa tasarımında bir yandan gelenek sürerken bir yandan yeni biçimler eklenir. Motif ve desende Avrupa sanat anlayışının etkileri, rokoko sanatının motifleri ve renkleri kendini gösterir. Bunların başında gölgeli boyanarak hacim kazanmış, vazo içinde çiçekler, bükülüp kıvrılmış yapraklar, örgülü şeritler ve kurdeleler gelir. Tabii üsluptaki çiçekler bu devrin en önemli özelliklerindendir. Klasik dönem anlayışında yapılan tezhiplerde kullanılan motiflerin çok sadeleşerek tek biçimde kullanıldığı dikkati çeker. Tığlarda da kabalık ve yoğunlaşma vardır.

XIX. yüzyıl serlevha tezhiplerinde sayfa düzeni önceki devrin devamıdır. Sıvama altın ve iğne perdahtı çok kullanılmış, motifler sadeleşerek kabalaşmış, zerenderzer üslûbunun hâkimiyeti artmıştır. Barok üslûbunun gölgeli boyama tarzı, motiflerdeki hareketlilik ve hacim bu devrin öne çıkan unsurlarıdır. Bu dönemde barok ve rokoko karışımı üslûba daha sonraları empire de eklenmiştir. Simetrisi bulunmayan vazo, saksı ve sepetler, perde ve kurdele çeşitleri, fiyonklar başta gelen motiflerdir. Altın kullanımı bütün sayfayı kaplayacak kadar artmış, bezemeler son derece yoğun biçimde klasikten tamamen farklı bir anlayışla uygulanmaya başlanmıştır. Altın, varak haliyle yapıştırma olarak uygulanmış, desen bunun üzerine işlenmiştir.

XX. yüzyıl Cumhuriyet dönemine gelince; harf devriminin etkisi ve matbanında kullanımıyla beraber geçmiş yüzyılın kitap sanatlarını icra eden sanatçılar hayatlarını kazanamayacak kadar sıkıntıya düşmüşlerdi. Mushaf ilk zamanlar taş baskı (litografi) ve Cumhuriyet'ten sonraki dönemde ise tipo baskı tekniği ile klişe kullanılarak tek renk (siyah) basılıyordu. 1960'lı yıllara kadar kullanılan bu baskı teknolojisi Doğan Kardeş Matbaacılık tarafından ilk defa ofset olarak tıpkı basım

yapmıştır. 1980 ve takip eden yıllarda ofset teknolojisi çok geliştiği için Kur'an basan hemen bütün yayınevleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı ofset tekniği ile renkli Kur'anlar basmışlardır. Bu Ku'ranların serlevhaları baskı tekniğine uygun olarak hazırlanabilen ve son dönem etkileri görülen tasarıma sahiptirler.

2000'li yıllara gelindiğinde ise artık elektronik ortamlarda erişebildiğimiz Mushaflar bulunmaktadır. Fiziki ortamda hazırlanmış olan orijinal Mushaflar'ın elektronik ortama aktarılmasını "dijital Mushaf" kavramı karşılayabilmektedir.

Günümüzde artık hat yazı bile bilgisayarda grafik ve kodlama ile üretilebilmekteyken, aynı şekilde hattı tamamlayıcı olarak yapılan tezhipte yine dijital ortamda tasarlanabilmektedir. Gelinen teknolojik seviye ve erişilebilen imkanlar orijinal bir eserin dijital ortama aktarılmasını, ardından vektorel çizimlerinin hatasız ve pratik tekniklerle kolayca yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Kullanılan dijital imkanlar eserlerin hem daha geniş kitlelere ulaşmasını hemde daha uzun süreli kullanılıp korunabilmesine olanak sağlamaktadır.

Dijital ortamda eser tasarlanırken teknik olarak bir çok seçenek bulunmaktadır. Elle çizilmiş olan veya basılmış bir görseli olduğu gibi bilgisayar ortamına aktararak grafik programlarda üzerinde gerekli düzenlemeler yapılabilir. Bitmap çizim olarak adlandırılan bu çizim türü çoğunlukla fotoğraf tarzındaki baskılar için uygundur. Görüntünün ölçüsü değiştirildiğinde kalitesi düşer.

Bir diğer çizim tekniği ise vektorel çizimdir. Bu şekilde çalışan programlarda çizimler matematiksel hesaplamalarla elde edilir. Bu nedenle görüntünün büyütülüp küçültülmesinde kalite kaybı olmaz. Bu tür çizimler teknik konulardaki alanlarda çalışmak için daha uygundur.

Dijital ortamda çizilecek serlevha konusuna gelecek olursak, vektör tabanlı bir program kullanılabileceği gibi, bitmap tabanlı bir programda tercih edilebilir. Hatta çizimi ve renklendirmesi farklı programlar kullanılarak da yapılabilir. Önemli olan ve dikkat edilmesi gereken konular şunlardır; Eserin kullanılacağı mecrayı bilerek, işi en iyi şekilde gösterecek ve kaliteli bir baskı olabilmesi için gerekli olan teknikte eserin hazırlanmasıdır.

R.110 Tez kapsamında hazırlanan Timur-Herat Döneminin tezhip anlayışı ile tasarlanmış ve klasik tekniklerle hazırlanmış serlevha tasarımı.

KAYNAKÇA

ABAY, Muhammed, "Osmanlıdan Günümüze Türkiyede Mushaf Basımı", Kur'an ve Hüsn-i Hat, DİB, Amasya, 2013

AKSOY, Zeynep Demircan, "İlhanlı ve Memlük Etkileşiminde XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.7

ALGAÇ, Şeyda, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Tezhip Sanatı (XIII.-XV. Yüzyıllar), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000

ALPARSLAN, Ali, "Baysungur Gıyaseddin", DİA, c.5, İstanbul, TDV, 1992

ARSEVEN, Celâl Esat, Sanat Ansiklopedisi, c.I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943

ARSEVEN, Celâl Esat, Türk Sanatı, yüzyıl, Cem Yayınevi, 1984

ASLANAPA, Oktay, Türk Sanatı, c. I-II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1990

ASLANAPA, Oktay, "Orta Asya'da Cilt San'atı", Lale Mecmuası, Sayı: 8, İstanbul

AŞICI, Seher, Fatih Devri Tezhip Üslûbu, Basılmamış (Sanatta Yeterlilik Tezi), İstanbul, 2007

ATASOY, Nurhan, Kara Memi, Masa Yayıncılık, İstanbul, 2016

AYAN, İnci A. & DERMAN, Çiçek, Türk Te zyinî Sanatlarında Motifle r, İstanbul,

Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1991

AYVERDİ, İlhan, MisallİB üyük Türkçe Sözlük, İstanbul, K ubbealtı Yayınları, Kasım 2005

BAYSAL, Ali Fuat, "Mushaf Tezyînatının Tarih İçindeki Gelişimi", Marife sayı.3, Konya, 2010

BEKSAÇ, A. Engin, "Safeviler", DİA, c.35, İstanbul, TDV, 2008

BEKSAÇ A. Engin & ÇOBANOGLU, Ahmet Vefa, "İlhanlılarda Sanat", DİA, c.22, İstanbul, TDV, 2002

BERK, Süleyman, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Hat ve Hattatları", 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

BİRISIK, Abdülhamit, "Kur'an", DİA, c.26, Ankara, TDV, 2002

BİNARK, İsmet, "Türk Kitapçılık Tarihinde Tezhip Sanatı", Türk Kütüphaneciler

BLOOM, Kâğıda İşlenen Uygarlık, Kâğıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi, İstanbul, 2003

CELASİN, Ayşe T., "Tezhip Sanatında Emevi Dönemi Sûrebaşı Bezemelerinin Yeri", Art-e Sanat Dergisi, sayı:12

ÇAĞMAN, Filiz, "Osmanlı Sanatı", Anadolu MedeniyetlerİIII, Selçuklu /Osmanlı, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983

ÇAĞMAN, Filiz, "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler", Sanat Tarihinde Doğudan Batıya,Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri, Sandoz Yayınları, 1989

ÇETİN, Abdurrahman, Kur'an İlimlerİve Kur'an-ı Kerim Tarihi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982

ÇETİN, Nihat M., "İslam Hat San'atının Doğuşu ve Gelişimi (Yakut Devrinin Sonuna Kadar)", İslam Kültür Mirasında Hat San'atı, İstanbul, 1982

DEMİREL, Muhsin, Bu Eser Şu Tecellilerden Doğdu, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2013

DEMİREL, Muhsin, "Bir Mushaf Kitabetinin Serencamı", Kur'an ve Hüsn-i Hat, DİB, Amasya, 2013

DERMAN, Çiçek, "Osmanlı Asırlarında, Üslup ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı", Osmanlı, c.11, Ankara, YTY, 1999

DERMAN, Çiçek, "Osmanlıda Klasik Dönem", Hat Ve Tezhip Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009

DERMAN, Çiçek, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde DeğiŞimi", Türkler, c.12, Ankara, YTY, 2002

DERMAN Çiçek, "Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme", Hat ve Tezhip Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

DERMAN, Uğur, "Yazma Kur'an- ı Kerimler Nasıl Hazırlanırdı?", Hayat Tarih Mecmuası, sy. 7, İstanbul, İevket Rado, 1970

DERMAN, M. Uğur, İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı, İstanbul, IRCICA, 1992

DERMAN, Uğur, Sakıp Sabancı Hat Koleksiyonundan Seçmeler, İstanbul, Akbank, 2002

DERMAN, Uğur, 99 İstanbul Mushafı, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2010

DERMAN, M. Uğur , "Hat", DİA, c.16, İstanbul, TDV, 1997

DURAN, Gülnur, "Serlevha", DİA, c.36, İstanbul, TDV, 2009

DURAN, Gülnur, "Kara Memi", DİA, c.XXIV, TDV, İstanbul, 2001

DURAN, Gülnur, Süleymaniye Kütüphanesindeki Türk Mushaflarında 16. yy Serlevha Tezhipleri (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1990

ERSOY, Ayla, Türk Tezhip Sanatı, Akbank Yayınları, istanbul, 1988

ERUZ, A. Fulya, "Memlûk Sanatı", DİA, c.29, Ankara, TDV, 2004

GÜNÜÇ, Fevzi, "Ahmed b. Abdullah-i Hicazi ve Mevlana Müzesi'ndeki Kur'an-ı Kerim'i", Vakıf ve Kültür, 1999

KÜPELİ, Gülnihâl, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları: II. Bâyezîd Dönemi", Hat ve Tezhip Sanatı, Kültür ve Turizim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.328-338.

MAHİR, Banu, "Tezhip Sanatı", Geleneksel Türk Sanatları, Hzr. Mehmet Özel, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1993

MAHİR, Banu, "II. Bâyezid Dönemi Nakkaşhanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına Katkıları", Türkiyemiz Dergisi, sy. 60, Akbank Kültür Yayınları, 1990

MAHİR, Banu, "İslam Kitap Sanatı Tezhip Tasarımına Büyük Selçuklu Dönemi Katkılarının Bir Örneği", I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri II, Konya, 2001

ÖLÇER, Nazan, Türk ve İslâm EserlerİMüzesi, yüzyıl, Akbank, 2002

ÖNEY, Gönül, "Beylikler Devri Sanatı", Beylikler DevrİSanatı 14 ve 15. Yüzyıl, Ankara, T.T.K. Yayınları, 1989

ÖNEY, Gönül, "Anadolu Selçuklu Sanatı", Türkler, Ankara, YTY, c.7, 2002

ÖZEN, Mine Esiner,Türk Tezhip Sanatı, İstanbul, Gözen K itap, 2003

ÖZCAN Şehnaz B., Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Sanata Yeterlilik Tezi), İstanbul, 2007,

PAKALIN, M.Z., Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terinleri Sözlüğü, c.I, İstanbul, 1983

SANCAKTUTAN, Necati, Bir Safevi Devri Mushafının Tezyîni Yönden Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010

SERİN, Muhittin, Hat Sanatımız, İstanbul, K ubbealtı Yayınları, 1981

SERİN, Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul, Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 2003

SERİN, Muhittin, "Hamdullah Efendi, Şeyh", DİA, c.XV, İstanbul, TDV, 1997

SERİN, Muhittin , "Mushaf", DİA, c.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2006

ŞAHİN, Seraceddin, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçerisinde Hat Sanatı", 1400. Yılında Kur'an- Kerim, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

TANINDI, Zeren, "Tezhip Sanatı", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Ankara, İŞ Bankası Yayınları, 1993

TANINDI, Zeren, "Osmanlı Sanatında Tezhip ", Osmanlı, c.11, Ankara, YTY, 1999

TANINDI, Zeren, "Seçkin bir Mevlevî"nin Kitapları", Uğur Derman 65 Yaş Armağanı, İstanbul, Sabancı Ü. 2000

TANINDI, Zeren, "Karamanlı Beyliğinde Kitap Sanatı", Kültür ve Sanat

TANINDI, Zeren, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim, Antik A.Ş. Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

TANRIVER, Ayşe, Türk Tezhip Sanatında XIV-XVI. Yüzyıl Mushaf Gülleri (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007

Taşkale, Faruk, "20. Yüzyıl Tezhip Sanatı" Hat Tezhip Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.418

TEMUÇİN, Nida Gamze, Memlûk Tezhip Sanatının İncelenerek Günümüz Tezhip Sanatına Uygulanması, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2016

Tuncel, Mebkure, Osmanlı Dönemi Tezhip Sanatında Barok-Rokoko Üslûbu (18.-19. yy), (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002

Turan, Serafettin, "Bayezid II", DİA, c.V, İstanbul, TDV, 1992

USLU, Recep, "Herat", DİA, c.17, İstanbul, TDV, 1998

ULUÇ, Lale, Türkme n Valiler Şirazlı Ustalar Os manlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz

ÜNVER, Süheyl, "Baba Nakkaş", Fâtih ve İstanbul, c.II, sy. 7–12, İstanbul, İstanbul Fetih Derneği, Mayıs 1954

YAZIR, Mahmud Bedreddin, Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, c. I-II Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981

YETKİN, Suut Kemâl, İslâm Sanatı Tarihi, Ankara, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 1954

YETKİN, Suut Kemal, İslâm Ülkelerinde Sanat, İstanbul, Karaca, 1974

YILDIZ, Hakkı Dursun, "Abbâsiler", DİA, c.I, TDV Yayınları, İstanbul,1988